

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευρ. Σούρλα: 'Η ομαδική εργασία τῶν μαθητῶν ὡς κοι- νότητα εργασίας καὶ ἀγωγῆς	Σελ. 1
Νικ. Κόκκα: 'Η Γεωμετρία εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου	» 9
Μιχ. Ξένου: 'Η ἐλληνικότης τῆς Μακεδονίας καὶ αἱ Σλαυϊκαὶ ἐπιδιώξεις	» 12
Ἰω. Παρασκευοπούλου: Δημιουργικὴ Νόησις: 'Η φύ- σις καὶ ἡ ἀγωγή της	» 18
Κων. Τριανταφύλλου: Παιδαγωγικὲς Ἰδέες Ὁμήρου Γεωρ. Πουεναροπούλου: 'Η διδασκαλία τοῦ μαθήμα- τος τῆς Πατριδογνωσίας εἰς τὸ Δημ. Σχολεῖον	» 24
Τάσσου Πασχάλη: Λυκοῦργος, ὁ πατὴρ τῆς ἐφαρμ- ομένης ψυχολογίας	» 28
Εὐρ. Σούρλα: Δάσκαλοι ἕως τώρα - Παιδαγωγοὶ εἰς τὸ μέλλον	» 32
Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: Γεωργίου Ἀλβανοῦ «Τοπικὸν περιβάλλον καὶ βιωματικὴ διδασκαλία	» 37
Φ. Κολοβοῦ - Γ. Κωστάκη - Α. Παπαϊωάννου Νέα Σχολικὴ Ἀνθολογία - Παιδικοῦ θεάτρου καὶ ποιημάτων	» 39
	» 40

ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1969

5ον
ΕΤΟΣ 127

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ — ΕΚΔΟΤΗΣ

**ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΕΛΛΑΔΟΣ**

ΓΡΑΦΕΙΑ : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15α - ΤΗΛ. 236.547 - 221.316

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΜΑΡΚΟΣ ΜΗΝΑΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΓΑΛΕΤΖΑΣ
ΧΡΙΣΤ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΜΜ. ΧΡΙΣΤΟΦΑΚΑΚΗΣ
ΧΑΡ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΟΓ. ΠΑΠΑΡΓΥΡΙΟΥ

Πρόεδρος
Α' Αντιπρόεδρος
Β' Αντιπρόεδρος
Γεν. Γραμματεὺς
Ειδ. Γραμματεὺς
Ταμίας

Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΔΙΗΜΝΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Γραφεῖα : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15α ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΑ : 236.547 — 221.316

THE TEACHER'S
PROFESSIONAL TRIBUNE

Bi-monthly publication of the Greek
National Federation of Primary-
Teachers

Xenophodos 15a Athens - Greece

ΕΤΟΣ ΙΣΤ' — ΤΕΥΧΟΣ 5ον
ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1969

Τιμή τεύχους Δραχ. 5
Συνδρομή διὰ τὰ μέλη Δραχ. 50

LA TRIBUNE PROFESSIONNELLE
DE L' INSTITUTEUR

Publication bimensuelle de la Fédé-
ration Grecque des Instituteurs.

Xenophodos rue 15a, Athènes - Grèce

Ένα παρθένον θέμα τῆς Διδακτικῆς καὶ Ένας ἐπιβεβλημένος
διδακτικὸς πειραματισμὸς

Η ΟΜΑΔΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ

Υπὸ Εὐριπίδη Σούρλα Παιδαγωγοῦ

Αἱ ομάδες αἱ μαθητικὲς προσφέρουν μίαν πολύ-
τιμον ὑπηρεσίαν, ὡς προβαθμῖς γύρω ἀπὸ τὸν
δρόμον ποὺ φέρει στὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν διαμόρ-
φωσιν τῆς τάξεως σὲ πραγματικὴ Κοινότητα.

Ficker (1)

I

Γύρω ἀπὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῶν μαθητικῶν ὁμάδων εἰς Κοινότητα ἐρ-
γασίας, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς νεωτέρας Διδακτικῆς, πρόεξάρχοντος τοῦ
Ficker διακρίνουν τρεῖς διάφορες μορφές:

1) Ὅμαδες ἐργασίας ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς συστηματικῆς δι-
δασκαλίας στὴν τάξιν.

1. Paul Ficker, Gruppenarbeit (Πρβλ. Didaktik der neuen Schule σελ. 265)

- 2) 'Ελεύθερες ομάδες ἐντὸς τῆς κανονικῆς διδασκαλίας στὴν τάξη.
  - 3) 'Ομάδες ἐργασίας ἐξυπηρετοῦσαι ἀπὸ γενικωτέρας σχολικῆς ὁργανωτικῆς πλευρᾶς τὴν Ἀγωγὴν καὶ τὴν Μόρφωσιν.
- "Ας δώσουμε ὁμῶς τὸν λόγον εἰς τὸν Γερμανὸν Διδακτικὸν Paul Ficker — καθὼς καὶ σὲ ἄλλους Συναδέλφους του — γιὰ νὰ μᾶς μιλήσουν μετὴν πείραν ποὺ ἀπεκόμισαν ἀπὸ τὲς τρεῖς ὡς ἄνω μορφές τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν.

II

A'

Ἡ διάρθρωσις τῆς τάξεως σὲ ομάδες ἐργασίας μπορεῖ νὰ γίνῃ κατὰ διάφορον τρόπον.

Μπορεῖ δηλαδὴ ἡ διάταξις νὰ λάβῃ χώραν κατὰ ἐντελῶς μηχανικὸν τρόπον, μετὴν σύμπτυξιν δηλαδὴ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὁμάδων, ὅπως εἶναι καθισμένοι στὴν τάξη.

Αὕτη ὁμῶς εἶναι ἡ πῶ χειρότερη μορφή διαρθρώσεως ὁμαδικῆς ἐργασίας, ποὺ στηρίζεται στὴν τύχη καὶ δὲν φέρει μορφωτικὰ ἀποτελέσματα.

Συνεπῶς:

Ἐνδείκνυται ὅπως οἱ ἴδιοι οἱ μαθηταί, μετὰ δικὴν τοὺς ἐπιλογὴν καὶ ἐκτίμησιν τῶν συμμαθητῶν των, συμπτύξουν τὲς ξεχωριστὰς ομάδες ἐργασίας στὴν τάξη.

Αὐτὴν τὴν μορφήν τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας ἐπραγματοποίησεν, ἐπὶ παραδείγματι, στὴν ἀνώτερη βαθμίδα τῆς τάξεώς του, σὲ ἓνα λαϊκὸ Σχολεῖο τῆς Λειψίας, ὁ Συναδέλφους Otto Ealer (1).

Ἀνὰ τέσσαρες δηλαδὴ μαθηταί ἐσχημάτισαν τῇ ὑποδείξει τοῦ διδάσκοντος ομάδες ἐργασίας, τοποθετήσαντες τὰ καθίσματά τοὺς γύρω ἀπὸ μίαν τράπεζαν ἐργασίας, σὲ τρόπον ὥστε νὰ ἀντικρύζονται μετὰ τῶν καὶ νὰ μποροῦν νὰ ἐργάζονται ἀνέτως ὅλες αἱ ομάδες τῆς τάξεως.

Ἀλλὰ καὶ στὴν μορφήν αὐτὴν τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας ὑπάρχει κατὰ τὸν Otto Ealer κάποιο τρωτό.

Ὑπάρχουν δηλαδὴ μερικοὶ μαθηταί ποὺ ἢ δὲν καταλήγουν σὲ καμμίαν ἀπόφασιν συνεργασίας μετὰ τοὺς συμμαθητάς των ἢ δὲν γίνονται δεκτοὶ εὐχαρίστως ἀπὸ τοὺς συναδέλφους των εἰς τὴν ὁμάδα.

Συνεπῶς:

Αἱ ομάδες αὐτὲς δύσκολα θὰμποροῦσαν νὰ συνεργασθοῦν. Γι' αὐτὸ ἐνδείκνυται ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς μικτοῦ συστήματος.

Ἀφίνομε δηλαδὴ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητάς νὰ σχηματίσουν μόνοι τοὺς τὲς διάφορες ομάδες.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁμάδος ἐκλέγεται ἓνας ἀρχηγός.

Ἡ θέσις τοῦ διδάσκοντος στὴν μορφήν αὐτὴν τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας — παίρνει τὴν ἀποψιν ὅχι τοῦ ρυθμιστοῦ τῶν ὁμάδων ἀλλὰ τοῦ κριτοῦ διὰ τῆς δηλώσεώς του ὅτι θεωρεῖ κάθε ὁμάδα ἐργασίας σὲ κάθε τῆς ἐκδήλωσιν, ὡς ὅλον.

"Ο,τι δηλαδὴ καλὸν ἐπράχθη καὶ ἐξεδηλώθη ἀπὸ τὴν ὁμάδα ἀντανακλᾷ σὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδος καὶ ἀντιθέτως:

"Ο,τι ἀσχημὸν ἢ μεμπτόν ἐξεδηλώθη, ἐπιβαρύνει ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδος.

1. Otto Ealer, Bilder aus der praxis der Arbeitsschule Leipzig 1935.

Ἔτσι:

Ἡ ὁμάς ὡς ὅλον εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ κάθε ἀταξία ἢ ἀθλεψία τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν της.

Ἐντὸς τῆς τάξεως λειτουργεῖ παράλληλα καὶ μία μορφωτικὴ ὁμάς ἀλλαγῆς.

Ἡ λύσις ἐπὶ παραδείγματι, ἑνὸς θέματος ἀνατίθεται σὲ μιὰ ὁμάδα, καὶ ὅταν αὕτη φέρει εἰς πέρας τὴν ἀποστολὴν της, διαλύεται.

Αὕτη εἶναι ἡ μορφή τῆς συμπύξεως ὁμάδων στὴν τάξη κατὰ τὰς ἀπόψεις καὶ τοὺς πειραματισμοὺς τοῦ Otto Esler.

Β'

Ἐνα ξεχωριστὸν τρόπον γύρω ἀπὸ τὴν σύμπτυξιν ὁμάδων στὴν τάξη ἠκολούθησεν ὁ Διδακτικὸς Albert Huth (1)።

Ἐσχημάτισε δηλαδή καὶ κατήρτισε τὲς διάφορες ὁμάδες στὴν τάξη μὲ θάσιν τὲς διάφορες ἰδιοφυεῖς τῶν μαθητῶν, καὶ ἔτσι ὁ πειραματισμὸς τοῦ ἀπετέλεσε μιὰν μορφήν ὑπερπηδήσεως τῶν ἀξιωμάτων τοῦ σχολικοῦ συστήματος τῆς Mannheim.

Ὁ Albert Huth ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰς ἀκολουθοῦσας ἀπόψεις.

Οἱ ἰδιοφυεῖς μαθηταὶ δὲν θρίσκονται σὲ κανονικὲς σχέσεις μὲ τὸ πρόγραμμα καὶ μὲ τὸ μέτρον τῆς διδασκαλίας.

Δὲν ἐδιδάχθησαν νὰ ὑπερπηδοῦν τὲς δυσχέρειες καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι γι' αὐτοὺς ἀνιαρά.

Αἱ πνευματικὲς δυνάμεις των, ἡ ἐπιμέλειά των, καὶ ἡ θέλησίς των δὲν ἐξελιχθῆσαν ἀρκετά.

Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἠγνοήθησαν συστηματικά. (1)

Ἐκ παραλλήλου:

Οἱ μετρίως ἐπιδόσεως μαθηταὶ ἀναγκάζονται καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας νὰ προστρέχουν σὲ ἀφομοίωσιν καινούργιας διδακτικῆς ὕλης πού τοὺς προσφέρεται, πρὶν ἢ δυνηθοῦν νὰ ἐπεξεργασθοῦν πνευματικά τὴν προηγουμένως προσφερθεῖσαν.

Διὰ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν μαθητῶν δὲν ἐλήφθη πρόνοια γιὰ τὴν ἐλαττωματικὴν μορφήν τῆς σκέψεώς των, οὔτε γιὰ τὴν βραδύτητα τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουν σχετικὰ μὲ τὴν ἀφομοίωσιν τῆς προσφερομένης ὕλης.

Γύρω δηλαδή ἀπὸ τὲς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος ἡ κατηγορία αὕτη τῶν μαθητῶν ἔμεινε καθυστερημένη, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερθῇ κανένας γιὰ νὰ γνωστῇ ποῖαν ὕλην ἀφομοίωσαν καὶ ποῖαν δὲν κατέχουν ἀκόμη.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ βοήθειαν πραγματικὴν μπορεῖ νὰ προσφέρει ἡ ὁμαδικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας, ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε καθιερωμένης μορφῆς διδασκαλίας.

Ἀντὶ δηλαδή τῆς ἐφαρμογῆς ἑνὸς σταθεροῦ προγράμματος χρησιμοποιοῦμεν περισσότερο ἐνυλγίστους σειρὰς ὕλης γιὰ κάθε σχολικὴν βαθμίδα.

Καὶ γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε ἐπὶ τὸ παιδαγωγικώτερον.

1. Albert Huth, Förderung der Begabten durch gruppenunterricht im Rahmen der Schulklasse (Πρβλ. Zeitschrift: Die Deutsche Schule 1921, Heft 4, σελ. 152).

2. Sie werden jahre hindurch systematisch vernachlässigt (Fickel, gruppenarbeit σελ. 269).

Ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ὀνειρώδους ἀπαιτήσεως γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως, πρέπει τώρα νὰ χρησιμοποιήσωμεν γιὰ τοὺς διαφόρους μαθητὰς ἀνίσους ἀπαιτήσεις.

Γιὰ τοὺς ὡς ἄνω σοβαροὺς λόγους ὁ Albert Huth κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει στῆς τάξεως τὴν ἐργασίαν τὴν ὁμαδικὴν κατὰ τὴν διδασκαλίαν νὰ χρησιμοποιήσωμεν δύο κατηγορίαι ομάδων.

Γενικὲς ομάδες καὶ

Εἰδικὲς ομάδες (1)

Αἱ τελευταῖαι δηλαδὴ ομάδες, αἱ εἰδικές:

1) Γιὰ ἑλλιπὴ ἀναγνωστικὴν ἱκανότητα.

2) Γιὰ ἑλλιπὴ ἀριθμητικὴν ἐπίδοσιν, καὶ

3) Γιὰ ἑλλιπὴ ἱχνογραφικὴν καὶ Μουσικὴν ἐπίδοσιν.

Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ ρυθμὸς τῆς ἐξελέξεως τῶν ἐπὶ μέρους ἀτομικοτήτων τῶν μαθητῶν εἶναι διάφορος παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως λειτουργοῦν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ σχολικοῦ ἔτους δύο καὶ τρεῖς ὁμαδικές ἐκδηλώσεις.

Κάθε ὁμάς ὀρίζει ἓνα ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἐπιθλέπει καὶ ἐπιτηρεῖ τὴν κατανομήν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν θεμάτων τῆς ἐβδομάδος γιὰ τὰς ἐπὶ μέρους ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, προτρέπει τοὺς συμμαθητὰς του γιὰ ἐργασίαν, προσφέρει εἰς τὸν διδάσκοντα τῆς τάξεως βοήθειαν κατὰ τὰς σχολικὰς ἐκδομάς καὶ ἐπαγρυπνεῖ διὰ τὴν σχολικὴν πειθαρχίαν, ἰδίως στὲς ομάδες τῶν ἀνωτέρων τάξεων.

Ὁ ἀρχηγὸς ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν ὁμάδα, κάθε δὲ ὁμάς — σύμφωνα μὲ ἓνα ξεχωριστὸ πλάνο — συνεργάζεται μὲ τὸν διδάσκοντα, ἐνῶ αἱ λοιπὲς ομάδες ἐργάζονται σιωπηλῶς.

Ἡ μορφή δὲ αὐτὴ τῆς σιωπηλῆς ἐργασίας μπορεῖ νὰ εἶναι τριπλῇ: Δηλαδή:

1) Οἱ μαθηταὶ τῶν διαφόρων ομάδων καλλιεργοῦν σὲ ὅλες τὰς φάσεις τῆς τῆς ἐκφρασίης καὶ τὰς γνωστὰς εἰς τὴν νεωτέραν Διδακτικὴν ὑπὸ τὴν ἔποσιν τῆς ὥρας ὁμιλίας προοπτικές.

2) Οἱ μαθηταὶ τῶν διαφόρων ομάδων ἀσχοῦνται σὲ ὠρισμένες δεξιότητες.

3) Οἱ μαθητὰς τῶν διαφόρων ομάδων τῆς ἀνώτερης ἰδίας βαθμίδος τῆς τάξεως, ἐπεξεργάζονται ὑπὸ εὐνοϊκὰς συνθήκας καὶ καινούργιο ὑλικὸ μὲ χρησιμοποίησιν πηγῶν.

Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ὁμαδικῆς διδασκαλίας μπορεῖ κατὰ τὸν Διδακτικὸν Albert Huth νὰ διεξαχθῇ σὲ ὅλες τὰς σφαῖρας τῶν ἐπὶ μέρους μαθημάτων.

Ἔτσι:

Ἡ κλειστὴ διδασκαλία τῆς τάξεως μὲ ὅλες τὰς ἐπὶ μέρους μορφωτικὰς ἀξίας τῆς, χάνει τὴν σημασίαν τῆς ἐναντι τῶν μορφῶν τῆς ὁμαδικῆς διδασκαλίας.

Μὲ τὴν βοήθειαν δηλαδὴ τῆς ὁμαδικῆς μορφώσεως μπορεῖ ὁ διδάσκων νὰ ἐπισκοπήσῃ καλύτερα τὰς διαφορὰς ἰδιοφυεῖς ἐκδηλώσεις τῶν μαθητῶν, παρὰ μὲ τὴν γνωστὴν κλειστὴν διδασκαλίαν τῆς τάξεως.

Τὴν μεγαλυτέραν δὲ ἔκτασιν γιὰ ὁμαδικὴν ἀπασχόλησιν προσφέρουν

1. Er unterscheidet in der Schulklasse, Allgemeine und Spezielle gruppen. (Paul Ficker, Αὐτόθι σελ. 270).

—ἐκτὸς τῶν τεχνικῶν μαθημάτων — αἱ Φυσικὲς Ἑπιστῆμες καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, Δηλαδή.

Φυσικῆς

Χημείας

Βιολογίας καὶ

Γεωγραφίας,

μαθημάτων δηλαδή εἰς τὰ ὁποῖα ὅλες αἱ ἀσκήσεις ἐπιτελοῦνται μὲ ὁμαδικὰς ἐργασίας τῆς τάξεως.

Περὶ τὸν δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τὸν σχολικὸν κῆπον ἡ ἐργασία διεξάγεται καλύτερον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἐργασίας τῶν διαφόρων μαθητικῶν ὁμάδων.

Paul Ficker (1)

III

Καὶ γιὰ νὰ ὁλοκληρώσωμε καὶ μὲ ἀπόψεις γύρω ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας σχολικὴν πραγματικότητα.

Καὶ προβάλλει ἤδη — κατόπιν τῶν ὡς ἄνω ἀπόψεων — τὸ ἐρώτημα:

Στὴν δικὴν μας σχολικὴν πραγματικότητα, ποῖα ἀπὸ τὰς διάφορες μορφές ὁμαδικῆς ἐργασίας, ποὺ περιεγράφησαν ἀπὸ τοὺς ὡς ἄνω Γερμανοὺς Διδακτικούς, ἐφηρμόσθη ἢ ἐφαρμόζεται κατὰ τὴν ὥραν τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας στὴν τάξη;

Καὶ γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε ἐπὶ τὸ παιδαγωγικώτερον.

Ἀντίκρυσαν δηλαδή οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τῆς Πατρίδος μας — τόσον εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ λαϊκοῦ Σχολείου ὅσον καὶ εἰς τὴν τῆς Μέσης Παιδείας μορφές ὁμαδικῶν ἐργασιῶν στὴν τάξη μὲ σύστημα καὶ μὲ παιδαγωγικὴ προοπτικὴ.

Μήπως ἀράγε λειτουργοῦν στὰ Πειραματικὰ Σχολεῖα τῆς Πατρίδος μας τέτοιες μορφές σχολικῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο γνωστὲς διὰ συγγραμμάτων ἢ δι' ἄρθρων εἰς τὰ Παιδαγωγικὰ Περιοδικὰ τῆς Πατρίδος μας;

Μήπως λειτουργοῦν τέτοιες μορφές ὁμαδικῆς ἐργασίας εἰς τὰ πρότυπα τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν, καὶ δὲν ἔγιναν ἐπίσης γνωστὲς;

Πάντως:

Θὰ ἦτανε μεγάλη, ἡ ἱκανοποίηση νὰ ἀντικρύσωμε εἰς τὰ Παιδαγωγικὰ περιοδικὰ τῆς Πατρίδος μας ἄρθρα δασκάλων, διδασκαλισσῶν, καθηγητῶν καὶ καθηγητριῶν ποὺ ἐφήρμοσαν ἢ ἐφαρμόζουν τὴν ὁμαδικὴν ἐργασίαν τῶν μαθητῶν στὴν τάξη τους, ἀλλὰ μὲ ἀναγραφὴν τῆς μορφῆς τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας ποὺ ἐφαρμόζουν, καθὼς καὶ τὰ συγκεκριμένα ἀποτελέσματα.

Καὶ γιὰ νὰ συνοψίσωμε.

Ἐὰν ἀναχωρήσωμε ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ Κοινωνικὴ Ἀγωγή ἐνδείκνυται ὡς καὶ τι ἐπιβεβλημένον εἰδικὰ γύρω ἀπὸ τὸν γνωστὸν ἀτομικιστικὸν χαρακτήρα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους μας, ἐπιβάλλεται ὅπως σὲ πλεῖστα σχολεῖα τόσον τῆς ὑπαίθρου ὅσον καὶ τῶν πόλεων, ἐφαρμόσουν οἱ δημιουργικοὶ καὶ ἐνθουσιῶδεις διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσές μας τὰς ὡς ἄνω μορφές ὁμαδικῆς ἐργασίας, μετατρέποντες τὴν τάξιν των σὲ πειραματικὴν.

Ἐν συναρτήσει δέ:

Νά καταστήσουν γνωστήν δι' ἀναφορᾶς τῶν τὴν πειραματικὴν αὐτὴν προσπάθειάν των εἰς τὸν Ἐπιθεωρητὴν τῆς περιφερείας των, νά συνεχίσουν τὸν πειραματισμὸν των ἐπὶ μίαν τοῦλάχιστον τετραετίαν μετὰ τὴν ἀξίν των, καὶ ἐν τέλει νά ἀνακοινώσουν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραματισμῶν των εἰς τὰ παιδαγωγικὰ Συνέδρια τῆς περιφερείας των.

Ἐν τῷ μεταξύ:

Οἱ Ἐπιθεωρηταὶ ἄς παρακολουθήσουν τὴν ἐργασίαν τῆς λειτουργίας τῶν πειραματικῶν τάξεων τῆς περιφερείας των καὶ ἄς συναγάγουν καὶ αὐτοὶ τὰς κρίσεις των, ἀντὶ νά ἀσχολοῦνται ἐκτιμῶντες τὴν ἐργασίαν τῶν δασκάλων μετὰ τὰ γνωστὰ καλούπια τῆς εἰδικῆς Διδακτικῆς.

Ἐπιπροσθέτως:

Οἱ πειραματιζόμενοι Συνάδελφοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων τῶν λαϊκῶν μας Σχολείων ἄς καταστήσουν γνωστὲς διὰ τῶν Ἐπιθεωρητῶν των καὶ εἰς τὴν Κεντρικὴν Ὑπηρεσίαν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τὰς δυσχερείας καὶ τὰ προβλήματα ποὺ θὰ προκύψουν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ πειραματισμοῦ των γιὰ νά τύχουν σχετικῆς συμπαράστασεως.

Ἐτσι:

Μονάχα με ἓνα τέτοιο πνεῦμα θὰ δικαιούμεθα νά μιᾶμε γιὰ προσπάθειες πρὸς μετατροπὴν τῆς τάξεως σὲ Κοινότητες ἐργασίας καὶ Ζωῆς, καὶ γιὰ προσπάθειες ποὺ καταβάλλονται ὅπως κινηθοῦμε στὰ πλαίσια τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ ὁποία εἶναι κάτι τελείως διάφορον ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς κλιμακώσεως τῶν διαφορῶν βαθμίδων τῆς Παιδείας μας.

ΙΥ

Ἐτελειώσαμε .. χωρὶς θέβαια νά τελειώσουμε.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ λόγος περὶ σχολικῆς τάξεως καὶ μετατροπῆς ταύτης εἰς Κοινότητα Ζωῆς καὶ ἐργασίας, ἄς ἀκουσθοῦν ἐν ἐπιλόγῳ καὶ μερικὲς ἀποσπασματικὲς γνῶμες καὶ τοῦ πρωθυεράρχου τῶν Δ) κῶν καὶ παιδαγωγικῶν πειραματισμῶν, δηλαδὴ τοῦ Παιδαγωγοῦ Hugo Gaudig.

Τὲς ἀναγράφουμε σὰν σκόρπιες νότες παρμένες ἀπὸ τὸ κλασσικὸν ἔργον του:

«Τὸ Σχολεῖο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐν ἐξελίξει προσωπικότητος».

Ἄς τὲς ἀκούσουμε μετὰ τὸν πρεπούμενον σεβασμό.

Α'

«Τὸ πρῶτον ἐρώτημα ποὺ προβάλλει ἀπὸ ἀπόψεως Παιδαγωγικῆς εἶναι τὸ ἑξῆς:

Πῶς πρέπει νά διαμορφωθῇ ἡ Ζωὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν σχολικὴν Κοινότητα, πρὸ παντὸς δὲ ἡ Ζωὴ τοῦ δεσμοῦ τῶν ἐπὶ μέρους μαθητῶν τῆς τάξεως, ὥστε εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν μιᾶς τέτοιας σχολικῆς Ζωῆς νά ἐξελιχθῇ καὶ Ζωὴ προσωπικὴ τῶν ἐπὶ μέρους μαθητῶν; (1)

Σχετικὰ μετὰ μιὰ τέτοια μορφή ἐξελίξεως, πρέπει νά ἀναγνωρισθῇ τὸ

1. Hugo Gaudig, Die Schule im Dienste der werdenden Persönlichkeit Leipzig 1922, σελ. 424.

2. Wie muss sich das Leben des Schülers in der Schulgemeinschaft, vor allem das Leben im Klassenverbande gestalten, damit sich auf diesem Lebensgebiete persönliches Leben entwickelt. (Hugo Gaudig, Αὐτόθι σελ. 128).

γεγονός ότι ό επί μέρους μαθητής, καίτοι ζών και συναναστρεφόμενος μέσα εις την Κοινότητα της τάξεως, απομονώνει παρά ταύτα την Ζωήν και την δράσιν του και παίρνει πολλές φορές στάσιν έχθρικήν έναντι των συμμαθητών τάξεώς του.

Συνεπώς:

Ενδείκνυται και επιβάλλεται πρωτίστως και πρό παντός όπως αποκτήσει μίαν συνείδησιν κοινωνικήν, με την θέλησίν του την πραγματικήν προς εκδήλωσιν κοινωνικήν, δηλαδή προς μίαν ενέργειαν και συμπεριφοράν του εις την υπηρεσίαν της ταξικής ολότητας.

Κοινωνική όμως συνείδησις και δράσις Κοινωνική είναι δυνατή μονάχα τότε όταν ό επί μέρους τρώφιος αποδεχθή με την θέλησή του και συνειδητοποιήσει μέσα του τους σκοπούς της Κοινότητος της τάξεώς του, ώστε να συνεπιζήσει και αυτός την Ζωήν της Κοινότητος της τάξεώς του.

Όταν δέ μιλάμε για «τάξιν σχολικήν» εννοούμεν όχι μονάχα ένα τμήμα μαθητών, αλλά και τον χώρον εις τον όποιον ούτοι εργάζονται.

Η από κοινού συνεπώς συνύπαρξη των μαθητών εις τον αυτόν χώρον, υποδηλοϊ πρό παντός και την σημασίαν γύρω από την έσωτερικήν Ζωήν της τάξεως, δηλαδή των επί μέρους μαθητών μέσα εις την Κοινότητα της τάξεως.

Κατά ταύτα:

Εις τό βάθος προβάλλει ή ιδέα της εργαζομένης τάξεως.

Η ιδέα όμως αυτή τότε μονάχα μπορεί να πραγματοποιηθῇ, εάν και εφόσον οί μαθηταί της τάξεως αντικρύζονται κατά πρόσωπον.

Συνεπώς:

Ενδείκνυται ή κυκλική διάταξη της τάξεως, αντί της μέχρι τουδε καθιερωμένης.

B'

Και τώρα... ός χωρήσομε προς μιά ανώτερη μορφή της τάξεως της σχολικής.

Χαρακτηριστικόν δηλαδή σημείον για την τάξιν αποτελεί πλέον — κατόπιν των ως άνω προϋποθέσεων — τό γεγονός ότι λειτουργεί πλέον μία συνείδησις της τάξεως. (1)

Φορεϊς θεσπιας της συνειδήσεως αυτής είναι τά επί μέρους μέλη της τάξεως, δεδομένου ότι ή τάξη ως τάξις δέν έχει καμμία συνείδησιν.

Συνεπώς:

Φορεϊς της συνειδήσεως της τάξεως οί επί μέρους μαθηταί, εάν και εφόσον εγκλείουν την μορφήν της ταξικής συνειδήσεως διατυπωμένην εις τό προσωπικόν επιφώνημα: «Ημεϊς» (2)

Παμμεγίστης λοιπόν σημασίας δια την εξέλιξιν της Ζωής της τάξεως είναι ή συνείδησις της τάξεως.

Αφ' ης δηλαδή στιγμής απέκτησε ή τάξις μίαν συνείδησιν της αὐτοπαρξίας της, κατέχει πλέον την μορφήν εκείνην της υπάρξεως για την ό-

1. Schulklasse (Hugo Gaudig Αὐτόθι σελ. 139).

2. Charakteristisch für diese Klasse ist dass ein «Klassenbewusstsein» existiert. (Hugo Gaudig, Αὐτόθι σελ. 142).

3. «Wir» (Hugo Gaudig, Αὐτόθι σελ. 142).

1. Klassenbewusstsein (Hugo Gaudig Αὐτόθι σελ. 142).

ποίαν εἶναι ἱκανή ὥστε νά χωρήσει καί πρὸς μίαν ἀνώτερην «Ψυχικὴν Ζωὴν» (2).

Κατὰ ταῦτα:

Ἡ διαμόρφωσις τῆς σχέσεως μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρους μαθητῶν καὶ τῆς τάξεως, ὡς ἐπίσης καὶ μεταξύ τῆς τάξεως καὶ τῶν ἐπὶ μέρους μαθητῶν εἶναι γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς προσωπικότητος τῶν τροφίμων ἐξχωριστῆς ἀξίας (1).

Στὴν τωρινὴν μας ὁμῶς ἐκπαιδευτικὴν πραγματικότητα μὲ τὴν λειτουργίαν τοῦ (Σχολείου τοῦ δασκάλου) (1) ἡ διαμόρφωσις μιᾶς τέτοιας μορφῆς κατανοήσεως σχέσεων μεταξύ τῶν μαθητῶν καὶ τάξεως ὡς καὶ μεταξύ τῆς τάξεως καὶ τῶν μαθητῶν εἶναι ἀδύνατος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ δάσκαλος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κανονίζει τὴν ἐνέργειαν τῶν μαθητῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν στὴν τάξη, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ κανονισμὸς τῆς ἐργασίας διὰ τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν τῆς τάξεως, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς τάξεως ὡς συνόλου, φαίνεται σὰν κάτι τι περιττόν.

Μὲ τὴν αὐτοδιοίκησιν ὁμῶς καὶ μὲ τὴν μετατροπὴν τῆς τάξεως εἰς Κοινότητα Ζωῆς καὶ ἐργασίας οἱ τρόφιμοι ἐπιζοῦν τὴν μεγάλην δύναμιν καὶ τὴν διάχυτον χαρὰν διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐπιζήσεως τοῦ ὠραίου, τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ.

Υ

Καὶ τώρα... πρὸς ἓνα γενικὸν συμπέρασμα.

Αἱ σκόρπιες νότες ποὺ ἐπληξάν τὰ αὐτιά μας ἀπὸ τὰς ἀπόψεις τοῦ πρωθιεράρχου τῶν Παιδαγωγικῶν πειραματισμῶν στὴν προπολεμικὴν Γερμανίαν—τοῦ Hugo Gaudig, σχετικὰ μὲ τὸ παρθένον καὶ ἀκακῶδες θέμα τῆς Διδακτικῆς, δηλαδὴ τῆς ὀργανικῆς μετατροπῆς τῆς τάξεως σὲ Κοινότητα ἐργασίας καὶ Ζωῆς, ἐν συσχετίσει καὶ πρὸς τὰς τῶν διασημῶν Διδακτικῶν Paul Ficker καὶ Albert Huth ἀπόψεις, τρέφομεν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀποτελέσουν ἓνα μεγαλειῶδες διδακτικὸν ἐρέθισμα δι' ἀνάληψιν πειραματισμῶν ἀπὸ τοὺς δημιουργικοὺς δασκάλους καὶ δασκάλας τῆς Πατρίδος μας ἐν συνδυασμῶ πάντοτε, ὅπως ἐτονίσσαμεν ἄνωτέρω, καὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν Κοινωνικῆς Ἀγωγῆς εἰς τὴν σχολικὴν μας ἀτμόσφαιραν.

Εὐριπίδης Ζούρας
Παιδαγωγός

1. Erst wenn die Klasse ein Bewusstsein ihrer selbst gewonnen hat, besitzt sie die Existenzform in der sie zu höherem «Seelenleben» fähig ist. (Hugo Gaudig, *Αὐτόθι* σελ. 146).

2. Die Gestaltung des Verhältnisses zwischen dem einzelnen Schüler und der Klasse zwischen der Klasse und dem einzelnen Schüler, ist für die Entwicklung der Persönlichkeit im Zögling von besonderem Wert. (Hugo Gaudig, *Αὐτόθι* σελ. 153).

3. Die Lehrerschule (Hugo Gaudig, *Αὐτόθι* σελ. 153)

4. Die Schulklasse. Das Wort «Klasse» im mehrfachen Sinne (*Αὐτόθι* σελ. 138-139).

Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΑΤΩΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Υπό Νικ. Κόκρα, Διδασκάλου - Διδάκτορος Φιλοσοφίας

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν παιδαγωγικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἐρευνῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν συνετέλεσαν σημιαντικῶς εἰς τὴν ριζικὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασύνταξιν τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων τῶν σχολείων μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῶν περισσοτέρων προηγμένων χωρῶν.

Ὅπως δὴποτε, αἱ ἐρευναι τοῦ Ἑλβετοῦ ψυχολόγου Jean Piaget, ὑπῆρξαν τὰ θεμέλια αὐτῆς τῆς κινήσεως καὶ οἱ βασικοὶ πυρῆνες τῆς ζυμώσεως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων προσηρμοσμένων εἰς τὰς ψυχολογικάς, πνευματικάς καὶ σωματικάς ἱκανότητας τῶν μαθητῶν τῆς σημερινῆς ἐποχῆς.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιοχῶν ὁ Piaget ἠρεύνησε καὶ τὴν γεωμετρικὴν ἀντίληψιν τοῦ παιδιοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ αὐτῆς τῆς ἐρέυνης συνώψισεν εἰς τὸ βιβλίον του «The Child's Conception of Geometry» (1).

Τὸ πλέον ἐντυπωσιακὸν συμπέρασμα ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἐργασίας τοῦ Ἑλβετοῦ ψυχολόγου εἶναι ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Νηπιαγωγείου καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ εἶναι ἱκανοὶ νὰ κατανοήσουν Γεωμετρίαν. «Τὰ παιδιά, πρῶτον κατανοοῦν τοπολογικάς ἐννοίας ἀκολουθούμενας ὑπὸ τῶν σχημάτων καὶ κατόπιν ἀντιλαμβάνονται τὰς ἐννοίας τῆς Εὐκλείδειου Γεωμετρίας. Εἰς τὰς τοπολογικάς ἐννοίας περιλαμβάνονται αἱ ἐννοιαὶ τῆς ἐγγύτητος, τῆς σειρᾶς, τῆς χωρητικότητος καὶ τῆς συνεχείας. Τὰ παιδιά εἶναι ἱκανὰ νὰ φαντασθοῦν τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν κυρτῶν σωμάτων... Σχήματα καὶ

γραμμαί, συμπεριλαμβανομένων τῆς ἀριθμητικῆς γραμμῆς καὶ τῆς ἐννοίας τῆς σειρᾶς, εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ. Αἱ ἐννοιαὶ τῆς μετρήσεως, σχετιζόμεναι μὲ τὴν Εὐκλείδειον Γεωμετρίαν, ἀκολουθοῦν, (2)

Σχετικῶς, ἡ Barbel Inhelder συνεργάτις τοῦ Piaget, ἐκπροσωποῦσα τὴν ψυχολογικὴν σχολὴν τῆς Γενεύης, εἰς τὸ ὑπὸ τῆς National Academy of Sciences (U.S.A.) ὀργανωθὲν διεθνὲς συνέδριον εἰς Woods Hole τῶν Η.Π.Α., μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπεστήριξεν ὅτι «... φαίνεται ἀθάλητος καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐσφαλμένη ἡ ἰδέα τῆς ἀναβολῆς τῆς διδασκαλίας, π.χ. τῆς Εὐκλείδειου Γεωμετρίας..., μέχρι τέλους τῶν μικρῶν τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ, ἰδιαίτέρως ὅταν ἡ κατανόησις γεωμετρικῶν σχημάτων δὲν ἐδιδάχθη προηγουμένως. Ὁμοίως καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς... Βασικαὶ ἐννοιαὶ αὐτῶν τῶν περιοχῶν εἶναι ἀπολύτως προσिताὶ εἰς τὰ παιδιά τῶν 7 ἕως 10 ἐτῶν ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι (αἱ ἐννοιαὶ) διεχωρίσθησαν ἀπὸ τὰς μαθηματικάς ἐκφράσεις καὶ ἐμελετήθησαν δι' ὕλικῶν τὰ ὅποια δύναται ὁ μαθητὴς νὰ χειριστῇ». (3)

Παρομοίας ἀπόψεις ἔχει καὶ ὁ Ἀμερικανὸς ψυχολόγος Jerome Bruner, ὁ ὅποιος ἐργασθεὶς ἐπὶ εὐρυτέρας βάσεως κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἷαδήποτε περιοχὴ γνώσεως εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ ἀποτελεσματικῶς εἰς οἷαδήποτε ἡλικίας μαθητὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη προσφέρεται εἰς

1. J.H. Flavell, The Developmental Psychology of Jean Piaget, Princeton New Jersey, 1963 σελ. 334 - 41.

2. J. Inskeer, Jr., «Primary - grade Instruction in Geometry», εἰς The Arithmetic Teacher, Μάιος, 1968.

3. E.B. Page, Reading for Educational Psychology, New York, 1964, σελ. 211.

μορφήν ανάλογον της αντιληπτικής δυνάμεως του μαθητού. (4) Καί συμπληρώνων ο Bruner γράφει ότι «οι αδήποτε έννοια ή πρόβλημα ή περιοχή γνώσεως είναι δυνατόν να προσφερθῇ εἰς ἀπλοποιημένην μορφήν ὥστε νά κατανοηθῇ...» (5) Ἐπομένως, γιατί ὄχι καί ἡ Γεωμετρία; Ἄλλωστε ὁ Bruner ἡγεῖται εἰς Η.Π.Α. τῆς κινήσεως πρὸς ἀνασύστασιν τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων μετὰ τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν του ὡς βάσιν.

Ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Γεωμετρίας εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ, ἔχουν γίνει σημαντικοὶ πειραματισμοὶ καί εἰς ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου. Εἰδικώτερον οἱ πειραματισμοὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καί τὸν Καναδᾶ ἐδικαίωσαν τὰς ἀπόψεις τῶν Piaget καί Bruner. Χαρακτηριστικῶς, εἰς ἓκ τῶν διδασκάλων τοῦ Καναδικοῦ πειραματισμοῦ, ἐσχολίασεν σχετικῶς: Ἡ Γεωμετρία ἐγινε τὸ ἀγαπημένον μάθημα τῶν μαθητῶν. Διατί; «Διότι», ὅπως αὐτοὶ ἀνέφερον, «ἦσαν εἰς θέσιν νά ἐργασθοῦν μόνοι των». (6)

Ἄλλωστε, αἱ ἐρευναι τῶν Bjonerud (7) καί Sheppard (8), ἀπεκάλυψαν ὅτι ἀρκετοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν, οἱ ὅποιοι ἐγγράφονται τόσον εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον ὅσον καί εἰς τὸ Δημοτικόν, ἀναγνωρίζουν ὠριμένα σχήματα. Ἐκ τῶν συμμετασχόντων εἰς αὐτὰς τὰς ἐρεῦνας μαθητῶν, τοῦλάχιστον 90% ἀνεγνώρισαν τὸν κύκλον καί 75% τὸ τετράγωνον.

Πάντως γεγονὸς εἶναι ὅτι, παρὰ τὰς μνημονευθείσας καί ἄλλας ἐρεῦνας, εἶναι δύσκολον νά καθορισθοῦν ἀκριδῶς αἱ γεωμετρικαὶ ἔννοιαι τὰς ὁποίας κατέχουν οἱ τὸ πρῶτον ἐγγραφόμενοι μαθηταί, καθὼς ἐπίσης καί ἐκεῖναι τὰς ὁποίας θά ἔπρεπε οὗτοι νά ἀποκτήσουν κατὰ τὴν διάρκειαν

τῶν 2 ἢ 3 πρώτων σχολικῶν ἐτῶν. Ὅπως δὴποτε, μετὰ μεγάλην ἐπιφυλακτικότητα, θά ἦτο δυνατόν διὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, νά ἀναφερθοῦν αἱ γεωμετρικαὶ ἔννοιαι τοῦ κύκλου, τῆς γραμμῆς, τοῦ σημείου, τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ τριγώνου, τοῦ τετραγώνου, τῆς εὐθύτητος, τῆς καμπυλότητος καί τοῦ τμήματος.

Συνιστάται ὅπως ὁ διδάσκαλος διὰ συζητήσεων καί ἐρωτήσεων ἐρευνήσῃ τὰς γεωμετρικὰς γνώσεις καί τὸ λεξιλόγιον τῶν μαθητῶν καί ἐν συνεχείᾳ ἐπεκτείνῃ καί πλουτίσῃ αὐτὰ μέχρι τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐπιπέδου. Εἰς ἓνα εἶδος ἀναλυτικοῦ προγράμματος δημοσιευθέντος τελευταίως εἰς Η.Π.Α. καί σχεδιασθέντος πρὸς χρῆσιν εἰς πειραματισμὸν διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γεωμετρίας εἰς τὴν Β' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ, συνιστῶνται αἱ ἀκόλουθοι περίπου ἀσκήσεις, αἱ ὁποῖαι συνηθίζουν τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ διαδήτου καί τοῦ χάρακος εἰς γεωμετρικὰς κατασκευάς. Οἱ μαθηταὶ ἐξασκοῦνται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν καί κατασκευὴν τριγώνων, τετραγώνων, πενταγώνων καί ἑξαγώνων. Οὗτοι εἰσάγονται εἰς τὴν χρῆσιν ὀρων, ὅπως: «τμήμα γραμμῆς», «τομὴ γραμμῆς», «τόξου κύκλου», «ἀκτίς» καί «κέντρον κύκλου». Μεταξὺ τῶν ἄλλων ζητεῖται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς: 1) νά κατασκευάσουν ἰσοπλευρον τρίγωνον μετὰ δεδομένην βάσιν, 2) νά διαίρουν δεδομένην γραμμὴν εἰς τμήματα διπλάσια ἢ τριπλάσια δεδομένου τμήματος, 3) νά διχοτομήσουν δεδομένην γωνίαν καί 4) νά ἀποδείξουν ὅτι δύο γωνίαι εἶναι ἴσαι μεταξὺ των (9).

Ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῶν μαθητῶν καί ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπαγωγικὴν μορφήν διδασκαλίας, δυνάμεθα ἀρκούντως νά εἰσαγάγωμεν εἰς τὴν Γεωμετρίαν τοὺς μαθητὰς τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ καί τοὺς μαθητὰς τοῦ Νηπιαγωγείου. Ἡ αἰθουσα διδασκαλίας προσφέρει ἀρκετὸν γεωμετρικὸν ὕλικόν. Τὰ σχήματα τῶν τοίχων, τῶν παραθύρων, τῶν θυρῶν, τῶν ἐπιπλῶν κλπ., εἶναι ἀριστὰ ἐποπτικὰ μέσα διὰ τὸν ἀνωτέρω σκο-

4. J. Bruner, The Process of Education, New York 1960, σελ. 33.

5. J. Bruner, Toward a Theory of Instruction, New York, 1966, σελ. 44.

6. Inskeep, ἐνθ. ἀν.

7. C. E. Bjonerud, «Arithmetic Concepts Possessed by the Preschool Child». The Arithmetic Teacher, Νοέμβριος, 1960.

8. Hellister - Gunderson Teaching Arithmetic in the Primary Grades, Boston, 1964, σελ. 18 - 19.

9. Howard - Dumas, Basic Procedures in Teaching Arithmetic, Boston, 1963 σελ. 013 - 14.

πόν. Ἐπίσης τὰ ρούχα τῶν μαθητῶν, ἡ διασκόμησις τῆς αἰθούσης, τὰ βιβλία καὶ τετράδια τῶν μαθητῶν, τὰ διάφορα ἄλλα ἐλεύθερα ἀναγνώσματα κλπ. προσφέρουν ἄρκετὰ σχήματα πρὸς ἀπομόνωσιν καὶ σχετικὴν σύγκρισιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἄλλων μαθημάτων συντελεῖ τὰ μάλιστα. Ἀναμφισβητήτως αἱ Λεκτικαὶ Ἀσκήσεις καὶ τὰ Τεχνικὰ Μαθήματα προσφέρουν ἄρκετὰς εὐκαιρίας πρὸς ἀφόρμησιν.

Συγκεκριμένως εἰς τὸ μάθημα τῶν Λεκτικῶν Ἀσκήσεων εἶναι δυνατόν νὰ καλυφθῇ σχεδὸν ὅλη ἡ γεωμετρικὴ ὅλη τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἐάν μάλιστα ὁ διδάσκαλος ἀκολουθῇ κατὰ κάποιον τρόπον μίαν μέθοδον ἐνιαίας διδασκαλίας καὶ ἐξήσκησεν, ὥς θὰ ἔπρεπε, τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν ὀρθὸν τρόπον παρατηρήσεως τοῦ περιβάλλοντος, τότε οἱ μαθηταὶ θὰ ἀνακαλύπτουν τὰ διάφορα γεωμετρικὰ σώματα καὶ σχήματα τῆς φύσεως κατὰ τρόπον φυσικόν, ἀδίστατον καὶ αὐθόρμητον. Μόνοι των πλέον οἱ μαθηταὶ θὰ προσέξουν ὅτι αἱ σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ δὲν συναντῶνται, ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως των ἔχει 4 πλευράς, τὸ πρωῒνόν των αὐγὸν μοιάζει μὲ τοὺς βῶλους των ἐνῷ διαφέρει ἀπὸ τὸ κυτρίον σπέρτων τῶν γονέων των καὶ ὅπωςδῆποτε μόνοι των θὰ ἀναφέρουν τὰ γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ὀνόματα αὐτῶν τῶν σχημάτων καὶ θὰ ἐρωτήσουν τὸν διδάσκαλον δι' ὅσα δὲν γνωρίζουν.

Εἰς τὴν Ἰχνογραφίαν θὰ ζωγραφίσουν παράθυρα, καπνοδόχους, τροχοὺς αὐτοκινήτων κλπ., τὰ ὅποια αὐτομάτως προσφέρουν τὰ σχήματα τοῦ τετραγώνου, τοῦ κυλίνδρου, τοῦ κύκλου κλπ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Χειροτεχνίαν θὰ κατασκευάσουν σιδηροδρόμους μὲ ἄχρηστα κυτρία σπέρτων, διάφορα χάρτινα σώματα ὅπως τὸν ἀστέρα τῆς Βηθλεέμ, τὸν «κουμπάρ» του κλπ., τὰ ὅποια ἐπίσης βοηθοῦν σημαντικῶς τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἀπόκτησιν καὶ κατανόησιν τῶν βασικῶν γεωμετρικῶν γνώσεων καὶ ἐννοιῶν.

Τέλος, τόσον ἡ Ἰχνογραφία ὅσον καὶ ἡ Χειροτεχνία, συντελοῦν εἰς τὴν ἐξοικεῖωσιν τῶν μαθητῶν μὲ τὰ διάφορα γεωμετρικὰ ὄργανα καὶ τὸν τρόπον χρήσεως αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ προσκομίσῃ εἰς τὴν τάξιν σχετικὰ ἀντικείμενα καὶ νὰ ὁργανώσῃ τὴν τάξιν κατὰ τρόπον ὁποῖος θὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν.

Ἡ διὰταξις τῆς γεωμετρικῆς ὅλης εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις θὰ εἶναι διάφορος ἐκείνης τῆς τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν πρώτων γεωμετρικῶν ἐννοιῶν, δηλ. τί εἶναι Γεωμετρία, σημεῖον, γραμμὴ κλπ., γίνεται διεξοδικὴ ἀνάλυσις ἐκάστου γεωμετρικοῦ σώματος, ὅπως τοῦ κύβου, τοῦ ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου, τοῦ πλαγίου παραλληλεπιπέδου, κλπ. Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ εἰδικὸν μάθημα Γεωμετρίας, κατ' ἀρχὴν θὰ λαμβάνῃ χώραν ἀπλὴ καὶ γενικὴ παρατήρησις καὶ ἀναγνώρισις τῶν διαφόρων γεωμετρικῶν σωμάτων εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, χωρὶς νὰ ὀνομάζωνται ἀκόμη. Ἀργότερον θὰ βοηθοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ συγκρίνουν τὰ διάφορα αὐτὰ σώματα εἰς τρόπον ὥστε νὰ εὐρίσκωνται αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες, καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ ὀνομάζωνται τὰ σώματα αὐτά. Τέλος εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀπλὴ ἀναγνώρισις καὶ ἀφαίρεσις τῶν βασικῶν γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ ἐννοιῶν. Ἐάν τὸ πνευματικὸν δυναμικὸν τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως καὶ αἱ περιστάσεις ἐπιτρέπουν, δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τρόπον φυσικὸν ἐξαγωγή γεωμετρικῶν κανόνων καὶ λύσεις ἀπλῶν προβλημάτων.

Τέλος, ὥς καλυτέρα πορεῖα διδασκαλίας, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος κατευθύνει τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς συγκεκριμένον πρόβλημα καὶ ἕκαστος μαθητῆς διὰ τῆς μελέτης καὶ χρήσεως τῶν προσφερομένων γνησίων ἐποπτικῶν μέσων εὐρίσκει τὴν λύσιν. Ἀσφαλῶς τὰ ἀνωτέρω δὲν σημαίνουν ὅτι ἡ Γεωμετρία εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λογικῆς σκέψεως εἰς τοὺς μαθητὰς. Ἀντιθέτως θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φανταστικῆς αὐτῶν ἱκανότητος διὰ τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν σύλληψιν τῶν διαφόρων σχημάτων.

Ἄλλωστε, διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις, ἡ Γεωμετρία εἶναι προαισθητικὴ. Δηλ. εἰ-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΛΑΥΪΚΑΙ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ

Υπό Μιχαήλ Ξένου ἀντιστρατήγου ἐ.ἀ. Δ)ντοῦ τοῦ Β.Ε.Ι.

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)
**Ὁριστικὴ κατανομή Μακεδονικοῦ
χώρου - γειτονικαὶ ἀντιδράσεις**

15. Ἡ ἐπακολουθήσασα συνθήκη τοῦ ΝΕΪΤΥ ἀπετέλεσε σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ «Μακεδονικοῦ ζητήματος». Δι' αὐτῆς, καθωρίσθησαν σαφῶς τὰ ὅρια κατανομῆς τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου μεταξὺ τῶν τριῶν γειτονικῶν Κρατῶν, ὅλα παραμένουν καὶ σήμερον. Προεβλέφθη ἡ ἐκουσία ἀνταλλαγὴ μειονοτήτων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας καί, οὕτως, ἐκλείνουν ὀριστικῶς τὸ θέμα ἀμοιβαίων ἀμφισβητήσεων ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς προελεύσεως τῶν κατοίκων τῶν ἀντιστοίχως κατακυρωθεῖσων περιοχῶν. Συγχρόνως δέ, σημαντικὸς ἀριθμὸς Ἑλλήνων τῆς Σερβικῆς Μακεδονίας κατέφυγε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν.

Βραδύτερον, τὸ 1922, μετὰ τὴν ἥτταν τῆς Ἑλλάδος εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν μεταφορὰν καὶ ἐγκατάστασιν ἑκατοντάδων χιλιάδων Ἑλλήνων προσφύγων εἰς τὴν

Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα Σλαυφῶνων Βουλγαρικῆς συνειδήσεως ὑπεχρεώθησαν νὰ καταφύγουν καὶ αὐτὰ εἰς Βουλγαρίαν. Οὕτως, ἡ ἐκκαθάρισις τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον εἶχε συντελεσθῇ πλήρως καί, ἔκτοτε, τὰ Μακεδονικὰ ἐδάφη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βουλγαρίας, παρουσιάζουν ἀπόλυτον ἐθνικὴν ὁμοιογένειαν καὶ τελείαν πολιτικὴν ἐνσωμάτωσιν εἰς τὰς δύο κυριάρχους χώρας.

16. Ἀντιθέτως, ἡ κατάστασις εἰς τὴν Σερβικὴν Μακεδονίαν ἐμφανίζεται ὅλως διάφορος καὶ περιπεπλεγμένη. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, ἡ Γιουγκοσλαυτὰ, ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὴν δοθείσαν λύσιν εἰς τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα, δι' ἧς ἐκαρπώθη, ὑπὲρ πᾶσαν πρόβλεψιν, σημαντικὸν τμήμα τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, ἐπέδωξε δι' ὧν τῶν μέσων νὰ μεταστρέψῃ τὸ φρόνημα τῶν βουλγαριζόντων, κατὰ σημαντικὸν μέρος, κατοίκων του. Ἀπέρριψεν ὅλα τὰ Βουλγαρικὰ διαβήματα περὶ ἀναγνώρισεως Βουλγαρικῆς μειονότητος εἰς

ναὶ μελέτη κατὰ τὴν ὁποίαν σχέσεις καὶ γεγονότα ἐπιτυχάνονται βασικῶς ὡς γεγενησὶς κοινῶν στοιχείων ἀναγνωριζομένων διὰ τῆς παρατηρήσεως. (10) Ὁ σκοπὸς τῆς Γεωμετρίας εἰς αὐτὰς τὰς τάξεις εἶναι νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ πειραματισθοῦν μὲ γεωμετρικὰ σχήματα, σώματα καὶ φαινόμενα δι' ἀπλῶν παρατηρήσεων καὶ ἀσκήσεων ὠρισμένων αἰσθητηρίων ὀργάνων. Νὰ κατανοήσουν τὸν

περιβάλλοντα αὐτοὺς κόσμον, ὁ ὁποῖος προσφέρει ἄπειρα γεωμετρικὰ σώματα, σχήματα καὶ προβλήματα. Καθημερινῶς οἱ μαθηταὶ ἀκούουν καὶ χρησιμοποιοῦν γεωμετρικὰς λέξεις καὶ φράσεις εἰς τὰς οἰκίας των, τὰ παιχνίδια των, τὸ σχολεῖον των. Οὐσιαστικῶς οὗτοι ζοῦν καὶ ἐνεργοῦν εἰς ἓνα γεωμετρικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἔχει ὅπωςδήποτε θέσιν καὶ εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τοῦ σχολείου των. Ἄλλωστε, δικαιούνται νὰ εἰσέλθουν καὶ κατανοήσουν αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀφοῦ αἱ ψυχοπνευματικαὶ των δυνάμεις καὶ ἱκανότητες τοὺς δίδουν τὴν δυνατότητα αὐτήν.

10. C. Good, Dictionary of Education, New York, 1959, εἰς λέξιν Geometry, Intuitive.

τὴν Γιουγκοσλαυϊκὴν Μακεδονίαν. Κατήργησε τὴν ὀνομασίαν «Γιουγκοσλαυϊκὴ Μακεδονία» καὶ τὴν ἀντικατέστησε μὲ τὸ ἐπίσημον ὄνομα «Βαρδάρ Μπανοβίνα». Μετέφερε πολλοὺς Σέρβους ἐξ ἄλλων περιοχῶν, ἵνα ἐπιταχύνη τὴν ἀφομοίωσιν τῶν αὐτοχθόνων. Ἐξώρισεν ἢ ἐφυλάκισε πλεῖστα ἀντιδραστικὰ φιλοβουλγαρικὰ στοιχεῖα. Ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα, τὸ βουλγαρόφιλον αἶσθημα τῶν κατοίκων, ἀντὶ νὰ καμφθῇ, ἐνισχύθη.

17. Ὅμοίως, ἡ Ἑλλάς, παρὰ τὴν δεκαετὴ πολεμικὴν τῆς περιπέτειαν μεταξὺ 1912—22, ἔμεινε σχετικῶς ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὴν λύσιν τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος.

Αἱ ἐπακολουθήσασαι ἀνταλλαγαὶ πληθυσμῶν μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας εἶχον περιορίσει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ ἑτερογενῆ στοιχεῖα ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν τῆς καί, εἰς τὸ σύνολόν του σχεδόν, ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς παρουσίαζεν ὁμοιογένειαν ζηλευτὴν, ἐν σχέσει μὲ τὰς πλείστας χώρας τοῦ Κόσμου.

Οἱ ὀλίγοι ὑπολειφθέντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν Σλαβόφωνοι ἐθεωρήθησαν ἐπισήμως ὡς Ἕλληνες, χωρὶς νὰ ἔχουν μειονοτικὰ δικαιώματα.

18. Ἡ μόνη δυσηρεστημένη ἀπὸ τὴν ἐπελθοῦσαν κατανομήν τῶν Μακεδονικῶν ἐδαφῶν ὑπῆρξεν ἡ Βουλγαρία.

Πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς, δὲν ἐδίστασε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀξονος, νὰ προσυπογράψῃ τὸν Μάρτιον 1941 τὸ Τριμερὲς Σύμφωνον Γερμανίας, Οὐγγαρίας καὶ Ἰταλίας καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσοδὸν Γερμανικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἐδαφὸς τῆς. Ἀλλὰ, συγχρόνως καὶ ἡ Γιουγκοσλαυΐα εἶχεν ὑπογράψῃ μυστικὸν πρωτόκολλον μὲ τὴν Γερμανίαν, δι' οὗ παρεχωρεῖτο εἰς τὴν πρώτην ἐξοδὸς εἰς τὸ Αἰγαῖον, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Πρωτόκολλον, ὅπερ, ὅχι μόνον δὲν κατηγγέλθη ἀπὸ τὴν διάδοχον φιλοδυτικὴν Κυβέρνησιν τῆς Γιουγκοσλαυΐας, ἀλλὰ ἀπετέλεσε καὶ τὴν βάσιν περαιτέρω ἐπιδιώξεων ἀπὸ τοὺς, ἐν συνεχείᾳ, ἐπικρατήσαντας Γιουγκοσλαύους Κομμουνιστάς.

19. Μετὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἐπίθεσιν τῶν Γερμανικῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς

Γιουγκοσλαυΐας, τὸν Ἀπρίλιον 1941, τὰ Βουλγαρικὰ στρατεύματα εἰσέβαλον εἰς τὰ Γιουγκοσλαυϊκὰ καὶ Ἑλληνικὰ ἐδάφη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἡ Βουλγαρία προσήρτησε τμήματα τῶν ἐδαφῶν τούτων καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἀκρότητες διὰ τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλην. Μακεδονίας καὶ Θράκης ὑπερέβαλον κάθε προηγούμενον, συνδυασθεῖσαι μὲ ἐγκατάστασιν πολυαριθμῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν.

Τὸν Σεπτέμβριον 1944, οἱ Βούλγαροι μετεπήδησαν εἰς τὸ Συμμαχικὸν στρατόπεδον καὶ τὴν ἀρχὴν κατέλαβον οἱ κομμουνισταί. Εὐτυχῶς, τῇ ἐπιμονῇ τῆς Μεγ. Βρετανίας, οἱ Βούλγαροι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ ἐδάφη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν εἰδικῆς Συμμαχικῆς ἐπιτροπῆς.

Νέα φάσις τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος - τὸ Γιουγκοσλαυϊκὸν σχέδιον

20. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ ΤΙΤΟ, εἰς τὴν ἀπελευθερωτικὴν ἀντίστασιν τῆς Γιουγκοσλαυΐας κατὰ τῶν Ναζί, ἀνεθέρμανε τὰς παλαιὰς διαθέσεις τῆς Μόσχας διὰ τὴν ἐπέκτασίν τῆς πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ὡς τελεσφόρον μέσον διὰ τὴν ἐπέκτασιν ταύτην ἐπελέγη καὶ πάλιν τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα.

Ὑπὸ τὴν σιωπηράν, λοιπόν, ἐξώθησιν τῶν Σοβιετ, τὰ ὅποια εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Τίτο ἔδλεπον τὸ πειθήνιον ὄργανον τῆς καλῆς δι' αὐτὰ μοίρας, ὁ Γιουγκοσλαυὸς ἡγέτης ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογὴν σχέδιον ἐκσλαυΐσμου τῆς Μακεδονίας, χρονικῶς κλιμακωμένον εἰς τρία στάδια. Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον, θὰ ἐσχηματίζετο ἔθνικὸς μακεδονικὸς πυρὴν, ὑπὸ τὴν μορφήν «ἀνεξαρτήτου» δῆθεν Μακεδονικῆς λαϊκῆς δημοκρατίας, εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὁμοσπονδιακῆς Γιουγκοσλαυΐας. Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον, τῇ συνδρομῇ τῆς Μόσχας, θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἐνσωμάτωσις τῆς Βουλγαρικῆς Μακεδονίας εἰς τὴν «ἀνεξάρτητον» αὐτὴν δημοκρατίαν. Τέλος, εἰς τὸ τρίτον στάδιον, ἡ «ἡνωμένη», πλέον, Σλαυϊκὴ Μακεδονία θὰ ἐπεδίωκε τὴν συνένωσίν τῆς μὲ τοὺς «Μακεδόνας τοῦ Αἰ-

γαίου», υπό την μορφήν μίας ώλοκληρωμένης Μακεδονίας, προσδεδεμένης εις τὸ Γιουγκοσλαυικὸν ἄρμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, μάλιστα, ὁ Τίτο εἶχεν ἐπιδιώξει καὶ ἐπιτύχει, κατὰ τὴν Γερμανικὴν κατοχήν, τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ ΣΝΟΦ (Σλαβομακεδονικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου), ὅπερ ἐλειτουργεῖ ὡς παράρτημα τοῦ κομμουνιστικοῦ Ἑλληνικοῦ ΕΑΜ καὶ ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἀντιστασιακὴν ἐξέγερσιν τῶν Σλαβοφώνων τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας.

Βεβαίως, τὸ σχέδιον ἦτο ἄριστον. Ἄλλ' ἀτυχῶς διὰ τοὺς Σλαῦους καὶ εὐτυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα δὲν κατώρθωσε νὰ προσκόψῃ πέραν τοῦ πρώτου σταδίου.

21. Τὸ δεύτερον στάδιον, ἐνῷ ἀρχικῶς ἐφαίνετο νὰ εὐοδοῦται, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Σοβιετ ἐπὶ τῶν Βουλγάρων, τελικῶς προσέκρουσεν εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ Γιουγκοσλαβίας καὶ Βουλγαρίας.

Τὸ σπέρμα τῆς ἀποτυχίας ταύτης εὗρεται εἰς τὴν κατὰ Νοέμβριον 1944 γενομένην Γιουγκοσλαυικὴν πρότασιν περὶ ἰδρύσεως Γιουγκοσλαβο-βουλγαρικῆς δημοσπονδίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ Βουλγαρία θὰ ἀπετέλει τὴν ἐβδόμην μονάδα. Φυσικά, οἱ Βούλγαροι ἀντετάχθησαν σφοδρῶς εἰς μίαν τοιαύτην μειονεκτικὴν ἔνταξιν. Καὶ καὶ μὲν, μετὰ μακρὰν παρέλκυσιν τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων, οἱ Βούλγαροι ἠναγκάσθησαν, ὑπὸ τὴν Σοβιετικὴν πίεσιν, νὰ υπογράψουν τὴν συμφωνίαν τοῦ ΜΠΛΕΝΤ, τὸν Αὐγούστον 1947, διὰ τῆς ὁποίας, μεταξὺ ἄλλων, ἐδέχοντο τὴν ἐνσωμάτωσιν τῆς Βουλγαρικῆς Μακεδονίας εἰς τὴν δημοσπονδον Γιουγκοσλαυικὴν Μακεδονίαν, ἀλλ' ἡ συμφωνία αὕτη οὐδέποτε ἐφηρμόσθη καὶ οὐσιαστικῶς ἠτόνησε μετὰ τὴν ἀποκήρυξιν τοῦ Τίτο ἀπὸ τὴν Κόμινφορμ, τὸν Ἰούνιον 1948.

Νέος Βουλγαρικὸς ἐλιγμός, μετὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ Κ.Κ.Ε.

22. Ἡ ἀποτυχία τῶν σχεδίων τῆς Μόσχας, τῶν βασισμένων εἰς τὰς Γιουγκοσλαυικὰς ἐλπίεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸ νὰ στραφῇ ἡ Σοβιε-

τικὴ εὐνοια πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς Βουλγαρίας.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1949, ἡ Βουλγαρία, ἐπωφελομένη τῆς προϊούσης διαστάσεως Τίτο - Στάλιν, ἤρchiσε σφοδρὰν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Τίτο, ἐνῷ, συγχρόνως, ἐπεδίωξε τὸν προσεταιρισμὸν τῶν ὑπὲρ τῆς Κόμινφορμ τεταγμένων Ἑλλήνων κομμουνιστῶν τοῦ ΕΛΑΣ.

Μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ προσεταιρισμοῦ αὐτοῦ, τὰ φιλοτιτοϊκὰ στελέχη τοῦ ΕΛΑΣ ἐτέθησαν ἐκποδῶν. Οἱ προσδεδεμένοι εἰς τὸ ἄρμα τῆς Κόμινφορμ Ἑλληνες κομμουνισταί, δεινῶς πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἐλευθεροκοινωνίας τῶν μετὰ τὸ Παράπετασμα, διὰ τὴν συντήρησιν τῆς μαχητικῆς δραστηριότητός των, τώρα ὅποτε ὁ Τίτο ἀνέκρουε πρῶταν εἰς τὰς σχέσεις του μετὰ τὴν Μόσχαν, εὗρέθησαν ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦν τὸ Βουλγαρικὸν κήρυγμα «περὶ αὐτονομίας Μακεδονίας». Καί, μάλιστα, ἡ «ἑὴ ὀλομέλεια τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Ε.» διεκήρυξε «τὴν ἀνάγκην ἐνώσεως τῆς Μακεδονίας, ὡς ἀνεξαρτήτου καὶ ἰσοτίμου Κράτους, ἐντὸς μίας δημοσπονδίας τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν». Πράγμα ὅπερ ἐσήμαινε τὴν ἀπόσχισιν τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν ὑπόλοιπων Ἑλληνικῶν κομμάτων, τὴν ἀπεμπόλισιν τῶν παραδόσεων, τῶν ἀγώνων καὶ τῶν θυσιῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰς τὰ ἐθνικά της σύνορα καὶ τὴν καταδίκην εἰς μαρasmus τῆς οὕτω ἀκρωτηριαζομένης Ἑλληνικῆς Πατρίδος.

23. Εὐτυχῶς, ἡ Γιουγκοσλαβία, ἀντιλαμβανομένη μετὰ τὴν σειρὰν τῆς τώρα τὸν εἰς ὅλεον τῆς ἐπιχειρούμενον Βουλγαρικὸν ἐλιγμόν, διὰ τοῦ ὁποίου, μετὰ τὸν πρώτον στάδιον τὴν «ἀνεξαρτητοποίησιν», ὀλόκληρος ἡ Μακεδονία θὰ περιήρχετο εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἀντέδρασε σθεναρῶς. Ἀπεστέρησε, προοδευτικῶς, τοὺς συμμορίτας τοῦ ΕΛΑΣ ἀπὸ τὴν παρεχόμενην ὕλην ὑποστήριξιν καί, τέλος, ἐκλείσσε τελείως τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα σύνορά της. Οὕτως, οἱ Ἑλληνες κομμουνισταί εὗρέθησαν εἰς δύσκολον θέσιν καὶ ταχέως κατέρρευσαν ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὸν Αὐγούστον 1949.

Ἐξελίξεις ἀπὸ τοῦ 1950 μέχρι σήμερον

24. Μὲ τὴν συντριβὴν τῶν Ἑλλήνων κομμουνιστῶν καὶ τὴν ἀπόσπασιν τῆς Σοβιετικῆς προσοχῆς εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ Κόσμου, αἱ φιλοδοξίαι τῶν Γιουγκοσλαύων καὶ τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας ἐφάνησαν νὰ ἀπονοῦν.

Αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γιουγκοσλαύας ἤρχισαν νὰ ἀποκαθίστανται προοδευτικῶς, ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τῆς Ἀμερικανικῆς πολιτικῆς, ἐνδιαφερομένης νὰ ἀποσπᾷ ὀριστικῶς τὴν Γιουγκοσλαύαν ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴν ἐπιρροήν.

Τὸν Φεβρουάριον 1953, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία, μέλη πλέον τοῦ ΝΑΤΟ, συνήψαν συμμαχίαν μὲ τὴν Γιουγκοσλαύαν καὶ, τὸν Ἰούνιον 1954, ὁ Τίτο ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας. Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Τίτο ἠκολούθησεν ἡ ὑπογραφή τῆς Τριμεροῦς Συμμαχίας, τὸν Αὐγούστου 1954. Ἡ δραστηριότης τῶν εἰς Σκόπια συγκεντρωμένων φυγάδων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας κατέπαυσε καὶ ἡ σλαυόφωνος ἐφημερίς τῶν Σκοπίων «ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΑἰΓΑΙΟΥ» διέκοψε τὴν ἐκδόσιν της.

Παρ' ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Στάλιν ἐφαίνετο νὰ εὐνοῇ τὴν ἐπάνοδον τῆς Γιουγκοσλαύας εἰς τὸ Ἀνατολικὸν στρατόπεδον, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, τὸ τέλος τοῦ 1956 καθ' ἣν ὁ Τίτο κατηγορήθη ἀπὸ τὰ Σοβιέτ ὅτι ὑπέθαλπε τοὺς Οὐγγρους ἐπαναστάτας, διετήρησε τὸ σχῆμα μεταξὺ ΤΙΤΟ καὶ Μόσχας.

Τὸν Ἰούνιον 1959, μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γιουγκοσλαύας ὑπεγράφη σειρὰ συμφωνιῶν, τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ἐσχάτως ἀνασταλεῖσα ἐλευθεροεπικοινωνία τῶν παραμεθορίων πληθυσμῶν τῶν δύο χωρῶν.

Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ἡ Γιουγκοσλαυικὴ στάσις ἐπὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος συνεχίζεται λίαν ἐπιφυλακτικῇ. Δηλώσεις Γιουγκοσλαύων ἐπισήμων κατὰ καιροὺς, ἄρθρα τοῦ Γιουγκοσλαυικοῦ τύπου καὶ ἄλλαι ἐκδηλώσεις ἀπὸ Γιουγκοσλαυικῆς πλευρᾶς συγκλίνουν ἐν τῇ προσπάθειά των νὰ ἐμφανίσουν, ὡς πάντοτε ὑφιστάμενον

τὸ «Μακεδονικὸν ζήτημα» καὶ τὴν δῆθεν «Γιουγκοσλαυικὴν μειονότητα» τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας ὡς συνεχῶς καταπιεζομένην.

25. Ἡ θεωρία τῶν Γιουγκοσλαύων περὶ «ἐνότητος τῆς Μακεδονίας» καὶ περὶ «Μακεδονικοῦ λαοῦ» εἶναι πολὺ ἀπλῆ, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀφελής. Κατ' αὐτοὺς, τὰ σλαυικά φύλα, τὰ ὁποῖα ἐπέδραμον εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τὸν βον αἰῶνα, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἱστορικῆς Μακεδονίας. Ἀφ' οὗ ἀφωμοίωσαν τοὺς αὐτόχθονας λαοὺς, ἐσχημάτισαν νέον ἔθνος, τὸ «Μακεδονικὸν ἔθνος», ὅπερ ἀργότερον ὑπετάγη εἰς τοὺς Τούρκους. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ «Μακεδόνες» αὐτοὶ ἐλησμόνησαν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν καταγωγὴν των καὶ προσεκολλήθησαν, κατ' ἀνάγκην, εἰς τὴν θρησκείαν. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας προσέδωκε εἰς τὴν πλειονότητα τῶν Μακεδόνων τὴν προσωρινὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Ἡ ἀφύπνισις τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπεισε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Σλαῦους τῆς Μακεδονίας νὰ θεωρήσουν ὅτι εἶναι Βούλγαροι. Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι ἀδίκως διεμέλησαν τὴν «ἐνιαίαν Σλαυικὴν Μακεδονίαν» εἰς τρία τμήματα. Μόνον οἱ Γιουγκοσλαῦοι κομμουνιστὰι ἀντελήφθησαν καλῶς τὸ δράμα τῆς μαρτυρικῆς Μακεδονίας καὶ ἀπέδωκαν «πραγματικὴν ἐλευθερίαν» εἰς τὸ ἰδικόν των Μακεδονικὸν τμήμα. Τὰ ἄλλα δύο τμήματα εὕρισκονται, ἀκόμη, ὑπὸ τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Βουλγαρικὸν ζυγόν.

Πολὺ ἀφελής θεωρία, ἀλλὰ καὶ πόσον ἀπέχουσα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος...

26. Ἀπὸ τῆς ἰδικῆς τῆς πλευρᾶς, ἡ Βουλγαρία, μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ΕΛΑΣ τοῦ 1949 δὲν ἐγκατέλειψε τὰ σχέδιά της διὰ τὴν Μακεδονίαν. Μία νέα «Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ» συνεστήθη εἰς Σόφειαν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἐνὸς Σλαβομακεδόνα Χρήστου Καλαϊτζιέφ, γεννηθέντος εἰς τὰ Γιαννιτσά. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, τὸν Μάρτιον 1950, ἐκάλεσε τὸν «Μακεδονικὸν λαόν» νὰ διατηρήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα, νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν Μακεδονικὴν του συνείδησιν καὶ νὰ ἐντε-

νη τὰς προσπάθειάς του διὰ τὴν πραγμάτωσιν ἑνὸς ἐνιαίου καὶ ἀνεξαρτήτου Μακεδονικοῦ κράτους. Ἐπεδιώχθη, μάλιστα ὁ σχηματισμὸς «Ἡνωμένου Μακεδονικοῦ Μετώπου», χωρὶς ἐμφανῆ ἀνάμειξιν κομμουνιστικῆς ὁργανώσεως, ἵνα παρασυρθοῦν εἰς τὴν κίνησιν καὶ παλαιὰ φασιστικὰ ἢ συντηρητικὰ στοιχεῖα, ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος θρησκείματος ἢ κοινωνικῆς τάξεως, τὰ ὁποῖα ἀπεστρέφοντο τὸν κομμουνισμόν.

Ἡ κίνησις αὐτὴ ἦλθεν εἰς στενὴν ἐπαφὴν μὲ ὁργανώσεις μεταναστῶν ἐκ Μακεδονίας καὶ ἐξορίστους Βουλγάρους εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

27. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἀδρανήσῃ καὶ τὸ ΚΚΕ, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1949 εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν τοῦ Κ.Κ. Βουλγαρίας, τὸν Ἀπρίλιον 1952 ἱδρύσας τὴν ἐπαναστατικὴν ὁργάνωσιν ΙΛΙΝΤΕΝ, ἀπὸ σλαυοφώνους κομμουνιστὰς καταφυγόντας εἰς Βουλγαρίαν τὸ 1949. Ἡ ὁργάνωσις αὕτη ἀνέπτυξε δραστηριότητα εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν δορυφόρων κρατῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Μπλόκ, στρεφόμενην τόσον κατὰ τοῦ Τιτοϊκοῦ καθεστώτος, ὅσον καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

28. Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς βουλγαρικὰς αὐτὰς δραστηριότητας, αἱ σχέσεις τῆς Βουλγαρίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ βελτιοῦνται προοδευτικῶς. Αἱ διπλωματικαὶ μετὰξὺ τῶν σχέσεις ἀπεκατεστάθησαν, συνήφθησαν ἐμπορικαὶ συμφωνίαι καὶ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ Βουλγαρικὴ στάσις παρουσιάζεται μᾶλλον ἐφεκτικὴ ἐπὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος. Ὁ χρόνος θὰ ἀποδείξῃ ἂν οἱ Βούλγαροι, συνετισθέντες ἀπὸ τὰς πολλαπλὰς ἀποτυχίας τῶν τοῦ παρελθόντος, σκέπτονται νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ὑπερφύλακας ἰδέας τῶν ἢ ἂν, εὐρισκόμενοι προσωρινῶς εἰς θέσιν ἀδυναμίας, προσπαθοῦν νὰ κερδίσουν χρόνον καὶ νὰ προπαρασκευασθοῦν διὰ μίαν νέαν ἐκδήλωσιν τῶν ἀπαιτήσεών των.

Συμπεράσματα

29. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ λεγομένου «Μακεδονικοῦ» ζητήματος, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του ἀκόμη, ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον σαφῆ ὅτι ὑποκινήτης του εἶναι ἡ Ρωσία.

Ἡ μεγάλη αὕτη δύναμις, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Τσάρων, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ πανσλαβισμού, ἐπεδίωξε πάντοτε εὐκαιρίας ἐξόδου τῆς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, εἰς βάρος τῆς ἐτοιμορρόπου Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Πολιτικὸν ἐπιχείρημα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξοδὸν ταύτην, κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ἦτο ἡ δῆθεν προστασία τῶν Σλαβικῶν ἐθνοτήτων τῆς Βαλκανικῆς, εἰς τὰς ὁποίας αὐτοπροαιρέτως εἶχον προσκολληθῇ οἱ Βούλγαροι.

Ὅταν τὴν Τσαρικήν Ρωσίαν διεδέχθη ἡ Κομμουνιστικὴ Ρωσία, τὸ ἔμβλημα τοῦ πανσλαβισμού ἀντικατεστάθη μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν τῶν Μάρξ καὶ Λένιν καὶ οἱ στρατηγικοὶ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἐπεξετάθησαν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀναλόγως πρὸς τὰς Σοβιετικὰς προσδοκίας διὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου.

Διὰ τὴν εὐδωσίαν, ὅμως, τῶν στρατηγικῶν αὐτῶν σκοπῶν ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ὑπαρξίς ἀφ' ἑνὸς μὲν καταλλήλων «ζητημάτων», τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ παραμένουν «ἀνοικτὰ» διὰ τὴν ἐν καιρῷ ἐκμετάλλευσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δορυφόρα κράτη διὰ τὴν ὑποκίνησιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως ταύτης.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀκριβὴς τοποθέτησις τοῦ «Μακεδονικοῦ» ζητήματος. Ἐνὸς ζητήματος ἐντελῶς πλαστοῦ, ξένου πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς παραδόσεις, ἀπροσαρμόστου πρὸς τὴν ἐθνολογικὴν σύστασιν τῶν πληθυσμῶν τοῦ ἐδαφικοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κάποτε κατεῖχεν ἡ ἱστορικὴ Μακεδονία.

Καὶ δορυφόρα κράτη, ἔτοιμα νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὴν Μόσχαν, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἐξυπηρετοῦντο καὶ τὰ ἰδικὰ των συμφέροντα, εἶναι ἡ Γιουγκοσλαβία καὶ ἡ Βουλγαρία.

30. Ἀλλὰ σαφὴς εἶναι καὶ ὁ στρατηγικὸς σκοπὸς τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, ὁ ὁποῖος καλύπτεται ὑπὸ τὸν μαγδύαν τοῦ «Μακεδονικοῦ». Ἀφ' οὗ τοῦ μέσου τοῦ πολέμου κατέστησαν πανίσχυρα, ὠρισμένα στρατηγικὰ σημεῖα τῆς ὁδρογείου εἴτε ἀπώλεσαν τὴν προηγουμένην σημασίαν των, εἴτε ὑπήχθησαν ὡς δευτερεύουσαι θέσεις εἰς ἕν εὐρύτερον ἀμυντικὸν σύστημα. Ἐν ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτὰ σημεῖα εἶναι καὶ

τὸ ἄλλοτε περιώνυμον Στενὸν τῶν Δαρδανελλίων, διὰ τὸ ὅποιον τόσον αἷμα ἐχύθη εἰς τὸν Πρῶτον Παγκόσμιον Πόλεμον, κατὰ τὴν ἐκεῖ ἀποτυχοῦσαν ἐπιχείρησιν τῶν Δυτικῶν Συμμάχων. Σήμερον τὰ Δαρδανέλλια ἀποτελοῦν μικρὸν μόνον τμήμα ἑνὸς συστήματος «Στενῶν», τὰ ὅποια διήκουν ἀπὸ τῆς βορείας ἐξόδου τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, διὰ τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ πολυαριθμοῦ Αἰγαιωτικοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος, μέχρι τῆς μεγαλονήσου Κρήτης.

Ἡ ἐνδεχομένη κατάληψις, λοιπόν, τῶν Δαρδανελλίων ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸν Μπλόκ, εἰς οἵανδήποτε φάσιν ἑνὸς γενικωτέρου πολέμου θὰ εἶχε καθαρῶς τοπικὴν σημασίαν καὶ δὲν θὰ ἐξησφάλιζε τὴν οὐσιαστικὴν ἐξοδὸν τῶν Σοβιετ εἰς τὴν Μεσόγειον.

Ἐνῶ, εἰς εὐρύτερος ἐλιγμός διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, βασιζόμενος εἰς τὴν ἐγκαιρὸν ἀνακίνησιν τοῦ «Μακεδονικοῦ», θὰ ἐξουδετέρωνε πλήρως τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ προαναφερθέντος συστήματος «Στενῶν», θὰ ἀπέκοπτε τὴν Τουρκίαν καὶ τὰς χώρας τοῦ ΣΕΝΤΟ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀτλαντικούς Συμμάχους, θὰ ἐστέρει τὴν Συμμαχικὴν προσπάθειαν ἀπὸ τὰ πετρέλαια τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ θὰ ἀπετέλει ἄμεσον ἀπειλὴν κατὰ τῆς θαλασσίας διόδου τοῦ ΣΟΥΕΖ.

31. Εὐτυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὰ Σοβιετικὰ σχέδια ἐπὶ τοῦ «Μακεδονικοῦ» εἶναι δύσκολον νὰ καρποφορήσουν. Διότι ὑπάρχουν ἀντιδρῶντες παράγοντες σοβαροί, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπέτρεψαν, εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιτρέψουν καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Σοβιετικῶν ἐπιδιώξεων.

Ἡ παλαιὰ ἔχθρα μεταξὺ Γιουγκοσλαύων καὶ Βουλγάρων, ἡ ὅποια ὀφείλεται εἰς καθαρῶς ἐθνικούς λόγους καὶ ἡ ὅποια καταλήγει, μέχρι σήμερον, εἰς ἀμοιβαίαν ἐξουδετέρωσιν τῶν βλέψεων ἀμφοτέρων ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας, δὲν φαίνε-

ται νὰ μαλάσσεται ἀπὸ τὴν σύμπτωσιν τῶν ἰδεολογικῶν προσανατολισμῶν τῶν δύο γειτόνων μας μὲ ἐκείνον τῆς Μόσχας.

Ἡ συντριβὴ τῶν Ἑλλήνων κομμουνιστῶν τὸ 1949, ἡ θέσις των εἰς τὸ περιθώριον τῆς Ἑθνικῆς ζωῆς καὶ ἡ σταθεροποίησις τοῦ ἐσωτερικοῦ Ἑθνικοῦ μετώπου μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς 21 Ἀπριλίου, δὲν ἀφίνουν σοβαρὰ περιθώρια διὰ τὴν ἐκ νέου χρησιμοποίησιν τοῦ ξενοκινήτου ΚΚΕ ὑπὸ τῆς Μόσχας, τῆς Σόφιας καὶ τοῦ Βελιγραδίου.

Ἡ κατὰ τὰς τελευταίας δύο δεκαετηρίδας μετὰθεσις τῆς Τιτοϊκῆς Γιουγκοσλαβίας εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν οὐδετέρων κρατῶν ἔχει προκαλέσει τὴν δυσπιστίαν τῆς Μόσχας πρὸς τὰς Γιουγκοσλαβικὰς ἐπιδιώξεις καὶ ἔχει δημιουργήσει σύγχυσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον.

32. Δὲν ἀπομένει, συνεπῶς, παρὰ ὁ κίνδυνος τῆς ἀνακινήσεως τοῦ ἀνυπάρχοντος ψευδο-Μακεδονικοῦ ζητήματος ἀπὸ κάποιον εὐφάνταστον πολιτικὸν ἄνδρα, ὁ ὅποιος θὰ ἐσκέπτετο νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν ὡς πρόσχημα, διὰ μίαν ξένην πρὸς τὰ πράγματα πολιτικὴν ἢ στρατηγικὴν ἐκμετάλλευσιν.

Ἄλλ' ἡ ἰδική μας πίστις διὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας μας καὶ ἡ ἀπόφασίς μας νὰ διατηρήσωμεν μὲ κάθε θυσίαν τὴν ἀκεραιότητα τῶν Ἑθνικῶν μας ἐδαφῶν εἶναι αἱ κυριώτεραι ἐγγυήσεις διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν μιᾶς τοιαύτης περιπτώσεως.

Ἐγγυήσεις αἱ ὅποιαι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν. Ἐγγυήσεις ἐνισχυμέναι ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τῶν προηγούμενων Ἑλληνικῶν γενεῶν, αἱ ὅποιαι ἐχάραξαν τὸν δρόμον τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ὑπάρχει, ἄραγε, καὶ ἡ ἐλαχίστη, ἔστω, ἀμφιβολία ὅτι καὶ αἱ σημερινοὶ γενοὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν θὰ ἀκολουθήσουν τὸν ἴδιον δρόμον, τὸν ὅποιον φωτίζει τὸ ἀπαράμιλλον παράδειγμα τῶν παλαιότερων γενεῶν;

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΝΟΗΣΙΣ : Η ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ

Δρος 'Ιω. Παρασκευακόπουλου, Καθηγητοῦ Ειδικῆς Ἀγωγῆς
καὶ Ψυχολογίας Πανεπιστημίου τοῦ Ἑλληνόζ, Η.Π.Α.

Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ μᾶς ἔχει διδάξει ὅτι «πρόοδος δὲν ἔρχεται χωρὶς ἀλλαγὴν, ἀλλαγὴ δὲν γίνεται χωρὶς νέες ἰδέες, νέες ἰδέες δὲν βρίσκονται χωρὶς δημιουργικὴ σκέψις». Ἡ αἰτιολογικὴ αὐτὴ ἀλληλουχία δείχνει τὴν ἀποφασιστικὴν σημασίαν ποὺ ἔχει ἡ δημιουργικὴ φαντασία στὴν ἀνθρωπίνην ζωὴ καὶ ἐπεξηγεῖ γιατί ἡ μελέτη τῆς νοητικῆς αὐτῆς ἱκανότητος ἀνεκάθεν κατεῖχε κεντρικὴ θέσιν στὴν φιλοσοφικὴ σκέψιν καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀνακεφαλαιώνει μερικὰ βασικά συμπεράσματα τῆς ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἐρεύνης σχετικὰ μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀγωγὴν τῆς δημιουργικῆς νοήσεως.

Τί εἶναι δημιουργικὴ νόησις;

Ἀπὸ λειτουργικῆς ἀπόψεως, οἱ πνευματικὲς λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου μποροῦν νὰ ἀπλοποιηθοῦν ὡς ἑξῆς: α) οἱ λειτουργίαι προσλήψεως, ποὺ περιλαμβάνουν τὴν ἱκανότητα τῆς παρατηρήσεως, τῆς προσοχῆς, τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἐρμηνείας παραστάσεων, β) ἡ μνήμη, ποὺ περιλαμβάνει τὴν ἱκανότητα τῆς ἐντυπώσεως, τῆς διατηρήσεως καὶ ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων, γ) ἡ κριτικὴ νόησις, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἄτομο ἀναλύει, συγκρίνει, συνθέτει, ταξινομεῖ παραστάσεις καὶ ἔννοιες κατὰ τρόπους καὶ συνδυασμοὺς ποὺ ὀρίζουν οἱ κανόνες τῆς λογικῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν εὐρεσιν μιᾶς λύσεως, τῆς λογικῆς λύσεως, καὶ δ) ἡ δημιουργικὴ νόησις, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει ἓνα πρὸ ἐλεύθερο τύπο πνευματικῆς διεργασίας, τῆς ὁποίας τὸ κύριον χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὸ προϊόν τῆς εἶναι ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς πιθανῶν ἰδεῶν καὶ λύσεων.

Διάφορα προβλήματα καὶ ἐρωτήσεις ἀπαιτοῦν διαφορετικὰς πνευματικὰς διεργασίες. Ἡ ἐρώτησις «Πότε ἔγινε ἡ μάχη στὰ Δερβενάκια;», ἀπαιτεῖ μνήμην καὶ ἀνάπλασιν παραστάσεων. Ἡ ἐρώτησις: «Γιατί κατεστράφη ὁ Δράμαλης στὰ Δερβενάκια;», καλεῖ γιὰ κριτικὴ ἀξιόλογησιν τῶν παραγόντων τῆς μάχης καὶ τὴν εὐρεσιν τῆς λογικῆς ἀλληλουχίας, ἡ ὁποία ἐξηγεῖ τὸ γεγονός λογικά. Ἡ ἐρώτησις «Τί ἔκβασιν θὰ εἶχε ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἂν ὁ Δράμαλης ἐνίκουσε τοὺς Ἑλλήνες στὰ Δερβενάκια;», ἀπαιτεῖ τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος ἀπὸ νέας σκοπιῆς, ἀπαιτεῖ ἀκόμη νὰ γίνουν ἀσυνήθιστοι καὶ ἀνορθόδοξοι συνδυασμοὶ καὶ νὰ εὐρεθοῦν ὅλες αἱ πιθανὲς συνέπειες.

Οἱ ἠλεκτρονικοὶ ἐγκέφαλοι σήμερον μποροῦν νὰ ἐκτελέσουν, μέχρις ἐνός σημείου, τίς πρῶτες τρεῖς διεργασίες. Εἶναι ὥστόσο βέβαιο ὅτι κανένα μηχανήμα δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ παράγῃ νέες ἰδέες παρὰ μόνον τὸ ἀνθρώπινο μυαλό. Ἡ δημιουργικὴ φαντασία εἶναι ἴσως τὸ μόνον στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ παραμείνῃ μονοπώλιον τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκεφάλων.

Χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔχει μελετήσει τὸ πρόβλημα «Τί εἶναι δημιουργικὴ νόησις» ἀπὸ δύο διαφορετικὰς κατευθύνσεις: α) ἀναλύοντας τὴν προσωπικότητα ἐξαιρετικὰ δημιουργικῶν ἀτόμων καὶ β) μελετώντας τὴν δημιουργικὴν σκέψιν αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ὡς ψυχολογικὸ φαινόμενο.

Ἡ ἀνάλυσις τῆς προσωπικότητος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἔχει ξεχωρίσει τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ποὺ διακρίνουν τὰ δη-

μουργικά άτομα. Μερικά από τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα εξής: α) *Ευαισθησία στο περιβάλλον*. Τα εξαιρετικώς δημιουργικά άτομα τηρούν τις κεραίες όλων των αισθήσεων συνεχώς τεντωμένες, αντιλαμβάνονται περισσότερα πράγματα και με περισσότερες λεπτομέρειες, επί πλέον δε διαδίδουν και νέες επιπτώσεις και συνέπειες ακόμη και σε συνήθη φαινόμενα. Κλασικό παράδειγμα είναι του Νεύτωνος. Πόσοι άνθρωποι δεν παρήρτησαν το μήλο να πέφτει από τη μηλιά; Ο Νεύτων όμως ανέκλυψε τον νόμο της βαρύτητας. β) *Αισιόδοξος διάθεση*. Συνήθως το δημιουργικό άτομο έρωτά «Πώς μπορεί να γίνει ένα πράγμα;» και όχι «*αν* μπορεί να γίνει ένα πράγμα», και πιστεύει ότι «*εκείνο* που ένας άνθρωπος μπορεί να συλλάβει στο μυαλό του, σήμερα, άλλοι άνθρωποι θα μπορέσουν να το πραγματοποιήσουν αύριο». γ) *Επιπόλαιο ενθουσιασμός*, ο οποίος πηγάζει από την αναβολή της αυτοκριτικής. Κριτική εργασία που εφαρμόζεται ένωρίς στην δημιουργική σκέψη ενεργεί ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη και στην ελεύθερη πορεία των ιδεών, με αποτέλεσμα να συνθλιβεί την δημιουργική φαντασία. δ) *Πνευματική εύλυγισια*, ή οποία είναι απαραίτητη για να βρεθούν νέες σχέσεις και χρήσεις για πράγματα που αρχικά προωρίζοντο για άλλο σκοπό. Η ανακάλυψις της πενικιλίνης, των ακτίνων Χ, των χρωμάτων αναλίνης, είναι μερικά από τα παραδείγματα της καιροσκόπου διαθέσεως και πνευματικής ευελιξίας των δημιουργικών επιστημόνων, και ε) *Σχετική αδιαφορία για το κοινώς παραδεγμένο*. Η ιδιότης αυτή φαίνεται ότι παίζει βασικό ρόλο στην απελευθέρωσι του ατόμου από τις προκαταλήψεις της κοινωνίας και τις στερεότυπες λύσεις, πράγμα απαραίτητο για την θεώρησι και εξέτασι του προβλήματος και από ασυνήθεις οπτικές γωνίες. Αυτό δέδαια δεν σημαίνει με κανένα τρόπο ότι η απομίμησις μερικών επιφανειακών σημείων «ανεξαρτήτου ατόμου» όπως «μακριά μαλλιά», «*ασυνήθιστος συνδυασμός χρωμάτων*» και τα παρόμοια μπορούν ποτέ να αυξήσουν την δημιουργική παραγωγή.

Θά πρέπει να σημειωθή ότι η παρουσία των πέντε αυτών χαρακτηριστικών σε ένα άτομο με κανένα τρόπο δεν έγγυάται ύψηλο βαθμό δημιουργικής σκέψεως, αλλά χωρίς αυτά τα χαρακτηριστικά τα άτομα δεν μπορούν να αποδούν δημιουργικά. Τα χαρακτηριστικά αυτά δηλαδή είναι μόνον αναγκαία, αλλά όχι έπαρκη. Τί είναι εκείνο που έδημούργησε έναν Μπετόβεν, έναν Αϊνστάιν, ή έναν Βάν-Γκόγκ, αποτελούν ένα ενδιαφέρον αλλά άλλοτο πρόβλημα. Υπάρχουν ίσως πολλοί και ποικίλοι συνδυασμοί από νοητικές ικανότητες και ιδιότητες του χαρακτήρος, ακόμη και έξωτερικοί παράγοντες όπως ή κοινωνική τάξι και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, που συνθέτουν και επιδρούν στο δημιουργικό άτομο.

Μπορείς και σὺ νὰ σκεφθῇς δημιουργικά

Η μελέτη της δημιουργικής νοήσεως ως ψυχολογικού φαινομένου κατέληξε ότι ή δημιουργική φαντασία είναι ένα καθολικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό και ότι ή ικανότης αυτή μπορεί να αναπτυχθή με κατάλληλη άγωγή και άσκησι. Οί περισσότεροι άνθρωποι παραμένουν με την έντύπωσι ότι οί δημιουργικοί άνθρωποι γεννιούνται, δεν γίνονται. Αυτή όμως ή σκέψις άπεδείχθη έσφαλμένη. Έρευνες στην «τεχνική» του έγκεφάλου κατέδειξαν ότι ακόμη και οί κοινοί άνθρωποι κατέχουν το ταλέντο της δημιουργικής φαντασίας ως ένα βαθμό, και το ταλέντο αυτό δύναται να αυξηθί με συστηματική άγωγή.

Αναδιφώντας την ιστορία του πολιτισμού βρίσκει κανείς άμέτρητες περιπτώσεις στις όποιες κοινοί άνθρωποι έχουν έπιδείξει πρωτοφανή δημιουργική δύναμι, ώστε να μπορή να ισχυρισθί ότι οί περισσότερες ανακαλύψεις έχουν γίνει από έρασιτέχνες. Έξ άλλου ειδικά μαθήματα και σεμινάρια που οργανώνονται τα τελευταία δέκα πέντε χρόνια στα Πανεπιστήμια, στην βιομηχανία και στον στρατό έχουν δείξει ότι ή ικανότης του ατόμου να παράγη πρωτότυπες και χρήσιμες ιδέες δύναται να αυξηθί με συστηματική άσκησι. Σε ένα πείραμα στο Πανεπιστήμιο του Buf-

Isalo της Νέας Υόρκης, σπουδαστάι πού πήραν μαθήματα και άσκήθησαν στην δημιουργική σκέψι παρήγαγαν 94 τοίς έκ-
τον περισσότερο χρήσιμες και νέες ιδέες από σουςπουδαστές τους πού δέν παρηκολούθησαν τά ειδικά αὐτά προγράμματα. Παρόμοια σεμινάρια οργανώνονται στην βιομηχανία με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Περίπου 100 μεγάλες βιομηχανίες προσφέρουν ειδικά προγράμματα στο διοικητικό προσωπικό, στους μηχανικούς και τεχνικούς υπαλλήλους. Η General Electric προσφέρει συστηματικά μαθήματα δημιουργικής σκέψεως στους μηχανικούς. Μηχανικοί πού πήραν τά ειδικά αὐτά μαθήματα έχουν λάβει τρείς φορές περισσότερα διπλώματα εύρεσιτεχνίας από τους συναδέλφους των, πού δέν παρηκολούθησαν τὸ πρόγραμμα. Η General Motors ἔκανε ἕνα πείραμα με ἐκτάκτους τεχνικούς υπαλλήλους. Οἱ υπάλληλοι με βάσι τήν ἐπίδοσί τους σέ τέστ δημιουργικής νοήσεως ἐχωρίσθησαν σέ δύο ομάδες, στην ομάδα με «ύψηλή» ἐπίδοσι και στην ομάδα με «χαμηλή» ἐπίδοσι. Στο τέλος τοῦ εκπαιδευτικοῦ προγράμματος και οἱ δύο ομάδες παρουσίασαν σημαντική βελτίωσι στην ικανότητά τους νά παράγουν νέες και χρήσιμες ιδέες, οἱ μέν «καλοί» κατά 40%, οἱ δέ «κατώτεροι» κατά 47%.

Τά πειράματα αὐτά και ἄλλα παρόμοια ἔχουν ἐπιβεβαιώσει τήν ἀλήθεια ὅτι με συστηματική άσκησι και άγωγή τὸ άτομο μαθαίνει νά χρησιμοποιή πιό αποτελεσματικά τίς ικανότητές του και νά ἀποβαίνει περισσότερο δημιουργικό. Αὐτὸ βέβαια δέν σημαίνει ὅτι «ένος ἑξαμήνου» μαθήματα μποροῦν νά μετατρέψουν τὸν καθένα μας σέ γίγαντα δημιουργικότητας. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ ἐξοικείωσις και ἡ άσκησις στίς ἀρχές τῆς δημιουργικῆς νοήσεως, στούς τρόπους και στίς μεθόδους δημιουργικῆς ἐπιλύσεως προβλημάτων εἶναι ἕνα μεγάλο βήμα πρὸς τήν ἀπόκτησι τῆς δημιουργικῆς διαθέσεως και τήν αξιοποίησι τῶν δημιουργικῶν μας δυνάμεων.

Πῶς άσκεῖται ἡ δημιουργική νόησις;

Στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖς σέ περισσό-

τερα ἀπό 1000 εκπαιδευτικά ἱδρύματα, και κέντρα εκπαιδεύσεως στελεχῶν στην βιομηχανία, στην διοίκηση και στο στρατό παρέχονται σεμινάρια και ειδικά προγράμματα άγωγῆς τῆς δημιουργικῆς σκέψεως. Τά ειδικά αὐτά προγράμματα συνήθως ἀρχίζουν με ἀπλές πνευματικές άσκήσεις. Π.χ. «Πῶς θά διευθετήσης τέσσερα θάρια πού τὸ άθροισμά τους νά εἶναι 100;» (ἡ λύσις εἶναι: $99 + \frac{9}{9} = 100$). Περίπου ἕνας στούς δέκα εὐρίσκει τήν λύσι σέ διάστημα 5 λεπτῶν. Ἄλλες άσκήσεις ἀποδίδουν στην πνευματική εὐελιξία και εὐχέρεια. Οἱ ἐρωτήσεις αὐτές ἀναφέρονται σέ άσυνήθεις χρήσεις κοινῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἑνὸς τούβλου, μιᾶς ἡμερίδος, μιᾶς κονσέρβας. Οἱ ἐρωτήσεις αὐτές εἶναι τοῦ τύπου: «Κατά ποίους διαφορετικούς τρόπους μπορεῖς νά χρησιμοποιήσης μιᾶ ἑφημερίδα;» «Σκέψου ὅλα τά πράγματα τά ὁποῖα θά μπορούσαν νά σοῦ δώσουν ἀνακούφισι ἂν ἔκανε πολὺ μεγάλη ζέστη;» Οἱ ἀρχάριοι συνήθως εὐρίσκουν ἑξ ἑως ὀκτὼ ιδέες σέ πέντε λεπτά. Στο τέλος τοῦ προγράμματος φθάνουν τίς 15 με 20 ιδέες.

Ἐνα ἄλλο εἶδος ἐρωτήσεων ἀναφέρεται στίς συνέπειες πού ἀπορρέουν ἀπὸ ὠρισμένες ἀλλαγές στο περιβάλλον μας. Τυπικές ἐρωτήσεις στην κατηγορία αὐτή εἶναι: «Τί θά συνέβαινε ἂν ἀνακαλύπταμε χάπια γιὰ νά ἀντικαταστήσουν τήν τροφή;», ἡ «Πῶς θά ἦταν ὁ κόσμος ἂν ὅλοι οἱ ἀνθρωποι γεννιῶνταν κωφοί;», «Τί θά συνέβαινε ἂν ἔδρεχε συνεχῶς ἑξῆς μῆνες τὸ χρονο;», «Πῶς θά ἦτο ὁ κόσμος ἂν ὁ μέσος ὀρος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἦτο 200 χρόνια;», «Πῶς θά ἦτο ἡ ζωή μας ἂν δέν μᾶς ἐνοχλοῦσε τὸ κρύο;», «Πῶς θά ἦτο ὁ κόσμος ἂν οἱ ἀνθρωποι γεννιῶνταν με χωρὶς ἀντίχειρα;».

Ἄλλες άσκήσεις ἀπαιτοῦν τήν τροποποίησι ἀντικειμένων γιὰ κάποιο ἄλλο σκοπό. Τυπικές ἐρωτήσεις στην κατηγορία αὐτή εἶναι: «Ποῖα πράγματα θά ἔκανες μικρότερα γιὰ νά εἶναι ὁμορφότερα;», «Ποῖα πράγματα θά ἔκανες ἐλαφρότερα γιὰ νά εἶναι ἀνετώτερα;», «Ποῖα πράγματα θά ἔκανες γλυκύτερα γιὰ νά εἶναι νοστιμότερα;».

Κατά τίς άσκήσεις αὐτές ἔχει παρατη-

ρηθῇ ὅτι στήν ποσότητα ὑπάρχει καὶ ἡ ποιότης, δηλαδή τὸ άτομο ποὺ μπορεῖ νὰ σκεφθῇ περισσότερες ιδέες ἔχει μεγαλύτερη πιθανότητα ὅτι ἀνάμεσα στίς ιδέες τοῦ ὑπάρχουν πρωτότυπες καὶ χρήσιμες λύσεις. Μιὰ ἄλλη ἐνδιαφέρουσα διαπίστωση εἶναι ὅτι οἱ καλύτερες ιδέες ἔρχονται στὸ μυαλὸ ἀργότερα. Στὴν ἀρχὴ τὸ άτομο σκέπτεται τίς γνωστές, τίς συνήθεις, τίς τυπικές λύσεις. Ἀργότερα καταφεύγει στοὺς ἀσυνήθεις συνδυασμοὺς καὶ στίς πρωτότυπες λύσεις. Σὲ μιὰ ἔρευνα στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Buffalo διεπιστώθη ὅτι 78 τοῖς ἑκατὸ περισσότερο πρωτότυπες καὶ χρήσιμες ιδέες εἶχαν εὑρεθῇ ἀνάμεσα στὸ τελευταῖο ἡμῖσι τῶν προταθέντων λύσεων παρὰ στὸ πρῶτο ἡμῖσι. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δείχνει τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπιμονῆς νὰ σκεφθοῦμε ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες λύσεις. Ἀνάμεσα στίς τελευταῖες ὑπάρχουν οἱ καλλίτερες ιδέες.

Ἐνωρὶς στὰ προγράμματα αὐτὰ οἱ ἀσχοῦμενοι διαπιστώνουν τοὺς παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἐμποδίζουν τὴν δημιουργικότητα καὶ βοηθοῦνται νὰ τοὺς ἀποφύγουν. Μερικοὶ παράγοντες - προσωπικοὶ καὶ κοινωνικοὶ - ποὺ ἀμβλύνουν τὴν δημιουργικὴ σκέψη εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης στίς δημιουργικές μας δυνάμεις, ἡ ἀπροθυμία νὰ ἐπιμελῶμε νὰ εὕρωμε μεγάλο ἀριθμὸν ιδεῶν καὶ λύσεων γιὰ κάθε πρόβλημα, ἡ ἀπόλυτος ἐμπιστοσύνη στήν λογικὴ, ἡ τυφλὴ παραδοχὴ τοῦ ἀλάθητου τῶν ἀνωτέρων, ἡ ἐπιδίωξις μόνο τοῦ τελείου, ὁ φόβος τῆς ἀποτυχίας καὶ τῶν σφαλμάτων, ἡ ἐπιφυλακτικότης καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς σιγουριᾶς, ὁ φόβος ὅτι προτείνοντας κάτι τὸ ἀσυνήθιστο θὰ φανοῦμε ἀνόητοι κλπ. Ὁ James Conant, Πρόεδρος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard γιὰ νὰ τονίσῃ τὴν ἀρνητικὴ ἐπίδρασι τῆς αὐτοῦ - ἀποθαρρύνσεως στήν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου εἶχε στὸ γραφεῖο του ἓνα ζωγραφικὸ πλῖνακα μὲ τὴν ἐπιγραφή «Θυμίσου τὴν χελῶνα, προχωρεῖ μόνο ὅταν ἔχη τὸν λαιμὸ τῆς ἔξω».

Ἀρχές δημιουργικῆς ἐργασίας

Τὸ κύριο μέρος τοῦ προγράμματος καταλαμβάνει ἡ ἐκμάθησις τῶν ἀρχῶν τῆς πορείας τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας. Οἱ

βασικὲς ἀρχές στίς ὁποῖες ἀσκοῦνται οἱ τρόφιμοι τῶν προγραμμάτων αὐτῶν εἶναι: α) Ὁ ἀκριβὲς ὁρισμὸς τοῦ προβλήματος, β) Ἡ εὕρεσις ὅσο τὸ δυνατόν περισσοτέρων ιδεῶν καὶ λύσεων, καὶ γ) Ἡ ἀξιολόγησις τῶν ιδεῶν καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν καταλληλοτέρων γιὰ ἐφαρμογὴ.

Βασικὴ ἐπιδίωξις τοῦ προγράμματος εἶναι τὸ ἀκόνισμα τῆς ἐρευνητικῆς διαθέσεως. Οἱ ἀσχοῦμενοι παροτρύνονται νὰ ἐπιδεικνύουν μιὰ «ἐποικοδομητικὴ δυσανεξικία» μὲ τὰ πράγματα γύρω τους καὶ μιὰ συνεχῇ διάθεσι νὰ τὰ βελτιώνουν. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν εὐαισθησία αὐτὴ στὰ προβλήματα, γίνεται καὶ ἀσκησις στὸν κατάλληλο ὁρισμὸ τοῦ προβλήματος, γιὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν δημιουργικὴν τοῦ ἀντιμετώπισι καὶ λύσι. Ἡ ἀπαίτησις αὐτὴ φαίνεται αὐτονόητη, ἀλλὰ πολλὰς φορὲς δὲν ἐφαρμόζεται. Γιὰ παράδειγμα πάρετε τὸ «Πρόβλημα τῆς φάκας». Μιὰ ὁμάδα ποὺ ἡσχολεῖτο μὲ θέματα ἐξωραϊσμοῦ τοῦ σπιτοῦ ἀντιμετώπισε τὸ ἐρώτημα «Μὲ ποίους τρόπους μποροῦμε νὰ βελτιώσωμε τὴ φάκα;». Ἡ ὁμάδα ἐδαπάνησε τὸν διαθέσιμον χρόνον μὲ ἐρωτήσεις ὅπως «Πῶς θὰ κατασκευάσωμε μιὰ φάκα πρὸ ἐλκυστικὴν στὸν ποντικὸ... μιὰ ἐλαφρότερη... μιὰ πρὸ ἀκίνδυνη στὰ παιδιὰ... μιὰ φθηνότερη... εὐκολώτερη στήν χρῆσιν... μικρότερη στὸ μέγεθος κλπ.» καὶ ἐνόμισε ὅτι ἐξήντησε τὸ θέμα τοῦ ἄγχους τῆς παρουσίας τῶν ποντικῶν στὸ σπίτι. Τὸ βασικὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ὁμάδα δὲν ἦτο «ἡ βελτίωσις τῆς φάκας» ἀλλὰ «ἡ παρουσία τῶν ποντικῶν», καὶ τὸ πρόβλημα στήν ἀρχὴ θὰ ἔπρεπε νὰ διατυπωθῇ ὅχι «Μὲ ποίους τρόπους νὰ βελτιώσωμε τὴ φάκα», ἀλλὰ «Μὲ ποίους τρόπους θὰ ἀπαλλαγῶμε ἀπὸ τὰ ποντίκια». Ἡ νέα διατύπωσις τοῦ προβλήματος ὁδηγεῖ σὲ ποικιλία λύσεων, ὅπως τὴν ἐξόντωσι τῶν ποντικῶν μὲ ἡλεκτροπληξία, μὲ δηλητηρίασι, μὲ στείρωσι, μὲ ἀσφυξία, τὴν κατασκευὴ σπιτιῶν ποὺ δὲν διευκολύνουν τὴν εἴσοδον καὶ παραμονὴν τῶν ποντικῶν κλπ.

Σὲ μιὰ ἄλλη περίπτωσι, μιὰ νεαρά μητέρα ἐζήτησε βοήθεια νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ πείσῃ τὸ παιδί της νὰ τρώγῃ τὰ αὐγά. Μετὰ ἀπὸ σειρὰ ἐρωτήσεων, ἡ μητέρα ἀνεγνώρισε ὅτι τὸ βασικὸ τῆς πρόβλημα ἦ-

ταν «Πώς να βοηθήσει το παιδί της να πάρει τις απαραίτητες πρωτεΐνες;». Η μητέρα απλούστατα συμπεριέλαβε στο διαιτολόγιο του παιδιού τροφές που άρεσαν στο παιδί και που είχαν τις πρωτεΐνες που προσπαθούσε να του δώσει με τα αυγά. Τέτοιες διευρύνσεις, διασαφήσεις και τροποποιήσεις του προβλήματος πολλές φορές οδηγούν στο βασικό σκοπό του προβλήματος, στην ουσία του και βοηθούν να τοποθετηθεί το πρόβλημα σε προοπτική.

‘Η αρχή του «Διαιρεί και βασίλευε»

Για κάθε πρόβλημα οι τρόφιμοι ασχούνται να εύρισκουν όσο το δυνατόν περισσότερες ιδέες. Η ποσότης εγκλείει την ποιότητα. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός λύσεων, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να εξευρεθούν καλές λύσεις.

Υπάρχουν πολλά τεχνάσματα τα οποία διευκολύνουν την εξεύρεση πολλών λύσεων. Μία βασική αρχή είναι η αρχή της **αναβληθείσης κριτικής**, κατά την οποία γίνεται σκόπιμος διαχωρισμός της παραγωγής ιδεών από την κριτική των ιδεών. Κατά το στάδιο της παραγωγής ιδεών (το στάδιο του πράσινου φωτός), ούδεμία κριτική επιτρέπεται. Το άτομο υποδεικνύει κάθε λύση και σκέψη που κάνει σχετικά με το πρόβλημα. Ακόμη και λύσεις που «φαίνονται» γελοίες, άπραγματοποίητες, ασύμφορες, παράλογες καταγράφονται. Πολλές από αυτές τις ιδέες με λίγη τροποποίηση, αποβαίνουν οι πιο πρωτότυπες και χρήσιμες λύσεις, ή οδηγούν σε άλλες ιδέες. Η κριτική αναβάλλεται για αργότερα για το στάδιο («του κόκκινου φωτός»), όποτε οι ιδέες ξεδιαλέγονται και επιλέγονται οι καλλίτερες για εφαρμογή. Η σκόπιμος αναβολή της κριτικής οδηγεί την παραγωγή ιδεών. Σε ένα πείραμα, άτομα που ακολούθησαν την αρχή αυτή παράγαγαν 72 τοίς εκατόν περισσότερα πρωτότυπες και χρήσιμες ιδέες από τα άτομα που θεληματικά ή άθελα αξιολογούσαν τις ιδέες συγχρόνως με την παραγωγή τους, ως γίνεται συνήθως.

‘Εγκεφαλοθύελλα», «Προκρούστειοι Συνδυασμοί». «Βιονική»

Τεχνάσματα που ενεργοποιούν την δη-

μιουργική σκέψη και οδηγούν στην εξεύρεση μεγάλου αριθμού ιδεών για την επίλυση ενός προβλήματος, είναι η **εγκεφαλοθύελλα** του Osborn οι Προκρούστειοι Συνδυασμοί του Whiting και η Βιονική του Gordon.

Η Έγκεφαλοθύελλα είναι το πλέον διαδομένο τέχνασμα. Συνίσταται από την συνεργασία ομάδας από 5 ή 10 ατόμων, τα οποία σε συνεδρίαση ελευθέρως προτείνουν λύσεις στο πρόβλημα. Κατά την συνεδρίαση τηρούνται οι εξής αρχές: α) Απαγορεύεται κάθε κριτική. β) Όσο πιο άσυνήθης είναι η ιδέα τόσο το καλλίτερο και γ) Όσο πιο πολλές ιδέες τόσο το καλύτερο. Η Έγκεφαλοθύελλα έχει χρησιμοποιηθεί συστηματικά στην βιομηχανία, στον στρατό, στις διοικητικές υπηρεσίες με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Με το τέχνασμα αυτό σε μικρό χρονικό διάστημα μπορούν να συγκεντρωθούν δεκάδες, ακόμη και εκατοντάδες, πιθανών λύσεων και ιδεών.

Οι Προκρούστειοι Συνδυασμοί συνίστανται στην «τεχνητή» συσχέτιση διαφόρων χαρακτηριστικών, με αποτέλεσμα την παραγωγή αναγκαστικών συνδυασμών. Π.χ. σε ένα διάστατο σχήμα μπορούμε να καταγράψουμε στην μία διάστασι διάφορα χρώματα και στην άλλη διάφορα σχήματα. Με αυτό τον τρόπο παράγουμε ένα μεγάλο αριθμό αναγκαστικών συνδυασμών χρωμάτων και σχημάτων. Πολλοί από αυτούς τους συνδυασμούς ίσως οδηγήσουν σε τροποποιήσεις που θα αποτελέσουν πρωτότυπες και χρήσιμες ιδέες.

Η Βιονική είναι η επιστήμη ή η οποία μελετά τους τρόπους με τους οποίους η τέχνη και η τεχνική αντιγράφει την φύση. Πολλές εφευρέσεις ιδιαίτερα στην τηλεπικοινωνία και στην «κυβερνητική» είναι αντίγραφα από τα συστήματα ανιχνεύσεως και κινήσεως των εντόμων και των ζώων. Η μελέτη της Βιονικής δύναται να οδηγήσει σε καινούργιες και πρωτότυπες ιδέες, παρμένες από τα συστήματα της φύσεως.

‘Ερωτήσεις που κεντρίζουν την δημιουργική εργασία

Στην προσπάθειά μας να εδρίξουμε πολλές

πιθανές λύσεις, δυνάμεθα νὰ δώσωμε σκό-
πιμη βοήθεια στοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ στοὺς
συνεργάτες μας μὲ ἐρωτήσεις ποὺ κεντρί-
ζουν τὴν δημιουργικὴ σκέψι. Περίπου 70
τέτοιες ἐρωτήσεις ἔχουν συστηματοποιηθῇ
καὶ διδάσκονται στὰ προγράμματα καὶ τὰ
σεμινάρια δημιουργικῆς νοήσεως. Μερικὲς
ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐρωτήσεις εἶναι:

ΑΛΛΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ: Νέοι τρόποι χρησι-
μοποιήσεως τοῦ ἀντικειμένου ὅπως
εἶναι ἢ μετὰ ἀπὸ ἐλαφρὰ τροποποίη-
σίν του.

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ: Μὲ τί ἄλλο μοιάζει;
Τί ἄλλες ιδέες συνιστᾷ;

ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ: Ἀλλαγὴ χρώμα-
τος, κινήσεως, ἤχου, μορφῆς, σχήμα-
τος;

ΜΕΓΕΝΘΥΝΣΕΙΣ: Τί νὰ προστεθῇ; Ἰ-
σχυρότερο; Μεγαλύτερο; Πλατύτε-
ρο; Στενότερο;

ΣΜΙΚΡΥΝΣΕΙΣ: Τί νὰ ἀφαιρεθῇ; Μι-
κρότερο; Ἐλαφρότερο; Ἀραιότερο;
Βραδύτερο; Συμπύκνωσις; Διχοτό-
μησις;

ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ποῖος ἄλλος ἀν-
τί αὐτοῦ; Τί ἄλλο ἀντὶ αὐτοῦ; Ἄλ-
λα ὕλικά; Ἄλλος τόπος; Ἄλλος
χρόνος; Ἄλλη κινητήριος δύναμις;

ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΙΣ: Ἄλλη ἀκολουθία; Τὸ
ἀντίθετο; Τὸ ἀντίστροφο; Τὸ ἔξω
μέσα; Τὸ ἄνω κάτω; Ἀνταλλαγὴ
ρόλων; Ἀνταλλαγὴ αἰτίου - ἀποτε-
λέσματος;

ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΙ: Συνδυασμὸς σκοπῶν,
μερῶν, στοιχείων; Ποῖο μίγμα; Ποῖο
κρᾶμα; Ποία συλλογὴ;

**Κέντρο Δημιουργικῆς Ἐκπαιδεύ-
σεως στὴν Ἑλλάδα**

Γιὰ νὰ βοηθηθῇ ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευ-
σις νὰ προσφέρῃ περισσότερο στὴν ἀνάπτυ-

ξί τῶν δημιουργικῶν ἱκανοτήτων, ἔχει
προγραμματισθῇ ἰδρυσις Κέντρου Δημι-
ουργικῆς Ἑκ)σεως. Οἱ ἰδρυταὶ τοῦ Κέν-
τρου εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἄρ-
θρου, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπηρετήσῃ ὡς Ἐπιστημο-
νικὸς Δ)τῆς καὶ ὁ κ. Χρῖστ. Κεφάλας Δι-
ευθυντῆς Ἰωνιδείου Σχολῆς, ὁ ὁποῖος θὰ
ὑπηρετήσῃ ὡς Διοικητικὸς Διευθυντῆς.
Τὸ Κέντρον θὰ εἶναι κοινωφελὲς ἱδρυμα,
μὲ βασικὸ τοῦ σκοποῦ τὴν διάδοσιν καὶ τὴν
ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς δημιουργικῆς
ἐργασίας εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρω-
πίνης δραστηριότητος, στὴν ἐκπαίδευσιν,
στὴν βιομηχανία, στὴν διοίκησιν, στὴν κοι-
νωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ζωὴ.

Εἰδικὰ τὸ Κέντρο θὰ ἐπιδιώξῃ νὰ διευ-
κολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν στὰ σχολεῖα εἰδικῶν
μαθημάτων ἀγωγῆς τῆς δημιουργικῆς
σκέψεως, νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ ὑποδείξῃ
τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους τὰ διάφορα μαθή-
ματα μποροῦν νὰ διδαχθοῦν πρὸ δημιουρ-
γικά, νὰ ἐκπαιδεύσῃ στελέχη διοικητικὰ
καὶ τεχνικὰ στοὺς τρόπους δημιουργικῆς
λύσεως προβλημάτων καὶ νὰ διεξαγάγῃ
ἐρευνα στὸν τομέα τῆς δημιουργικῆς νοή-
σεως.

Σήμερα στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τὰ
εἰδικὰ προγράμματα γιὰ τὴν ἀγωγήν τῆς
δημιουργικῆς σκέψεως ἔχουν γίνῃ ἓνα ὁρ-
γανικὸ μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήμα-
τος σὲ ὅλες τίς βαθμίδες καὶ μορφές του.
Ἐκτὸς τῶν ὠφελμιστικῶν σκοπῶν ποὺ ὑ-
πηρετοῦν-συντηρητικοὶ ὑπολογισμοὶ ἔχουν
καθορίσει ὅτι τὸ κάθε δολλᾶριο ποὺ ξοδεύ-
εται γιὰ δημιουργικὴ ἐκπαίδευσιν ἀντιστοι-
χοῦν 20 δολλάρια ἄμεσο κέρδος - τὸ προ-
γράμματα αὐτὰ εἶναι ἐνδιαφέροντα, εὐχά-
ριστα καὶ πολλὰ φορές διασκεδαστικά.
Δὲν εἶναι ὁμῶς γιὰ διασκέδασιν. Εἶναι γιὰ
μὴ ἀπὸ τίς πρὸ πολὺτιμες ἀνθρώπινες ἐ-
νασχολήσεις: **Τὴν ἐφαρμοσμένη φαν-
τασία.**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΟΜΗΡΟΥ

Τοῦ κ. Κων)νου Τριανταφύλλου, διδ)λου Α' Ἀμφιλοχίας

«Ἀκοῦστε με, εἶμαι τοῦ καιροῦ μου καὶ καὶ ὅλων τῶν καιρῶν». Τὰ βαθυστόχαστα αὐτὰ καὶ γεμάτα πνεῦμα λόγια, τοῦ Κωστή Παλαμά, θὰ μπορούσε πολὺ δκαιωματικά καὶ μάλιστα μὲ ἀπόλυτη ἔκφραση τῆς πραγματικότητος, νὰ τὰ διατυπώσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸν του κι ὁ μεγάλος ποιητὴς Ὁμηρος, ὁ μοναδικὸς μας ἐκπρόσωπος τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους. Ἀνάμεσα στὶς μεγάλες ποιητικὲς φυσιογνωμίες, ποὺ τὰ πνευματικά τους δημιουργήματα φέρουν σὰν οὐσιαστικὸ γνῶρισμα, τὴν ἀκατάλυτη σφραγίδα τοῦ «καιρικοῦ» τοῦ «ὑπερκαιρικοῦ» καὶ τοῦ «πανανθρώπινου», πρῶτος ἔρχεται ὁ ἀρχαῖος Ὁμηρος. Μὲ τὰ θεόπνευστα ποιητικά του ἔργα ἐπέδρασε, ἐπιδρᾷ καὶ θὰ ἐπιδρᾷ πάντοτε εὐεργετικά στοὺς ἀνθρώπους κάθε καιροῦ καὶ τόπου. Ἡ μεγάλη αὐτὴ εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν ἔργων του, ποὺ τὸν ἀνεβάζουν σὲ αἰώνιο δάσκαλο ἔγκειται κυρίως, στὴν ἀπαράμιλλη παιδαγωγικὴ τους ἀξία καὶ ὠφέλεια, ποὺ ἐνέχουν.

Ὁ θεοπέσιος Ὁμηρος, γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ ὁποῖου «ἐπὶ πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ ρίζαν...» ἔζησε περίπου μεταξύ 9ου καὶ 8ου π.χ. αἰῶνα. Ἡ σύγχρονη ἐποχὴ του, ποὺ ἀποτελοῦσε συνέχεια τῆς προγενέστερης, χαρακτηρίζεταν σὰν ἐποχὴ ἡρωϊσμοῦ καὶ κατορθωμάτων. Οἱ πολλὲς μεταναστεύσεις τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ ἡ μανία τους γιὰ κατάκτηση ξένων, πλουσίων χωρῶν, ἔπαιρναν συχνὰ τὸν χαρακτήρα σκληρῶν καὶ μακροχρονίων ἀγῶνων. Ὑπεράνθρωπα καὶ λαμπρὰ ἦταν τὰ διάφορα πολεμικὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων κατὰ τοὺς ἀγῶνες αὐτοῦς. Συγκινοῦσαν ἀφάνταστα τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ποὺ μὲ τὴ σειρά του ἤθελε κι αὐτός, νὰ ἔκφραση τὸν ἀπέραντο θαυμασμὸ πρὸς τοὺς ἡρώες του, μὲ ὕμνους καὶ τραγούδια.

Οἱ ἥρωες αὐτοὶ μὲ τὰ θρυλικά τους κατορθώματα ἔδιναν τὴν πρώτη ἀφορμὴ καὶ προσφέρονταν σὰν πλούσιο περιεχόμενο, γιὰ μιὰ γόνιμη ποιητικὴ διάθεση καὶ δημιουργία. Ἀκόμη καὶ οἱ Θεοί, πολεμῶντας γενναῖα κοντὰ στὸ πλευρὸ τῶν ἡρώων, τροφοδοτοῦσαν κι αὐτοὶ μὲ τὰ ὑπερφυσικά τους κατορθώματα τὴ δημιουργικὴ φαντασία τοῦ λαοῦ γιὰ ποίηση. Ἔτσι, ἡ συγκινησιακὴ συνείδηση καὶ ἡ γόνιμη φαντασία τῶν Ἑλλήνων, ἔχοντας γιὰ ὑπέροχα θέματα τὰ κατορθώματα «ἀνδρῶν τε Θεῶν τε» δημιούργησε τὸ πολυθρύλητο ἡρωϊκὸ ἔπος. Μεγάλῃ καὶ ἀπαράμιλλῃ ἀκμῇ ἔλαβε τὸ ἔπος τοῦτο κυρίως στὶς Ἰωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκεῖ γεννήθηκαν τὰ δύο πρότυπα δημιουργήματα τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους ἡ Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσεια. Τὰ δύο αὐτὰ μακροσκελῆ ἐπικά ποιήματα εἶναι τὰ ἀρχαιότερα καὶ τὰ πιὸτελειότερα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἀποτελοῦν ἔργα τῆς πιὸ θαυμαστῆς καὶ ὑψηλῆς ποιότητος μὲ μοναδικὸ καὶ κύριο ἐκπρόσωπο τὸ Θεῖο Ὁμηρο.

Βέβαια, γύρω ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Ὁμήρου γεννήθηκαν πλεῖστες δσες ἀμφιβολίες καὶ διατυπώθησαν διεισάμενες ἀπόψεις. Οἱ ἀμφιβολίες αὐτές, ποὺ δημιούργησαν τὸ πολυδάλητο «Ὁμηρικὸ ζήτημα», ξεκίνησαν ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς συγγραφεῖς καὶ φιλολόγους καὶ κορυφώθηκαν ἀργότερα μὲ τὸ Γερμανὸ φιλόλογο Βόλφ. Πάντως, θετικὲς ἀποδείξεις, γιὰ μὴ ὑπαρξὴ Ὁμήρου καὶ μὴ γνησιότητα τῶν ἔργων του, δὲν ὑπάρχουν. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι, καθὼς καὶ οἱ μαρτυρίες τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ μᾶς βεβαιώνουν μὲ πειστικότητα, ὅτι ὁ Ὁμηρος ὑπῆρξε καὶ ὅτι ἡ Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσεια εἶναι ἔργα δικὰ του (1). «Γενό-

μενος πολλῶ ὕστερον τῶν τρωϊκῶν» λέγει γιὰ τὸν Ὅμηρο ὁ Θουκυδίδης. Ὁ Ἡρόδοτος θέλει: «Ἡϊόδου γὰρ καὶ Ὅμηρον ἡλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω μευ πρεσβυτέρους γενέσθαι καὶ οὐ πλέουσι». Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης εὕρισκει τὸ ἔργο τοῦ Ὀμήρου «ἄριστα συντεθειμένον καὶ μᾶς πράξεως μίμησιν ἔχον». Ἀκόμη καὶ ἡ νεώτερη ἐπιστήμη τῆς λογοτεχνίας, κατέληξε στὸ συμπέρασμα, ὅτι «ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν, ἔγραψε, συνέθηκε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν κατὰ τεχνικούς κανόνες οὓς πρέπει νὰ θαυμάζη τις».

Μὲ τὰ δύο αὐτὰ ἀθάνατα ἔργα του, ποὺ ἀντικατοπτρίζουν, σ' ὅλο τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος, ὁλόκληρη τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ περιέχουν τοὺς βασικούς πυρῆνες τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς ποίησης, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ὅμηρος ἀναδείχθηκε ὁ αἰώνιος παιδαγωγὸς καὶ δάσκαλος ὅλης τῆς Ἑλλάδος, σ' ὅλες τὶς ἐποχές (2). Ἐμπνευσμένος ὁ θεοπέσιος αὐτὸς ἄνδρας «ἀπὸ τῆς θεῆς Μοῦσας, ποὺ τὰ γλυκὰ τοῦ διδάξε τραγούδια» ἔπλασε μὲ συνοχὴ καὶ τέχνη τοὺς ποιητικούς του στίχους. Ἐδῶσε σ' αὐτοὺς τέτοια καὶ τόση ἀπαράμιλλη κομψότητα καὶ χάρι, ποὺ συγκινοῦν καὶ κλονίζουν μέχρι τὰ κατὰβαθα κάθε ἀνθρώπινη καρδιά. Μέσα στὰ ἀθάνατα ἔργα του, ποὺ εἶναι ἀληθινὰ τιμαλφῇ στολίδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου, ἐρευνώντας, εἕρπει κανένας, τίς βαθυστόχαστες παιδαγωγικὰς ἰδέας καὶ γνώμες τοῦ ἀρχαίου μας ποιητοῦ. Κι ὅσο ἐρευνᾶμε προσεκτικὰ, τόσο πειθόμαστε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα, γιὰ τὸ μέγεθος τῆς καταπληκτικῆς του παιδαγωγικῆς σοφίας. Οἱ ἀφθονοὶ καὶ πολύτιμοι παιδαγωγικὰς τοῦ ἰδέες, ποὺ διανθίζουν τὸ πνευματικὸ τοῦ ἔργο, καλύπτουν σ' ὅλη τὴν ἔκτασιν τὴν «ὁμηρικὴν παιδείαν» καὶ τὴ μόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του. Γιὰ τοῦτο πολὺ σωστὰ τὸν χαρακτήρισε καὶ ὁ Πλάτωνας λέγοντας: «Ὁ Ὅμηρος ἦτο ὁ κατὰ κυριολεξίαν παιδαγωγὸς τῆς Ἑλλάδος» ἢ «τὴν Ἑλλάδα πεπαιδεύκεν ὁ ποιητὴς οὗτος».

Μὲ τὴν ἀνυπέρβλητην παιδαγωγικὴν του πνοήν, εὐφυῆ καὶ τέχνην ποὺ εἶχε, γιὰ

γνώσῃ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, γιὰ ἐκτίμησιν τοῦ ἀνθρωπίνου ἥθους καὶ χαρακτήρα, γιὰ ὀξείαν παρατήρησιν τῆς φύσεως, γιὰ σωστὴ διακρίβωσιν τοῦ κόσμου, τῶν ἀναγκῶν καὶ διαφερόντων τῶν συνανθρώπων του, κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ διδάξῃ τὸ πιὸ σωστὸ καὶ ὑγιὲς μορφωτικὸ ἰδεώδες τῆς ἐποχῆς του. Σὰν τέτοιο παιδαγωγικὸ ἰδεώδες ἐπάνω στὸ ὁποῖο θεμελίωσε τὴν ὁλόπλευρην ἀγωγήν καὶ μόρφωσιν τῶν συνανθρώπων του, τόνισε, τὸ ἰδεώδες τοῦ «ἥρωος», τοῦ «πολεμιστοῦ», τὸ «ἡρωϊκὸν ἰδεώδες». Σύμφωνα μὲ αὐτό, καθὲς ἄνθρωπος, γιὰ νὰ γίνῃ «τέλειος» ἔπρεπε νὰ φθάσῃ στὸ στάδιον τοῦ ἥρωα. Πέραν τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων, νὰ θυσιάσῃ, νὰ χρειασθῇ, ἀκόμη καὶ τὴ ζωὴν του γιὰ χάριν τῶν πολλῶν, ἀνθρώπων ἢ Θεῶν καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Θὰ γίνῃ δὲ ἱκανὸς καὶ θὰ φθάσῃ στὸ στάδιον τοῦτο, ἔλεγε, ὅταν ἀντικειμενικὸς τοῦ σκοποῦ εἶναι ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ εἶναι τοῦ σὲ τελείαν ψυχοπνευματικὴν ἁρμονίαν σύμφωνα μὲ τὸ ἰδανικὸν τῆς Ἀρετῆς. Ὅταν δηλ. καταστῇ ἱκανὸς νὰ θέλῃ καὶ νὰ ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ ἠθικούς σκοποὺς καὶ κανόνες, θυσιάζοντας, νὰ χρειασθῇ, καὶ τὴ ζωὴν του χάριν τῆς ἀξίας τῆς Ἀρετῆς. Γιατὶ τότε καὶ μόνο ἡ Ἀρετή, σὰν ἰδανικὴ ἀξία, συνδυάζοντας τὸ ὦραϊο καὶ τὸ ἠθικὸ δημιουργεῖ τὸ παλληκάρι, τὸ γενναῖο, τὸν ἥρωα. «Ἀνὴρ ἀγαθὸς γενόμενος, ἀπέθανεν», ἐπαναλαμβάνεται σὲ πολλοὺς στίχους τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, γιὰ νὰ ὑμνηθῇ ἡ τιμὴ, ἡ αὐτοθυσία καὶ ἡ τελεία ἐκπλήρωσις τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἥρωα. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἔπρεπε νὰ ἐνσαρκιώνῃ μὲ τίς πράξεις του ὠριμμένο ἰδεώδες, ὠριμμένο τρόπο ζωῆς, ποὺ συμβολίζει ἡ λέξις Ἀρετή (3). Αὐτὸ τὸ ἰδεώδες τοῦ «ἥρωος», τοῦ «τελείου» ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖο σὲ τελευταία ἀνάλυσιν δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ ὦραϊο καὶ ἀγαθὸ ἰδεώδες τῆς Ἀρετῆς, θεμελιώθηκε καὶ οἰκοδομήθηκε ἐπάνω σὲ πολὺτιμες καὶ μεγαλόπνοες παιδαγωγικὰς ἰδέας, ποὺ διανθίζουν περίτεχνα ὁλόκληρον τὸ ὁμηρικὸν ἔργο. Οἱ βασικώτερες ἀπ' αὐτὰς καὶ οἱ πιὸ ἀφθαρτες, οἱ ὁποῖες ἀποκαλύπτουν τὸν Ὅμηρον σὰ δεινὸν παιδαγωγὸν καὶ καθιστοῦν τὸ ἐξαισίσιον πνευματικὸν τοῦ ἔργο «μέγιστον

της παιδείας μέρος» είναι: ή 'Εθνική ιδέα - ή θρησκευτική ιδέα - ή 'Ηθική ιδέα.

'Η 'Εθνική ιδέα: Παντού, σ' όλη την έκταση των όμηρικων έπων, φαίνεται διάχυτη ή παιδαγωγική ιδέα του Έθνους. 'Ο καθ' ένας χωριστά και όλοι μαζί οι όμηρικοί Έλληνες διαπνέονται, κατά τον Όμηρο, από την ίδια έθνική συνείδηση, που είχε σαν κοινά γνωρίσματα την κοινότητα της γλώσσας, της καταγωγής, των παραδόσεων, των ήθων και έθιμων, των ιερών και έορτών. Μέσα σε μιá τέτοια κοινότητα ανθρώπων και κόσμου γενικά, ή 'Εθνική ιδέα αποτελούσε την ύψηλότερη 'Εθνική διαπαιδαγώγηση. Οι άνθρωποι αγαπούσαν και άφοσιώνονταν προς το κοινό Έθνος, δημιουργώντας με αυτό αδιάρρηκτο ψυχικό και πνευματικό δεσμό. 'Ηθελαν καταξιούμενη όχι άπλως την ύπαρξη του, αλλά και αυτή τη δημιουργική του δύναμη και ήρωική του συμβολή σε κάθε έθνική πρωτοπορία. Γι' αυτό βλέπομε τους άνδρες στα όμηρικά έπη, να δημιουργούν τά θαυμαστά «κλέη» τους για μίμηση και φιλοπατρία. Τά ένδοξα άνδραγαθήματα, το «αίέν άριστεύειν» και το «άμύνεσθαι περί πάτρης» στην 'Ιλιάδα καθώς και οι τολμηρές περιπλανήσεις, το «νόστιμον ήμαρ» και το «καπνόν αναθρώσκοντα» στην 'Οδύσσεια, δάν διδάσκουν τίποτε άλλο, παρά τη φλογερή αγάπη προς το Έθνος, προς το πάτριο έδαφος. Διδάσκουν θαυμάσια, διαπαιδαγωγούν έθνικά και έμπνέουν το πιο πολύτιμο ιδανικό της φιλοπατρίας. Έτσι πραγματοποιούνταν - το ίδιο συμβαίνει και σήμερα - ή 'Εθνική διαπαιδαγώγηση κάτω από μιá κοινή 'Εθνική ιδέα.

'Η Θρησκευτική ιδέα: Παράλληλα προς την 'Εθνική ιδέα διαφαίνεται ολοκάθαρα στο όμηρικό έργο και ή θρησκευτική ιδέα. 'Η παιδαγωγική της επίδραση στους ανθρώπους της εποχής εκείνης, ήταν μεγίστη. Πίστευε απολύτως ο Όμηρος, ότι χωρίς θρησκευτική διαπαιδαγώγηση, είναι αδύνατο να εύτυχήση ο άνθρωπος. Διαφθείρονται τά χρηστά ήθη, χάνονται οι ανθρώπινες αξίες κι επέρχεται μοιραία ή καταστροφή. Μόνο με μιá θρησκευτική ανατροφή, ο άνθρωπος γίνεται ικανός, να τηρή τους ήθικους νόμους και κανόνες, ν' αγαπά το καλό και το δί-

καιο και να ενεργή σύμφωνα με την αγαθή συνείδησή του. Και για να σμιδθ τοϋτο, έπρεπε κατ' αυτόν ο καθένας να σέβεται και να φοβάται τους Θεούς. 'Η προσταγή των θεών, τόνιζε, ρυθμίζει τη φωνή της συνειδήσεως του ανθρώπου, το πεπρωμένο του και γενικώτερα τη ζωή του. Γι' αυτό, βλέπομε, το θρησκευτικό συναίσθημα των όμηρικων ανθρώπων τόσο θερμό κι άνεπτυγμένο, ώστε με τη φαντασία τους έπλασαν θρησκεία άνθρωπομορφική. Οι Θεοί τους, έπαιρναν συχνά φανταστική, ανθρώπινη μορφή, έρχονταν σε ποικίλες σχέσεις με τους θνητούς και ρύθμιζαν την τύχη τους. Κάτω από τέτοιες θρησκευτικές αντίληψεις και ιδιότυπες λατρείες καλλιεργούνταν κι ή κατάλληλη θρησκευτική ιδέα των ανθρώπων, ή οποία δίδασκε σ' αυτούς, να σέβονται και να φοβούνται τους θεούς.

'Η 'Ηθική ιδέα: Μία άλλη βασική και άκατάλυτη παιδαγωγική ιδέα, που κυριαρχεί σ' όλόκληρο το ποιητικό όμηρικό έργο, είναι ή ιδέα της 'Ηθικής. 'Ολόκληρη ή εικόνα της ανθρώπινης ζωής, που μάς παρουσιάζει ο Όμηρος, περιέχει ιδιαίτερη ήθική δύναμη και ήθική αξία. Πίστευε, ότι ο άνθρωπος πρέπει όχι μόνο να άποφεύγη το κακό και το άδικο, άλλ' αντίθετα, να επιδιώκη το καλό και το δίκαιο. 'Η έννοια της δικαιοσύνης, ή «δίκη», πρέπει να ρυθμίζει τις επιθυμίες του και τις ενέργειές του στην πρακτική ζωή. Γι' αυτό, οι άνθρωποι τότε, ήταν έφοδιασμένοι με πλήθος από ήθικά παραδείγματα και διατάξεις, που τις χρησιμοποιούσαν σαν καλούς οδηγούς για μιá ζωή ένάρετη, αγαθή και δίκαια. Σύμφωνα με τους ήθικούς αυτούς κανόνες διαπαιδαγωγούνταν και διαμόρφωναν την ήθική τους συνείδηση. Έτσι και ή ώραία ιδέα της 'Ηθικής μεγάλως δίδασκε τους ανθρώπους της εποχής εκείνης.

Οι τρεις αυτές βασικές ιδέες, 'Εθνική - Θρησκευτική - 'Ηθική, άπετέλεσαν το παιδαγωγικό τρίπτυχο του Όμήρου. Έπάνω σ' αυτές οικοδόμησε το ιδεώδες της άγωγής και της μορφώσεως των ανθρώπων και ιδιαίτερα των νέων της εποχής του. Λέγομε, ιδιαίτερα των νέων, γιατί τά παιδαγωγικά του διδάγματα άφορούσαν

ειδικώτερα στην ανατροφή και αγωγή των νέων. Γι' αυτό τον χαρακτήρισαν και σαν «παιδαγωγό της νεολαίας».

Έξω όμως από τη μεγάλη, τη γόνιμη παιδαγωγική του δραστηριότητα κι ακτινοβολία δεν παρέμεινε και η αγωγή της γυναίκας. Πάρα πολλές είναι οι γνώμες και οι διδακτικές του συμβουλές για τη γυναικεία αγωγή. Έλεγε, ότι η γυναίκα πρέπει να συνδυάζει την ωραιότητα του σώματος με την αγνότητα και την σωφροσύνη. Η γοητεία της γυναικείας μορφής, κατά την ήρωϊκή εποχή, δρισκόταν στην σωματική ωραιότητα και την ακάματη ένασχόληση (4). Το κάλος, ή σεμνοπρέπεια, ή ευγένεια της ψυχής και η αδιάκοπη ένασχόληση με τα του οίκου ήταν οι πιο πολύτιμες αρετές κάθε γυναίκας. Κάτω, λοιπόν, από ένα τέτοιο ανθρωπιστικό πνεύμα αγωγής μορφώνονταν οι δημηρικές γυναίκες.

Πέραν όμως του βασικού ήρωϊκού ιδεώδους ο Όμηρος συνιστούσε και άλλες παιδευτικές αρετές. Σαν τέτοιες, με τις οποίες έπρεπε να είναι προικισμένος ο καθένας, τόνιζε, την αρετή της φιλίας, της αγάπης, της ευγενείας, του σεβασμού, της συναισθηματικότητας και της φιλοξενίας. Με πολύτιμο κίνημα τις αρετές αυτές ο δημηρικός άνθρωπος κατέτεινε, ασφαλώς και σταθερώς, προς την πραγματοποίηση του ιδεώδους της εποχής του.

Μοναδικά δε μορφωτικά αγαθά, που προσφέρονταν για τη μόρφωση και αγωγή και γενικά για την καλλιέργεια του τέτοιου μορφωτικού ιδεώδους της εποχής ήταν η *Θρησκεία*, η *μουσική*, και η *γυμναστική*. Σαν κύρια και σπουδαία παιδευτικά μέσα, με τα οποία μεταδίδονταν τα μορφωτικά αυτά αγαθά και προσφέρονταν στους ανθρώπους ήταν το *παράδειγμα* και ο *λόγος*. Κυρίως η δύναμη του παραδείγματος ήταν μεγίστη. Οι μεγαλύτεροι παραδειγματίζαν τους νεωτέρους. Έπρεπε ν' αποτελούν αληθινά και τέλεια πρότυπα για ν' ασκούν ευνοϊκή παιδαγωγική επίδραση στους νέους. Οι νέοι μιμούμενοι τις ευγενικές και ωραίες πράξεις των μεγαλύτερων τους, γίνονταν «πρηκτῆρες τε έργων». Το ίδιο μεγίστη

ήταν και η παιδαγωγική δύναμη του λόγου. Ο νέος έπρεπε, κατά τον Όμηρο, να γίνη και καλός διμηλητής. Να μὴν εἶναι μόνον εκτελεστής μεγάλων και θαυμαστών έργων, αλλά και δεινός αγορητής. Έλεγε: «μύθων τε ρητῆρ ἔμμεναι...». Μάλιστα ήθελε τους ανθρώπους του «εσθλούς αγορητάς» όχι μόνο στις μάχες και στους πολέμους, αλλά και στην «κυδιάνειρα» (αγορά) και στη βουλή των γερόντων.

Αυτές ήταν, όσο βέβαια μπορέσαμε να τις ξεκαθαρίσουμε, οι ακατάλυτες κι αιώνιες παιδαγωγικές ιδέες του Όμηρου. Συμπεριλήφθησαν και υπάρχουν στα δύο μεγάλα και άθανατα έπη του. Τόση και τέτοια ήταν η γόνιμη παιδαγωγική και μορφωτική αξία των δύο τούτων δημηρικών ποιημάτων, ώστε διδάσκονταν σά σχολικά ανάγνωσμα και παιδευμα τόσο στους αρχαίους Έλληνες, όσο και στους Ρωμαίους. Ακόμη και σήμερα, τόσο εμείς, όσο και οι ξένοι πολιτισμένοι λαοί, χρησιμοποιούν τα θεόπνευστα δημηρικά έργα, σά διδακτικά αγαθά, χάρη στο ανυπέρβλητο κάλος, στην ύψιστη μορφωτική δύναμη, που ενέχουν.

Ύστερα απ' όλα αυτά, πολύ σωστά και δίκαια είπαν: «Ο Όμηρος, ο σοφώτατος, πεποίηκεν περί πάντων των ανθρώπινων» ή «Ο Όμηρος και πρώτος και μέσος και ύστατος παντί παιδί και άνδρι και γέροντι τοσούτον άφ' αυτού δίδωσι, όσον έκαστος δύναται λαβείν» ή «άρίστη ποιήσεων ή Όμήρου και Όμηρος ποιητών άριστος, φαίην δ' άν ότι και ρητόρων και λογογράφων» ή τέλος «εί Θεός έστιν Όμηρος έν άθανάτοις σεβέσθω· εί δ' αύ μή Θεός έστι νομιζέσθω Θεός εἶναι».

1. βλ. Έγκυκλοπαιδεία «Έλευθερουδάκη» Τ. 9ος
- 2, 4. βλ. «Ιστορία της παιδαγωγικής» Αντ. Τσίριμπα - Εύρ. Κωνσταντοπούλου
3. βλ. «Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την αρχαιότητα» Η.Ι. ΜΑΡΟΥ.

Μετάφρασις Φ. Φωτεινοπούλου.
Αμφιλοχία 16-4-69

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Υπό Γεωρ. Πουρναροπούλου διδ/λου Βριλησίων
μετεκ/ντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

1. Σκοπὸς τοῦ μαθήματος

Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ πατριδογνωστικοῦ μαθήματος ἐν τῷ δημοτικῷ Σχολείῳ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ γνῶσις, ἐκ μέρους τῶν τροφίμων τοῦ Σχολείου, τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τῆς γενετείρας αὐτῶν, μεθ' ὧν τῶν πτυχῶν καὶ ἰδιορρυθμιῶν τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, τῶν ἐν αὐτῷ λαμβανουσῶν χώραν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων, τῶν τοπικῶν, πολιτιστικῶν, ἀνθρωπιστικῶν, θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν καὶ λοιπῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ καλλιέργεια τῆς βαθείας ἀγάπης, πρὸς τὸν γενέθλιον τόπον καὶ τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ὅ,τι μετ' αὐτῶν, καθ' οἷον δὴποτε τρόπον συνδέεται, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα, τὴν εὐρυτέραν τοιαύτην, πρὸς τὸ ἐγγὺς καὶ εὐρύτερον κοινωνικὸν περιβάλλον, πρὸς τὴν σημερινὴν καὶ αὐριανὴν πατρίδα.

Πρὸς τούτοις δὲ ἡ τοιαύτη σπουδὴ ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα τοῦ μαθήματος τῆς κυρίως γεωγραφίας, καθ' ὅσον εἰσάγει τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, πλησιεστέρου καὶ εὐρυτέρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ζήσουν καὶ θὰ δράσουν ὡς ἄτομα καὶ σύνολα καὶ ὡς πολῖται μικρᾶς ἢ μεγάλης ομάδος.

2. Σημασία τοῦ μαθήματος

Πρόδηλος τυγχάνει ἡ μεγίστη σημασία καὶ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ μαθήματος τῆς πατριδογνωσίας, βοηθοῦσα καὶ εἰσάγουσα τοὺς μαθητὰς βαθμιαίως εἰς τὴν γνῶ-

σιν καὶ σπουδὴν τῶν πέραν τῶν κατ' αἰσθησιν ὑποπιπτόντων γεωγραφικῶν στοιχείων, πρὸς γνῶσιν καὶ ἐκμάθησιν τῶν δ-ρων καὶ στοιχείων τῶν μακρὰν τῆς ἰδίας τοῦ πατρίδος ὑπαρχόντων κοινωνικῶν, πνευματικῶν καὶ λοιπῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ ἐκδηλώσεων, ἐπιτυγχανομένης διὰ συγκρίσεων καὶ ἀναλογιῶν πρὸς τὰ γνωστὰ καὶ τὰ ἐγγὺς καὶ ἐξαγωγὴν καὶ σχηματισμῶν ἀναλόγων παραστάσεων, ἐννοιῶν, κρίσεων, συλλογισμῶν.

3. Ἐκλογὴ τῆς πατριδογνωστικῆς ὕλης

Ἡ διδακτέα πατριδογνωστικὴ ὕλη ἀρύεται ἐκ τῆς περιβαλλούσης τὸν μαθητὴν φύσεως καὶ κοινωνίας, ἐν ἣ ζῇ καὶ ὑπάρχει, ἀπὸ τοῦ ἔδαφος τοῦ τόπου του, ἔνθα ἐγεννήθη. Τὸ κλίμα αὐτοῦ, τὰ ἐν αὐτῷ εὐδοκμοῦντα φυτὰ, ἐξαγόμενα προϊόντα καὶ ζῶντας ὁργανισμοὺς. Τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτυλισσόμενα φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ φαινόμενα. Ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς μύθους, μὲ τὰ τοπικὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, παροιμί-ας, τὴν τοπικὴν ἱστορίαν, φυσιογνωσίαν, φιλοσοφίαν, τέχνην, ποίησιν, μὲ τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν, τὸ ἔθνος, τὰς ἐθνικὰς ἑορτάς, τὰς διαφόρους τελετὰς καὶ πανηγύρεις, ὁμαδικὰς ἐκδηλώσεις καὶ τοπικὰ ἔργα πολιτισμοῦ καὶ κοινῆς ὠφελείας, τὰς κοινωνικὰς ομάδας, φιλανθρωπικὰς καὶ θρησκευτικὰς οργανώσεις, τὴν ἰδιωτικὴν πολιτιστικὴν πρωτοβουλίαν, τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ γενικῶς ἀποτελεῖ ὅλην τοῦ πατριδογνωστικοῦ μαθήματος πᾶν

ὅ,τι ἐκπληροῖ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα πατριδογνωστικὸν σκοπὸν καὶ ὑποπίπτει εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν.

4. Διάταξις πατριδογνωστικῆς ὕλης

Ἡ διάταξις τῆς ὕλης τοῦ ἀναφερομένου μαθήματος ἀκολουθεῖ τὴν καθ' ὁμοκέντρους κύκλους τοιαύτην, ἐξικνουμένη ἐκ τῶν ἐγγύς πρὸς τὰ μακρὰν μὲ κέντρον τὸν μαθητὴν καὶ τὸ σχολεῖον καὶ προχωρεῖ μέχρι σημείων καὶ πραγμάτων, τόπων καὶ φαινομένων, γεγονότων καὶ περιστατικῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν.

Εἰδικώτερον ἢ ὕλη τοῦ μαθήματος δέον ὅπως ἄρχηται ἐκ τοῦ χώρου τῆς αἰθούσης διδασκαλίας τῶν μαθητῶν. Ἐν αὐτῇ διδάσκεται ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν γεωγραφίαν ἥτοι ἀποστάσεις ἐκ τῆς θέσεως τῶν μαθητῶν πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις τ. ἔ. θύραν, παράθυρα, τοίχους, πίνακα, λοιπὰ ἐπιπλα κλπ. Οὕτω αἰσθητοποιοῦνται διὰ τῶν κινήσεων καὶ μετρήσεων αἱ ἐννοιαὶ τῶν ἐγγύς, μακρὰν, ἄνω - κάτω, δεξιὰ, ἀριστερά. Σημεῖα ὀρίζοντος καὶ τοποθέτησις αὐτῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ. (Προσανατολισμός). Θέσεις ἄλλων αἰθουσῶν σχολείου καὶ ἀποστάσεις τούτων ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν αἰθούσης. Σχῆμα αἰθούσης, θύρας, παραθύρων, πίνακος, διαδρόμου, λοιπῶν αἰθουσῶν, γραφείου κλπ. Διδακτῆριον, αὐτὴ αὐτοῦ. Πέριξ καταστήματα, ὁδοὶ καὶ λοιπὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα. Συνοικίαι, καταστήματα δημόσια καὶ ἰδιωτικά. Κοινότης, ἐκκλησία, Ταχυδρομεῖον, Τράπεζαι, ἀγορά, πνευματικὰ ἱδρύματα καὶ κέντρα, προσανατολισμός τούτων καὶ τοποθέτησις ἀναλόγως τῶν ἐκ τοῦ σχολείου ἀποστάσεων, ὡς εὐρισκόμενα πλησιέστερα, πλησίον, μακρὰν, πλεόν μακρὰν.

Μετὰ ταῦτα βαίνομεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν πέριξ τῆς γενετείρας ὑπαρχόντων πατριδογνωστικῶν στοιχείων καὶ γεωγραφικῶν ὁρων ἥτοι τῶν λόφων, τῶν μεταξὺ αὐτῶν σχηματιζομένων ρυάκων καὶ χειμάρρων, ὁρέων, τῶν μεταξὺ αὐτῶν σχηματιζομένων χαραδρῶν καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὁροπεδίων. Ποταμῶν, τῶν δι' αὐτῶν καὶ παρ' αὐτῶν σχηματιζομένων πεδιάδων,

κοιλάδων, λιμνῶν, ἀναχωμάτων, ἔργων κοινῆς ὠφελείας. Ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων ἡ γεωγραφία παίζει ἐπὶ ὁργάνου, ἐξ οὗ λείπουν αἱ χορδαὶ κατὰ τὴν ἐπιτυχῇ ἔκφρασιν τοῦ Στου.

Ἐπίσης τὰ ἱστορικά μνημεῖα, τὰ κατορθώματα μεγάλων ἀνδρῶν, διάφορα ἔργα ἀποδεικνύοντα τὴν ἔμπρακτον στοργὴν καὶ ἀγάπην τῆς πολιτείας πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῆς, ἀφορώντων εἰς τὴν κατασκευὴν ἐκκλησιῶν, σχολείων, γυμναστηρίων, βιβλιοθηκῶν, κοινοτικῶν ὁδῶν, δεξαμενῶν, ἀναχωμάτων, ἀρδευτικῶν δικτύων, γεφυρῶν, φρεάτων, ἐξωραϊσμὸς περιβάλλοντος, δημοσία ὑγεία, δημοσία τάξις, παροχὴ ἀτομικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα διδασκαλίας τοῦ μαθήματος. Διὰ τῆς γνώσεως καὶ ἐξάρσεως τούτων καὶ τῆς κατανοήσεως ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν τῆς μεγάλης ἀγάπης τῶν ἰθύνοντων πρὸς τὸν λαόν των, γεννᾶται βαθὺ τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν πολιτικὴν τάξιν καὶ τῆς δημιουργίας ὑποχρέωσης πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ τὸ Κράτος, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς παντοιοτρόπως καὶ διὰ θυσιῶν ὅταν ἡ ὥρα ἐπιστῇ.

Ὡσαύτως αἱ παντοειδεῖς τελεταί, θρησκευτικαὶ καὶ ἐθνικαί, τοπικαὶ καὶ πανελλήνιοι, αἱ πανηγύρεις, ἡ τοπικὴ ἱστορία, τὰ διάφορα ἔργα πνεύματος, τέχνης, τὰ φυσικὰ φαινόμενα θὰ διδάσκωνται ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ κατὰ περίστασιν.

5. Διδακτικαὶ ἀρχαὶ ἐφαρμοζόμεναι κατὰ τὴν διδ)λίαν

Αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι δέον ὅπως τηρῶνται κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς πατριδογνωσίας, πρέπει νὰ εἶναι:

1. Ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας.
  2. Ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας.
  3. Εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὰς μεθόδους τοῦ ἐργάζεσθαι.
    - α) Κατασκευὴ τῶν διδ)νων ὑπὸ μαθητῶν.
    - β) Γραφικὴ παράστασις τούτων.
  4. Εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου.
- Ἐκάστη τούτων ἀναλυομένη κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἔχει ὡς κάτωθι:

1. Ἀρχὴ ἐποπτείας: Οὐδὲν ἀντικείμενον διδασκαλίας εἰς τὸ μάθημα τῆς πατριδογνωσίας θὰ διδάσκεται μακρὰν ἀπὸ τὴν κατ' αἰσθησὶν ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν. Οἱ μαθηταὶ ὁδηγοῦνται ἐνώπιον τοῦ ἀντικειμένου, εὐρίσκονται παρ' αὐτῷ καὶ τοῦτο ὀρθοῦται ἔμπροσθεν αὐτῶν. Οἱ μαθηταὶ εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐνότητος «λόφος», ἐγγὺς τῆς χαράδρας καὶ τοῦ χειμάρρου, ἐγγὺς τοῦ ρύακος, τοῦ ποταμοῦ, λίμνης, τοῦ ἱστορικοῦ χώρου, γεγονότος, ὥστε αἱ ἐποπτεῖαι αἱ ὁποῖαι θὰ συλλεγῶσι νὰ εἶναι ἄμεσοι καὶ ἀκριβεῖς, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύνανται οἱ μαθηταὶ νὰ δημιουργήσωσι πρότυπα «ὄρων» πρὸς σύγκρισιν διὰ τὴν δημιουργίαν ἀναλογιῶν καὶ ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων διὰ πράγματα καὶ γεγονότα εὐρισκόμενα καὶ λαμβάνοντα χώραν μακρὰν τῆς γενετείρας τῶν.

2. Ἀρχὴ τῆς Αὐτενεργείας: Οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ κίνησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος συμμετέχουν αὐτενεργῶς, ὁδηγούμενοι, βοηθούμενοι, κατευθυνόμενοι καὶ διευθυνόμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῶν. Μόνον διὰ τῆς αὐτενεργοῦ προσκλήσεως τοῦ πατριδογνωστικοῦ ὕλικου οἱ μαθηταὶ δύνανται νὰ σχηματίζωσι ὀρθὰς ἐποπτείας, ἀκριβεῖς καὶ μονίμους γνώσεις καὶ πνευματικὰς ὠφελείας. Ἡ ἐργασία πραγματοποιεῖται, ἐπειδὴ ἐργάζονται οἱ ἴδιοι. Τότε τὸ μεμαθημένον γίνεται κτῆμα τῶν.

3. Εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν εἰς τὰς μεθόδους τοῦ ἐργάζεσθαι.

α) Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην οἱ μαθηταὶ κατασκευάζουν τὸ διδαχθὲν ἀντικείμενον ἐπὶ ἀμμοδοχείου, ἢ ἐν τῷ αὐλείῳ χώρῳ ἢ εἰς ἀγρὸν σχ. κήπου κατ' ἀρχὴν ἐλευθέρως καὶ ὕστερον ὑπὸ τινι ἀναλογίαν, βοηθούμενοι καὶ κατευθυνόμενοι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῶν. Οἱ λόφοι, τὰ ὄρη, χαράδρες, ποταμοί, πεδιάδες, ὁροπέδια, χωρία, οἰκισμοί, πλατεῖαι κλπ. ἀναπαριστῶνται ἐν σμικρογραφίᾳ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ γίνεται εὐκολος ἡ μεταπήδησις ἐκ τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸ ὁμοίωμα καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν γραφικὴν παράστασιν τοῦ γεωγραφικοῦ ὁρου ἐπὶ τοῦ χάρτου.

β) Οἱ μαθηταὶ ἐθίζονται νὰ ἀναπαριστοῦν πλέον διὰ συμβόλων τὸ μεμαθημένον ἐπὶ τετραδίου, ὥστε νὰ εἶναι εὐκολος ἡ ἐκ τοῦ χάρτου ὕστερον ἀναγνώρισίς του.

4. Εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου.

Ὅταν οἱ μαθηταὶ τῶν Α, Β, Γ, τάξεων διδαχθῶν ἐποπτικῶς, αὐτενεργῶς τοὺς γεωγραφικοὺς ὁρους καὶ κατασκευάσωσι τοὺς ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται εἶναι εὐκολον πλέον νὰ εἰσαχθῶν προοδευτικῶς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν σημείων τοῦ χάρτου. Τοῦτου ἐπιτυγχανομένου οἱ μαθηταὶ εἰς τὰς λοιπὰς τάξεις ἀρῶνται τὰς γνώσεις τῶν ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου εὐκόλως πλέον.

Β. Ψυχολογικὰ δεδομένα

Τὰ ψυχολογικὰ δεδομένα ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ διδάσκαλος θὰ στηρίξη τὴν ἀρτίαν διδασκαλίαν τοῦ πατριδογνωστικοῦ μαθήματος ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν παρατήρησιν, μνήμην, προσοχὴν, νόησιν, συναισθημα, ἀντίληψιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῶν. Αἱ παρατηρήσεις τὰς ὁποίας συνέλεξαν, εἰδικοὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ὁ Binet, Simon, Stern, Meuman, Ν. Ἐξαρχόπουλος κ.ἄ. συνοφίζουν εἰς τὰς κάτωθι:

1. Ἐπὶ παιδῶν 7 ἐτῶν ἐκάστη τρίτη ἐντύπωσις προερχομένη ἐκ παρατηρήσεως εἰκόνης εἶναι ἐσφαλμένη.

2. Τὰ παιδιὰ ἔχουν τὴν ἱκανότητα τοῦ παρατηρεῖν τὰ ἀντικείμενα, πράγματα καὶ γεγονότα συνολικῶς, στερουμένων τῆς ἱκανότητος συλλήψεως λεπτομερειῶν.

3. Οἱ μαθηταὶ τῶν 7-8 ἐτῶν ἐνθυμοῦνται οὐχὶ πέραν τῶν 4-7 γνωρισμάτων εἰς ἐκάστην ἐνότητα.

4. Ἡ προσοχὴ τοῦ παιδὸς, τῆς πρώτης σχολικῆς ἡλικίας, εἶναι ἄτονος καὶ περιορισμένη, ἄνευ ἰσχύος συγκεντρώσεως μικρᾶς δὲ ἐντάσεως καὶ διαρκείας λέγει ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος. «Χαρακτηριστικῶς ὁ παῖς κατὰ τὸν ἴδιον ἐρευνητὴν, αἰσθάνεται ἀνίαν ν' ἀσχολῆται συνεχῶς μὲ τὰ ἴδια πράγματα. Πάραυτα αἰσθάνεται κόρον. Ζητᾷ ἀλλαγὴν. Τάχιστα ὑφίσταται ἀπόκλισιν».

5. Οἱ μαθηταὶ τῆς πρώτης σχολικῆς ἡλικίας χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς νοήσεως οὐχὶ ἀπλᾶς λέξεις, ἀλλὰ λέ-

7. Πορεία διδασκαλίας

Ἡ πορεία διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς πατριδογνωσίας ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν φυσικῆς μαθήσεως ἥτοι δημιουργία εὐμενοῦς διαθέσεως τοῦ μαθητοῦ πρὸς μάθησιν, συστηματικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ἀντικειμένου, τελεία γνώσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μεμαθημένου.

Εἰδικώτερον ἡ πορεία διδασκαλίας τοῦ μαθήματος ἀκολουθεῖ τὰ κάτωθι στάδια ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς.

1. Παρατήρησις

Οἱ μαθηταί, μετὰ τὴν δημιουργίαν, ὑπὸ τοῦ διδασκάλου εὐμενοῦς διαθέσεως αὐτῶν πρὸς γνώσιν, μάθησιν τοῦ ἀντικειμένου διδασκαλίας τ.ἔ. μετὰ τὴν κατάλληλον ἀφόρμησιν, ὁδηγοῦνται ἐνώπιον τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον παρατηροῦν καλῶς, συλλέγοντες τὰς καταλλήλους ἐποπτείας, τῇ βοήθειᾳ καὶ κατευθύνσει τοῦ διδασκάλου. Μετὰ τὴν συλλογὴ γίνεται ἀνακοίνωσις τούτων, συμπλήρωσις ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν τυχὸν παραλειφθέντων, κατευθυνόμενοι πάντοτε ὑπὸ τοῦ διδασκάλου των.

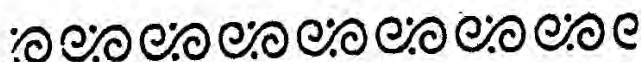
2. Ἐπεξεργασία

Κατὰ τὴν φάσιν ταύτην οἱ μαθηταί διατυποῦσιν τὰς ἀπορίας των, αἱ ὁποῖαι λύονται παρὰ τῶν ιδίων ἢ καὶ παρὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τέλος ἐξάγεται ἡ σχετικὴ ἐννοια μὲ πολλὰ ὅμως πάντοτε παραδείγματα.

Ἐὰν πρόκειται περὶ διδασκαλίας γεωγραφικῶν ὄρων ἥτοι λόφου, ὄρους, ποταμοῦ, ρύακος, κόλπου, ἀκρωτηρίου, χερσονήσου κλπ. οὗτοι κατασκευάζονται εἰς τὸ ἀμμοδοχεῖον ἢ εἰς τὸν αὐλεῖον τοῦ σχολείου χῶρον ἢ σχολικὸν κήπον κλπ. ἡ παριστῶνται ταῦτα γραφικῶς ἐπὶ τετραδίου ἢ καὶ ἀμφότερα. Ἐὰν ὅμως πρόκειται περὶ διδασκαλίας καταστήματος, Κοινοῦτος, Ἀστυνομίας, Εἰρηνοδικείου κλπ. γίνεται γραφικὴ ἀναπαράστασις τούτων ὑπὸ ὁμοιωμάτων εἰδικῶς κατασκευασθέντων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ὥστε τὸ διδαχθὲν νὰ ἀναπαραστῇ ἐν μικρογραφίᾳ. Ἄν τὸ διδαχθὲν εἶναι ἱστορῆμα, μῦθος, αἰνιγμα, παροιμία κλπ. τὰ παιδιὰ καλοῦνται νὰ ἐπαναλάβουν τούτο ἐν συνεχεί λόγῳ ἢ κατασκευάζουν ἀντικείμενα ἐκ τοῦ διδαχθέντος ὡς σκεύη, ἐργαλεῖα διὰ πλαστελίνης ἢ ἰχνογραφοῦν ταῦτα. Ἡ κατασκευὴ τοῦ διδαχθέντος ὑπὸ τὴν Α' ἢ Β' μορφήν ἔχει μεγάλην σημασίαν, καθ' ὅσον ἀσκοῦνται πλὴν τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ αἱ λοιπαὶ αἰσθήσεις τοῦ μαθητοῦ.

8. Πηγαί

1. Γενικὴ καὶ Εἰδικὴ διδακτικὴ, Ἀντ. Ἰσιγόνη
2. Γενικὴ καὶ Εἰδικὴ διδακτικὴ, Ἀντ. Τσίριμπα
3. Γενικὴ Διδακτικὴ Α' - Β' τόμοι, Ν. Ἐξαρχοπούλου
5. Εἰδικὴ Διδακτικὴ, Τρ. Παπαθεοδώρου
6. Ὑποδειγματικαὶ διδασκαλαί, Κόντου καὶ Ρουμπίνη

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

Ο ΠΑΤΗΡ ΤΗΣ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Υπό του Ψυχολόγου κ. Τάσσου Πασχάλη

Ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια μεταξύ ἐπιστημόνων, ὅπως, διὰ τῆς ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθόν, εὗρουν τὸν «Πατέρα», ὅστις πρῶτος ἤγαγε τὸ θέμα των εἰς ἐπιστήμην. Αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὸν τρόπον τῆς μελέτης ταύτης εἶναι ἀπλαῖ. Συνήθως ἡ ἐκλογή τοῦ «Πατρὸς» γίνεται μεταξύ τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, οἱ ὅποιοι πρῶτοι ἤγαγον πλεῖστα θέματα εἰς ἐπιστήμην. Ἐξαίρεσιν μέχρι τῆς στιγμῆς ἀπετέλει ἡ περίπτωση τῆς ἐφηρμοσμένης ψυχολογίας.

Ὁ ἐπιστήμων συνήθως ἀναφέρεται εἰς τὸ κατατεμαχισμένον τοῦ «Πατρὸς» συγγραφικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον διαπραγματεύεται ἢ δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὅτι διαπραγματεύεται τὸ ὑπὸ μελέτην πεδῖον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Οὕτω τὸ ἄτομον αὐτὸ ἀνακηρύσσεται «Πατήρ», μέχρις οὗ ἄλλος πλέον εἰδικὸς ἢ εὐρυμαθὴς ἀνακαλύψῃ ἀρχαιότερον ἄτομον τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου συναφὲς πρὸς τὸ ὑπὸ μελέτην θέμα.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Λυκούργου ὡς «Πατρὸς τῆς Ἐφηρμοσμένης Ψυχολογίας» δὲν κινδυνεύει νὰ ὑποκατασταθῇ ὑπ' ἄλλου ἀρχαιότερου προσώπου διὰ δύο λόγους.

Πρῶτον, διότι ἡ ψυχολογία αὐδέποτε ἤχθη εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων — πλὴν βεβαίως τοῦ Λυκούργου. Ἡ Ψυχολογία ὑπῆρξε καὶ ἐξακολουθῇ νὰ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μιὰ φιλοσοφία, ὅπως ἀρχικῶς τὴν συνέλαβον οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι Ἡράκλειος, Σωκράτης, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης. Ἴσως τὸ ἀνωτέρω νὰ ἐξηγῇ διατί, παρ' ὅλον ὅτι διαθέτομεν τρία Πανεπιστήμια, δὲν διαθέτομεν οὔτε ἓνα τμήμα ψυχολογίας.

Δεύτερον, διότι μικρὰ πιθανότης ὑπάρχει δι' Ἑλληνα ψυχολόγον νὰ ἀμφισβη-

τήσῃ τὴν ἐκλογήν τοῦ Λυκούργου ὡς «Πατρὸς τῆς Ἐφηρμοσμένης Ψυχολογίας». Ἡ ἐργαστηριακὴ πειραματικὴ ψυχολογία, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὄχι τὰ ζῶα, εἶναι προϊόν τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν καὶ ὑπάρχει ἑλλειψὶς εἰδικευμένων ψυχολόγων εἰς τὸν κλάδον αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἤθελές τις ἀναφερθῇ εἰς πρόσωπα προγενέστερα τοῦ Λυκούργου, ὁ ὁποῖος ἔζησε μεταξύ τοῦ ἐνάτου καὶ ὀγδόου αἰῶνος π.Χ., γνωρίζομεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ταῦτα εἶναι μυθικά καὶ ἐπομένως ἀναφορὰ εἰς αὐτὰ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει.

Ὁ Λυκούργος λοιπόν, ὁ νομοθέτης τῆς Σπάρτης, ἀνακηρύσσεται «Πατήρ τῆς Ἐφηρμοσμένης Ψυχολογίας» μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἀνακήρυξις του βασίζεται οὐχὶ ἐπὶ τοῦ συγγραφικοῦ, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ τοῦ ἔργου.

Ἀφορμὴν διὰ τὴν μελέτην ταύτην μοῦ ἔδωκεν ἡ μετὰ εἰκοσαετίαν ἐκ νέου προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τῶν «Παραλλήλων Βίων» τοῦ Πλουτάρχου καὶ δὴ «Λυκούργος». Πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Λυκούργου. Ὁ Τίμαιος, ὁ ἐκ Ταυρομενίου τῆς Σικελίας, ὑποπτεύεται ὅτι ὑπῆρξαν δύο Λυκούργοι εἰς τὴν Σπάρτην, ὄχι κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους, καὶ ὅτι αἱ πράξεις καὶ τῶν δύο ἐπεδόθησαν εἰς τὸν ἓνα, ἕνεκα τῆς δόξης του. Ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς J.B. Bury ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Λυκούργου καὶ νομίζει ὅτι οὗτος ἦτο Θεός.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὰ κατορθώματα τοῦ Λυκούργου εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς συμπεριφορᾶς (Behaviour Modification) ἦσαν καταπληκτικά. Ἐξ αἰτίας

τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἔχομεν σήμερον ἓνα περιγραφικὸν ὄρον ἐνὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος, ἦτοι **Σπαρτιατικός**, δηλαδή ὁ ἀπλός, ὁ λιτοδίαυτος, ὁ ἀποφεύγων τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν χλιδὴν, ὁ ἐπιδεικνύων σιδηρὰν αὐτοπειθαρχίαν, ὁ ἐκφραζόμενος ἐν συντομίᾳ καὶ ὁ ἀψηφῶν τὸν πόνον καὶ τὸν κίνδυνον.

Οἱ λόγοι οἱ ὅποιοι ἠνάγκασαν τὸν Λυκοῦργον νὰ προσπαθῇ νὰ διαμορφώσῃ τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Σπαρτιατικῆς προσωπικότητος, ἐπεβλήθησαν λόγῳ ἱστορικῶν ἀναγκῶν. Οἱ Σπαρτιάται εἶχαν ὑποτάξει τοὺς γειτονικοὺς πρὸς αὐτοὺς κατοίκους, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον εἰλωτας, καὶ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς δούλους διὰ τὰς ἀγροτικὰς κυρίως ἐργασίας των. Οἱ ἐδῶτες ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν ὀλιγαριθμῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐπανειλημμένως ἐπαγεσάτησαν, χωρὶς θεβαίως νὰ κατορθώσουν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Ὁ Λυκοῦργος ἀντελήφθη ὅτι ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἐλέγχεται ἡ συμπεριφορὰ τῶν δούλων ἦτο, οἱ Σπαρτιάται νὰ καταστοὺν στρατιωτικῶς ἀήττητοι. Οὕτω, ὁ Λυκοῦργος ἐνσυνειδήτως κατήρτισεν ἓνα πρόγραμμα Ἀλλαγῆς τῆς Συμπεριφορᾶς. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐμφάνισις μιᾶς Σπαρτιατικῆς προσωπικότητος, ἥτις διέφερε τὰ μέγιστα τῆς ὑπολοίπου Ἑλληνικῆς προσωπικότητος.

Πῶς ὁμως κατώρθωσε ὁ Λυκοῦργος νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἓνα τόσο δυσχερὲς ἔργον; Θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν πειραματικὴν ἐργαστηριακὴν ψυχολογίαν διὰ νὰ εὐρωμεν τὴν ἀπάντησιν. Μία τῶν βασικωτέρων ἀρχῶν Θεραπείας ἢ Ἀλλαγῆς τῆς Συμπεριφορᾶς εἶναι ἡ ἀπομόνωσις τοῦ ὑπὸ θεραπείαν ἀτόμου ἀπὸ ὅλους τοὺς παράγοντας τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἡ τοποθέτησίς του ἐντὸς εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο περιβάλλοντος, ὅπου ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ παράγοντες δύνανται νὰ ἐλέγχωνται μὲ ἀκρίβειαν. Αἱ προοπτικαὶ ἐπιτυχοῦς θεραπείας τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν εἶναι σήμερον εὐόλῳνοι, περιοριζόμεναι μόνον ἀπὸ τὴν ἱκανότητά μας νὰ δημιουργοῦμεν ἐλεγχόμενα περιβάλλοντα.

Ὅπου χρειάζεται θὰ ἀφίνωμεν τὸν Πλούταρχον νὰ ἑμιλῇ διὰ τὸν Λυκοῦργον, διότι καὶ ἡ γλῶσσα του καὶ ἡ μετάφρασις

εἶναι πολὺ παραστατικὴ. Ἴδού λοιπὸν τί ἔχει νὰ μᾶς εἴπῃ διὰ τὸν Λυκοῦργον:

«... ἐπεχείρησε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν παρούσαν κατάστασιν καὶ νὰ μεταβάλῃ τὸ πολίτευμα, μὲ τὴν ιδέαν ὅτι οἱ μεμονωμένοι νόμοι δὲν φέρουν κανὲν ἀποτέλεσμα οὔτε ὠφελοῦν, ἀν κανεῖς δὲν ἀρχίσῃ ἄλλην νέαν δίαυταν, ὅπως ἀκριβῶς εἰς σῶμα καχεκτικὸν καὶ γεμᾶτο ἀπὸ παντὸς εἶδους νοσήματα, ἀφοῦ ἐξαφανίσῃ καὶ μεταβάλῃ τὴν ὑπάρχουσαν κρᾶσιν μὲ φάρμακα καὶ μὲ καθαρτικά».

Ἀνάλογον πορεῖαν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ ψυχολόγοι θεραπευταὶ τῆς συμπεριφορᾶς σήμερον, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων τῆς ἐργαστηριακῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, ὅπου τὰ ἡμέμετρα δὲν ἔχουν θέσιν προκειμένου νὰ θεραπευθῇ ἐν ἄτομον.

Μία ἄλλη ἀρχὴ τῆς ἐργαστηριακῆς πειραματικῆς ψυχολογίας εἶναι: Πᾶς παράγων, ὁ ὅποιος τείνει νὰ διατηρήσῃ ἢ καὶ νὰ αὐξήσῃ μίαν ὠρισμένην συμπεριφορὰν εἶναι θετικὴ ἐνίσχυσις τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῆς. Ἡ στέρησις τῆς θετικῆς ταύτης ἐνισχύσεως τείνει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν συμπεριφορὰν ταύτην. Ὁ Λυκοῦργος, λοιπόν, ἐστέρησε τοὺς Σπαρτιάτας πάσης θετικῆς ἐνισχύσεως ὡς πρὸς τὴν χλιδὴν καὶ τὸν πλοῦτον. Εἰς τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως τῶν Σπαρτιατῶν,

«... δὲν ὑπῆρχον οὔτε στοαὶ οὔτε κανὲν ἄλλο οἰκοδόμημα. Διότι ἐφρόνει, ὅτι ταῦτα δὲν συντελοῦν καθόλου εἰς τὴν ὀρθὴν σκέψιν, ἀλλὰ μᾶλλον βλάπτουν, διότι προκαλοῦν εἰς τοὺς συνερχομένους σκέψεις γελοίας καὶ ἀλαζονικάς, κενὰς φρονήσεως, ὅταν προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀτενίζουσιν εἰς ἀγάλματα καὶ εἰκόνας ἢ εἰς προσκηνία θεάτρων ἢ εἰς στέγας βουλευτηρίων καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένας».

Ἐνα ἄλλο βασικὸν μέτρον τοῦ Λυκοῦργου, ὅπως στερηθοῦν οἱ Σπαρτιάται θετικῆς ἐνισχύσεως ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον, ἦτο ἡ νέα διανομὴ τῆς γῆς.

Ἐπεχείρησεν ἐπίσης νὰ κάμῃ κατανομήν καὶ τῶν ἐπίπλων, διὰ νὰ πατάξῃ ριζικῶς τὴν ἀνισότητα καὶ τὴν ἀνωμαλίαν. Ἐπειδὴ ὁμως ἔβλεπεν, ὅτι δὲν θὰ ἐδέχοντο τὴν φανεράν ἀφαίρεσιν αὐτῶν, ἠκολούθησεν ἄλλον δρόμον καὶ κατεπολέμησε μὲ πλάγια μέσα τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πολυ-

τέλειαν αὐτήν. Πρῶτον ἠκώρωσεν ὅλα τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ νομίσματα καὶ διέταξε νὰ μεταχειρίζωνται μόνον τὰ σιδηρὰ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἔκαμε πολὺ βαρέα καὶ ὀγκώδη καὶ τοὺς ἔδωκε μικρὰν ἀξίαν, ὥστε διὰ μίαν ἀμοιβὴν δέκα μνῶν, (τριάκοντα περίπου λιρῶν), ἐχρειάζετο κανεὶς μεγάλην ἀποθήκην εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἓνα ζευγάρι ζῶα διὰ νὰ μεταφέρῃ.

Οὕτω βλέπαμεν τὴν παντελεῖ ἑλλειψιν θετικῆς ἐνισχύσεως διὰ τὴν ἀπόκτησιν πλούτου.

«Ὅταν ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν τὸ μέτρον αὐτό, ἐξηφανίσθησαν πολλὰ εἶδη ἀδικημάτων εἰς τὴν Λακεδαιμόνα. Διότι ποίος ἐπρόκειτο νὰ κλέπτῃ ἢ νὰ λαμβάνῃ δῶρα ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ ἢ νὰ ἀρπάσῃ πρᾶγμα ποῦ οὐτε νὰ κρύψῃ ἀσφαλῶς ἦτο δυνατόν οὔτε νὰ ἔχῃ ἦτο ζηλευτόν, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τὸ κομματιάσῃ ἦτο χρήσιμον;... Αἱ τέχναι ἐπρόκειτο νὰ αὐτοκαταργηθοῦν μαζὶ μετὰ τὸ κοινὸν νόμισμα, ἐπειδὴ τὰ προϊόντα των δὲν εὗρισκον τοποθεσίαν. Διότι τὸ σιδηρὸν νόμισμα δὲν περνοῦσεν εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας οὔτε εἶχεν ἀξίαν, ἀλλὰ τὸ περιγελοῦσαν. Ὅστε οὔτε νὰ ἀγοράσῃ κανεὶς τίποτε ἀπὸ τὰ ξενικὰ προϊόντα καὶ τὰ μικροεμπορεύματα ἦτο δυνατόν, οὔτε εἰσέπλεεν ἐμπορικὸν φορτίον εἰς τοὺς λιμένας, οὔτε ἐπατοῦσεν εἰς τὴν Λακωνικὴν σοφιστῆς λόγων οὔτε μάντις ἀγυρτικὸς οὔτε τροφεὺς ἑταυρῶν οὔτε κανεὶς τεχνίτης χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων, διότι κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχεν νόμισμα».

Ὁ Λυκοῦργος ἀπεμόνωσε τὰ ὑποκείμενά του ἀπὸ ἀνεξελέκτους παράγοντας. Ἐμερίμνησεν οὕτως ὥστε ἡ Σπάρτη νὰ ἀπαλλαγῇ ξενικῶν ἐπιδράσεων. Ἐπέβαλεν ἓνα κοινὸν ἐλεγχόμενον περιβάλλον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐζήλευον πολλοὶ ἐπιστήμονες ψυχολόγοι τῆς σήμερον, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν θεραπείαν τῆς συμπεριφορᾶς. Δὲν ἔκαμεν νόμους ἐναντίον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ ἄλλους ἀνθρώπους ἢ ἐναντίον τῶν ἀνισοτήτων αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἐκ τῆς συσσωρεύσεως πλούτου. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ νομίσματος ἦτο ἀρκετὴ νὰ ἐπιφέρῃ ὅλας τὰς ἐπιθυμητάς ἀλλαγάς, ἦτοι τὴν αὐστηράν ἀπομόνωσιν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων καὶ τὴν

δημιουργίαν ὁμοιογενοῦς ἐλεγχόμενου περιβάλλοντος.

Ἡ ὁμοιογένεια τοῦ περιβάλλοντος ἐνισχύετο ἐτι περισσότερο διὰ τῆς δημιουργίας κοινῶν συσσιτίων, εἰς τὰ ὅποια ὅλοι οἱ Σπαρτιάται ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παρευρίσκωνται καὶ εἰς τὰ ὅποια παρεῖχετο λιτὴ καὶ ὁμοία τροφή.

«Ὄρισε νὰ δειπνοῦν ὅλοι μαζὶ εἰς κοινὰς τραπέζας μετὰ φαγητὰ καὶ τροφὰς κοινὰς καὶ ὠρισμένας ὑπὸ τοῦ νόμου, νὰ μὴ τρώγουν δὲ εἰς τὰς οἰκίας των, κατακλινόμενοι εἰς πολυτελεῖς στρώματα καὶ τραπέζας καὶ παχυνόμενοι ὑπὸ τὸ σκότος, ὥς ἀδηφάγα ζῶα, ἀπὸ χέρια τεχνιτῶν καὶ μαγειρῶν καὶ καταστρέφοντες μαζὶ μετὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ σώματά των, παραδιδόμενα εἰς πᾶσαν ἐπιθυμίαν καὶ κατάχρησιν, ἡ ὅποια ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ μακρὸν ὕπνον, ἀπὸ θερμὰ λουτρά, ἀπὸ πολλὴν ἀνάπαυσιν καὶ τρόπον τινὰ ἀπὸ καθημερινὴν νοσηλείαν... ἔκαμε τὸν πλοῦτον ἀζήλευτον καὶ ἀχρηστον μετὰ τὴν κοινότητα τῶν δειπνῶν καὶ τὴν λιτότητα εἰς τὴν διαίταν... ὁ πλοῦσιος ἐπήγγαιεν εἰς τὸ ἴδιον δειπνῶν μετὰ τὸν πτωχόν... Δὲν ἐπετρέπετο προσέτι νὰ προσέλθουν εἰς τὰ συσσίτια χορτασμένοι ἀφοῦ δειπνήσουν προηγουμένως εἰς τὰ σπίτια των. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι παρηκολούθουν μετὰ προσοχὴν ἐκεῖνον, ποῦ οὔτε ἔπινεν, οὔτε ἔτρωγε μαζὶ των, καὶ τὸν ἐκάκιζον ὥς ἀκρατῆ καὶ ὥς ἀποφεύγοντα τὴν κοινὴν διαίταν ἀπὸ μαλθακότητος...

Ὅταν μάλιστα ὁ βασιλεὺς Ἀγίς, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν νικήσας τοὺς Ἀθηναίους, ἠθέλησε νὰ δειπνήσῃ πλησίον τῆς γυναίκος του καὶ παρήγγειλε νὰ τοῦ φέρουν εἰς τὸ σπίτι του τὰς μερίδας, οἱ πολέμαρχοι δὲν τὰς ἔστειλαν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀπὸ ὀργῆς δὲν ἔκαμε τὴν θυσίαν, τὴν ὅποیان ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ κάμῃ, τὸν ἐτιμώρησαν μετὰ πρόστιμον. Εἰς τὰ συσσίτια ἐσύχναζον καὶ τὰ παιδιὰ, τὰ ὅποια ὠδηγοῦντο ἐκεῖ ὥς εἰς σχολεῖα σωφροσύνης...».

Ὁ Λυκοῦργος ἀνήγαγεν εἰς πραγματικὴν ἐπιστήμην τὴν κοινωνικὴν ἐνίσχυσιν, θετικὴν καὶ ἀρνητικὴν, ἡ ὅποια σήμερον διὰ τῶν ἐργαστηριακῶν ψυχολογικῶν πειραμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι θεραπεύει «ψυχικὰς ἀσθενείας», αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ἀ-

θεράπευτοι. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν θετικὴν βασικὴν ἐνίσχυσιν. Βασικὴ ἐνίσχυσις θεωρεῖται πᾶς παράγων ὁ ὁποῖος τείνει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς βασικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀτόμου, ἥτοι τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Οἱ νέοι οἱ ὁποῖοι ἠνδραγάθησαν εἰς τὴν μάχην ἢ ἐδειξαν ἄλλην ἀξιέπαινον συμπεριφορὰν, ἅμα τῇ ἐπανόδῳ των εἰς τὴν Σπάρτην εὐρίσκοντο ἐνώπιον τερπνοῦ θεάματος. Αἱ νέαι γυναικες ἐχόρευον καὶ ἐτραγουδοῦσαν ἐνώπιον τῶν νέων.

«... Ἐνίοτε καὶ πειράγματα ἐξετόξευον πρὸς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκαυτηρίαζον τὰ ἐλαττώματα πρὸς πολλὴν των ὠφέλειαν. Καὶ ἀντιστρόφως εἰς τοὺς ἀξιόλους ἐξ αὐτῶν ἀπηύθυνον ἐπαίνους εἰς στίχους συνοδευμένους ἀπὸ μουσικὴν καὶ διήγειρον πολλὴν φιλοτιμίαν καὶ ζῆλον εἰς τοὺς νεανίσκους. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐγκωμιάζετο δι' ἠνδραγαθίαν καὶ ἐγένετο ἐνδοξος μετὰ τῶν παρθένων ἔφευγε πολὺ ὑπερήφανος διὰ τοὺς ἐπαίνους, ἐνῶ τὰ πειράγματα μὲ ἀστεία καὶ εἰρωνείας δὲν ἦσαν καθόλου μαλακώτερα ἀπὸ τὰς αὐστηρὰς συμβουλὰς αὐτῶν, ἐφόσον μάλιστα ταῦτα ἐγίνοντο ὅχι μόνον παρουσία τῶν ἄλλων πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν βασιλέων καὶ τῶν γερουσιαστῶν. Ἡ γυμνασις τῶν παρθένων δὲν εἶχε τίποτε τὸ αἰσχρὸν, διότι ὑπῆρχε ἐντροπή, ἔλιπε δὲ ἡ ἀκολασία... Καὶ ταῦτα θεδαίως ἦσαν παρορμητικὰ πρὸς γάμον, δηλαδὴ αἱ παῖδες τῶν παρθένων καὶ ἡ γυμνότης ἐπὶ παρουσία τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι προσεικύνοντο, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, ὅχι ἀπὸ γεωμετρικῆς, ἀλλ' ἀπὸ ἐρωτικῆς ἀνάγκας... Ἐνθυμούντο δὲ δι' ἀρπαγῆς ὅχι παρθένους μικρὰς καὶ ἀώρους πρὸς γάμον, ἀλλὰ ἀκμαίας καὶ ὠρίμους... Ἡ ἀρπαζομένη ἐπλάγιαζε μόνη χωρὶς φῶς εἰς στρώμα ἀπὸ καλάμια. Ὁ νέος, οὔτε μεθυμένος οὔτε ἐκνευρισμένος, ἀλλὰ νηφάλιος ὅπως πάντοτε, ἀφοῦ δειπνήσῃ εἰς τὰ σισίτια, εἰσέρχεται κρυφὰ τὴν σηκώνει εἰς τὰ χέρια του καὶ τὴν μεταφέρει εἰς τὴν κλίνην. Ἀφοῦ δὲ ἔμενε μαζί της ὅχι πολλὸν χρόνον ἀπῆρχετο διὰ νὰ κοιμηθῇ μαζί με τοὺς ἄλλους νέους. Καὶ τὸν λοιπὸν χρόνον ἔτσι ἔκαμινεν ἐσύχναζε κρυφὰ εἰς τὴν νύμφην διότι ἐντρέπετο. Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ νύμφη ἐμηχανᾶτο καὶ τὸν ἐβοήθει, ὥστε

νὰ συναντῶνται εἰς κατάλληλον ὥραν καὶ χωρὶς νὰ τοὺς ἀντιλαμβάνεται κανεὶς. Καὶ ἔκαμινον τοῦτο ἐπὶ πολὺν καιρὸν, ὥστε μερικοὶ ἐγέννησαν καὶ παιδιὰ, προτοῦ ἰδοῦν τὴν γυναῖκα των τὴν ἡμέραν».

Οὕτω οἱ νέοι εἶχαν ἄμεσον θετικὴν ἐνίσχυσιν μετὰ τὴν ἐπίδειξιν μιᾶς ὠριζμένης συμπεριφορᾶς, ἥτοι ἡρωϊσμοῦ καὶ αὐτοθυσίας. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπετυγχάνετο καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν. Ὅχι μόνον οἱ νέοι ἐτύγγανον τοιαύτης ἀμέσου θετικῆς ἐνισχύσεως ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι πολῖται οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ἀξιοί.

Ἐπετρέπετο εἰς ἄνδρα μεγαλύτερον νέας γυναικός, ἂν ἐξετίμα καὶ ἠγάπα κάποιον ἀπὸ τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς νέους, νὰ τὸν εἰσαγάγῃ εἰς αὐτὴν καὶ νὰ κάμουν κατόπιν τὸ γεννηθὲν ἱδικόν των τέκνον. Ἐπετρέπετο πάλιν εἰς ἄνδρα χρηστόν, ὁ ὁποῖος ἐθαύμαζε κάποιαν ἀπὸ τὰς γυναίκας ποὺ ἔκαμινον καλὰ παιδιὰ καὶ ἦσαν σώφρονες, ἦτο ὅμως ὑπανδρευμένη μὲ ἄλλον, νὰ πείσῃ τὸν ἄνδρα τῆς νὰ συνέλθῃ μαζί της, ἐπειδὴ τρόπον τινὰ ἐφύτευεν εἰς τὸν καλὸν καρπὸν καὶ ἐγένετο καλοὺς παῖδας,.... ὁ Λυκοῦργος δὲν ἐθεώρει τοὺς παῖδας ὡς ἀνήκοντας εἰς τοὺς πατέρας των, ἀλλ' ὅτι ἦσαν κοινοὶ τῆς πόλεως, καὶ διὰ τοῦτο ἤθελεν ὅχι ἐκ τῶν τυχόντων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρίστων νὰ γεννῶνται οἱ πολῖται».

Ὁ Λυκοῦργος ἦτο ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἐφήρμοσε ἓνα τῶν βασικῶν νόμων τῆς μαθήσεως ἥτοι, τὴν σχέσιν τῆς ἐκτελέσεως ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν δοκιμῶν (The relation of performance to the number of trials) διότι:

Ἐμπόδιζε αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύουν πολλάκις ἐναντίον τῶν ἰδίων ἐχθρῶν, διὰ νὰ μὴ γίνονιν οἱ ἐχθροὶ πολεμικοί, συνηθίζοντες πολλάκις νὰ ἀμύνωνται. Διὰ τοῦτο μάλιστα κατηγόρησαν ἔπειτα τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον, διότι μὲ τὰς συνεχεῖς καὶ πυκνὰς εἰς Βοιωτίαν εἰσβολὰς του καὶ ἐκστρατείας ἔκαμε τοὺς Θηβαίους ἱκανοὺς νὰ ἀντικρύζουν τοὺς Λακεδαιμονίους. Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ὁ Ἀνταλκίδας τὸν εἶδε πληγγωμένον, τοῦ εἶπε: «Καλὰ εἶναι τὰ δίδακτρα, ποὺ λαμβάνεις ἀπὸ τοὺς Θηβαίους, διότι μὴ θέλοντας μήτε γνωρίζοντας τοὺς ἐδίδαξες νὰ μάχωνται».

Είναι δυνατόν να λεχθῇ ὅτι ὁ Λυκούργος ἦτο ὁ πρῶτος παιδαγωγὸς τῆς πραγματιστικῆς εκπαιδευτικῆς φιλοσοφίας «τοῦ μανθάνειν διὰ τοῦ ποιεῖν». Μιὰ πτυχή τῆς εκπαιδεύσεως τῶν νέων ἦτο νὰ κρατῶνται εἰς συνεχῇ ὑποσιτισμὸν καὶ νὰ ἀναγκάζωνται νὰ ἀσχοῦν καὶ ἀναπτύσσουν τὸ σῶμα των καὶ τὸν νοῦν των διὰ τῆς κλοπῆς τῆς ἀναγκαιότητος δι' αὐτοὺς τροφῆς.

«... κλέπτουν, ἄλλοι μὲν εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς κήπους, ἄλλοι δὲ εἰσχωροῦντες εἰς τὰ συσσίτια τῶν ἀνδρῶν μὲ πολλὴν πανουργίαν καὶ προφύλαξιν. Διότι ὅποιος συλληφθῇ, δέρεται πολὺ μὲ τὸ μαστίγιον, ἐπειδὴ θεωρεῖται, ὅτι κλέπτει μὲ νωθρότητα καὶ ἀδεξιότητα. Κλέπτουν δὲ καὶ ἀπὸ τὰ φαγητά, ὅ,τι ἡμποροῦν. Εἰς ἐκεῖνον δέ, πού συλλαμβάνεται κλεπτόμενος, ὡς τιμωρία ἐπεβάλλετο τὸ ξύλον καὶ ἡ νηστεία. Διότι εἰς αὐτοὺς δίδεται πενιχρὸν δείπνον, διὰ νὰ ἀναγκάζωνται μόνοι των νὰ παλαίουν κατὰ τῆς πείνης, νὰ εἶναι τολμηροὶ καὶ νὰ καταφεύγουν εἰς πανουργίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ὀλιγοσιτίας, δευτερεύων δὲ σκοπὸς ἦτο ἡ αὐξήσις τῶν συσσιτίων.

Τόσον φροντίζουν τὰ παιδιὰ νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν, ὅταν κλέπτουν, ὥστε λέγεται, ὅτι κάποτε ἓνας νέος εἶχε κλέψει νεογνὸν ἀλώπεκος καὶ ἐφρόντιζε νὰ τὸ κρύψῃ κάτω ἀπὸ τὸ ἱμάτιόν του. Ἐνῶ τὸ ζῶον τοῦ κατεσπάραζε τὴν κοιλίαν μὲ τὰ δόντια καὶ μὲ τὰ νύχια, ὑπέμεινε τοὺς πόνους καὶ ἀπέθανε, διὰ νὰ μὴ ἀνακαλυφθῇ. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίστευον, ἀν κρίνωμεν ἀπὸ τοὺς σημερινούς ἐφήθους ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὺς εἶδομεν νὰ ἀποθνήσκουν ἀπὸ τὰ κτυπήματα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὁρθίας».

Ἡ δημιουργηθεῖσα Σπαρτιατικὴ προσωπικότης ἦτο πολὺ διάφορος τῆς ὑπολοίπου Ἑλληνικῆς. Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἐλέγετο ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν τὸ καλόν, ἀλλὰ μόνον οἱ Σπαρτιάται τὸ πράττουν. Εἶναι ἐπίσης γεγονός ὅτι εἰς τὴν Σπάρτην δὲν ἤνθισαν αἱ τέχναι, ὅπως συνέβη εἰς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις. Ἰσως ὁμοίως ὁ Λυκούργος νὰ ἀπαντοῦζε δι

τὴ τέχνη εἶναι ποίησις καὶ ἡ Σπάρτη ἐποίησεν οὐχὶ πράγματα μὲ λέξεις καὶ μάρμαρον, ἀλλὰ ἀνθρώπους.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Λυκούργου ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας εἶναι τεραστία. Ὁ Πλάτων ἀναφέρεται εἰς τὸν Λυκούργον καὶ εἰς τοὺς «Νόμους» καὶ εἰς τὴν «Πολιτείαν» καὶ μέσῳ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπηρεάσθησαν ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι συνταγματολόγοι καὶ δημιουργοὶ ἐθνῶν καὶ κοινωνιῶν. Τὸ γεγονός καὶ μόνον ὅτι οἱ Σπαρτιάται διетήρησαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητός των ἀναλλοίωτα πλεον τῶν τετρακοσίων ἐτῶν, ὀφείλεται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς θεραπείας τῆς συμπεριφορᾶς, αἱ ὁποῖαι ἤλθον εἰς φῶς εἰς τὰ πειραματικὰ ἐργαστήρια τὴν τελευταίαν δεκαετίαν. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Σπαρτιατικῆς προσωπικότητος ἡλλοιωθήσαν σταδιακῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου καὶ ἐντεῦθεν, διότι οἱ Σπαρτιάται ἐξέφυγον τοῦ ἐλεγχομένου περιβάλλοντός των, τεθέντες ὑπὸ τὴν ἐνίσχυσιν ἄλλων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν νέας συμπεριφορᾶς. Διὰ τὸ κατόρθωμά του αὐτό, ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Λυκούργου ὡς «Πατὴρ τῆς Ἑφηρμοσμένης Ψυχολογίας» εἶναι μία δικαία καὶ ἐλαχίστη ἀπόστις φόρου τιμῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πλουτάρχου «Βίοι Παράλληλοι» Ἐκδόσεις Ι. Π. Ζαχαροπούλου, Ἀθήναι, 1939
2. J.B. Bury «History of Greece».
3. Τάσσου Πασχάλη «Κλινικὴ Ψυχολογία». (Σειρὰ ἄρθρων). «Φιλελεύθερος», Λευκωσία, Ἰανουάριος 1968.
4. H.D.F. Kitto «The Greeks» Ἑλληνικὴ Μετάφρασις Ι. Λάμψα Ἐκδόσεις Δαμασκός, Ἀθήναι, 1962.
5. Πλάτωνος «Νόμοι» Κλασσικὴ Βιβλιοθήκη Loeb, 1926.
6. Πλάτωνος «Πολιτεία». Κλασσικὴ Βιβλιοθήκη Loeb, 1953.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΙΣ : ROBERT DOTTRENS

ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΕΩΣ ΤΩΡΑ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ⁽¹⁾

Υπό Εὐριπίδη Σούρλα Παιδαγωγού

Τὸ λαϊκὸν Σχολεῖον εἶναι ἡ προβαθμὶς
τοῦ πολιτισμοῦ.

Robert Dottrens

I

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1948, ἡ Παγκόσμιος Ἱατρικὴ Ἑταιρεία, συγκληθεῖσα εἰς τὴν Γενεύην, ἔδωκε εἰς τὸν ὄρκον τοῦ Ἱπποκράτους μιὰ καινούργια μορφή μετὰ τὸν τίτλον:

Ὁρκος τῆς Γενεύης

Ἄς τὸν ἀκούσομε:

II

«Ἀναλαμβάνω τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀφιερῶσιν τὴν Ζωὴν μου εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Θὰ ἀσκήσω τὸ ἐπάγγελμα μου μετὰ συνειδήσιν καὶ ἀξιοπρέπειαν.

Θὰ ἀντικρύσω τὴν ὑγείαν τοῦ ἀσθενοῦς μου, ὡς τὴν πρωταρχικὴν μου φροντίδα.

Θὰ διατηρήσω μετὰ ὅλην τὴν δύναμιν τῶν μέσων ποὺ διαθέτω τὴν τιμὴν καὶ τὰς εὐγενεῖς παραδόσεις τοῦ Ἱατρικοῦ Ἐπαγγέλματος.

Οἱ Συνάδελφοί μου θὰ ἀντικρυσθοῦν ὡς ἀδελφοί μου.

Δὲν θὰ ἐπιτρέψω ὥστε ἡ διάκρισις θρησκευτικῶν, φυλετικῶν καὶ Κοινωνικῶν διακρίσεων νὰ παρεμβληθοῦν ὡς ἐμπόδιον μετὰξὺ τοῦ καθήκοντός μου καὶ τοῦ ἀσθενοῦς μου.

Θὰ ἐκτελῶ τὰς ὡς ἄνω ὑποχρεώσεις μου ἐλευθέρως καὶ τιμίως».

III

Καὶ γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα:

Πότε καὶ οἱ Ἑκπαιδευτικοὶ θὰ δώσουν ἓνα ἀνάλογον ὄρκον καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ Ἱατροί;

Ἄς τὸν ἀκούσομε καὶ αὐτόν, σὰν κάτι παρόμοιον πρὸς τὸν Ἱατρικὸν ὄρκον.

«Θὰ ἀσκήσω τὰς μορφωτικὰς μου λειτουργίας μετὰ συνειδήσιν καὶ ἀξιοπρέπειαν.

Θὰ ἀντικρύσω τοὺς μαθητάς μου, ὅχι ὡς Σχολεῖου μαθητάς, ἀλλὰ σὰν παιδιὰ μου, καὶ δὲν θὰ λησμονήσω ποτέ, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ μένα, πὼς εἶμαι ὑπεύθυνος διὰ τὴν Μοῖραν των.

Θὰ διατηρήσω κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μου τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς μορφωτικῆς ἀποστολῆς μου.

Οἱ Συνάδελφοί μου θὰ εἶναι οἱ φίλοι μου.

Ἐν συνεργασίᾳ δὲ μετὰ αὐτοὺς θὰ προσπαθῶ νὰ ἀναζητήσω τὴν βελτίωσιν τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτει τὸ Σχολεῖον γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀποτελεσμα-

1. Instituteurs hier, Educateurs denian

Robert Dottrens

L' évelntian de l' école qrimaire
Bruxelles 1966

τικής αναγνώρισεως τοῦ δικαίου τῆς Ἀγωγῆς καὶ τῆς Κοινωνικῆς Δικαιοσύνης εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἀγωγῆς.

Ὑπόσχομαι τὰ ἀνωτέρω, ἐπισήμως, ἐλευθέρως καὶ τιμίως.

Robert Dottrens (Αὐτόθι σελ. 228)

ΙΥ

Ἴδού ἓνα μήνυμα ἀπὸ τὴν Γενεύην.

Ἄς ἀποτελέσει ἀντικείμενον συζητήσεων καὶ Κριτικῆς ὧν τῶν Ἑκπαιδευτικῶν τῆς Πατρίδος μας.

Ἡ ταπεινότης μας φέρει εἰς φῶς τὰς ὡς ἀνω ἀπόψεις τοῦ Robert Dottrens ἐκ καθήκοντος Παιδαγωγικοῦ.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΣΟΥΡΛΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γεωργίου Ἀλθανοῦ: «Τοπικὸν περιβάλλον καὶ διωματικὴ διδασκαλία» σελ. 127, Μαράθιον Πάρου 1960

Εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ κατάφεραν μὲ τίς εὐαίσθητες κεραῖες τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς των νὰ συλλάβουν τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν μας καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν μὲ συναίσθημα εὐθύνης, τὴν σημασία τῆς πατριδογνωστικῆς ἀρχῆς στὴν προσπάθεια γιὰ μιὰ ἐποικοδομητικὴ διδασκαλία καὶ ἀγωγή.

Ἄν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συνοψίσῃ τὸν σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς μέσα σὲ λίγες γραμμές θὰ μπορούσε νὰ πῇ ὅτι αὐτὴ ἀποβλέπει στὴν πραγμάτῳσι ἐνὸς ἰδανικοῦ ποὺ ἐρμηνεύεται ὡς δημιουργία μιᾶς ἀρμονικῆς καὶ ὠλοκληρωμένης προσωπικότητος ἱκανῆς νὰ ἀνταποκριθῇ στὰ σύγχρονα ἀτομικὰ καὶ κοινωνικά προβλήματα. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀρμονικὴ καὶ ὠλοκληρωμένη προσωπικότητα ξεκινᾷ ἀπ' τὸν δρόμο τῆς ἀγάπης τῆς γενέθλιας γῆς, ποὺ μέσα της κρύβεται κάποια φλόγα, «κάτι» πὺ πάνω ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο κι' εἶναι δύσκολο νὰ τὸ ὀρίσῃς ἢ μᾶλλον νὰ τὸ περιορίσῃς. Αὐτὴ ἡ ἀκριβὴ ἀγάπη σὲ κάνει νὰ νοιώθῃς πὺς ἔχεις ἓνα χρέος: νὰ γίνῃς ἀξίος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποῦ εἶσαι φυσικὴ προέκτασι, νὰ κερδίσῃς τὴ δύναμι τῆς ψυχῆς τοῦ, ποὺ ποτὲ δὲν καταδέχτηκε ν' ἀπατήσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἢ τοὺς ἄλλους καὶ ποὺ πάντα τολμάει ν' ἀντικρύσῃ πρόσωπο μὲ πρόσωπο τὴ θεὰ ἐκεῖνη ποὺ δὲν κάνει χατήρια καὶ δὲν κάθεται στὰ πόδια κανενός, τὴν ἀγέλαστη καὶ ἀδιάκριτη θεὰ, τὴν εὐθύνη.

Μ' αὐτὸ τὸ νόημα ἡ ἀγάπη τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους πέρνει ἔκτασι καὶ γίνεται ἓνα καρποφόρο φυτῶρις μέσα στὸ ὁποῖο καλλιεργεῖται σιγὰ-σιγὰ καὶ σταθερὰ τὸ πνεῦμα τῆς πανανθρώπινης εὐθύνης ποὺ ἐγγυᾶται ἀδελφωσύνη, ὁμόνοια καὶ σεβασμὸ γιὰ κάθε ἀνθρώπινη μονάδα.

Ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ ὁ σ. τῆς μνημονευμένης μελέτης μὲ τὴν λιτότητα τοῦ ὅφους ποὺ τὸν διακρίνει, τὴν σαφήνεια στίς σκέψεις, τὴν ἀπλότητα στὴν ἔκφρασι καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ θεμελίωσι τοῦ μορφωτικοῦ ὕλικου τοῦ τοπικοῦ περιβάλλοντος δίδει τὸ σύνθημα στὸν «πνευματικὸ ἐργάτη» τοῦ λαοῦ μας τὸν δάσκαλο γιὰ ν' ἀποδυθῇ σ' ἓνα ἀγῶνα ἱερό,

σὲ μιὰ καθολικὴ πατριδογνωστικὴ σταυροφορία ποὺ νὰ ἐμπνέεται ἀπ' τὸ τρίπτυχο — Θρησκεία, Πατρίδα, Οἰκογένεια καὶ νὰ βοηθᾷ τὸ παιδί, τὸ λίκνο τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος, νὰ γνωρίσῃ τὸν ἀγνωστο καὶ γι' αὐτὸ κόσμον καὶ νὰ κἀνὴ δικὰ του ὅλα τὰ δημιουργήματά του καὶ πὺ πολὺ ἐκεῖνα ποὺ μὲ τὴν ἀνέπνοή της μαγεῖα καὶ τὴν φανταχτερὴ ὁμορφίαν τους τὸ τύλιγαν σὰ σπάργανον ἔξω ἀπ' τὰ σκεπάσματα τῆς κούνιας καὶ τοῦ μιλοῦσαν στὴ γλῶσσα τῆς καρδιάς τὸ γλυκὸ τραγούδι τῆς ζωῆς.

Διαθάζοντας τὸ βιβλίο τοῦ ἐξαιρετοῦ συναδέλφου, θαρρεῖς πὺς ἀκούς τοὺς παλμούς τῆς καρδιάς του νὰ δονοῦνται ἀπ' τὸ νόημα ποὺ κρύβουν αὐτοὶ οἱ στίχοι τοῦ ποιητῆ:

«ὦ γενέθλια γῆ μου. Ἀντίκρυσαι τὴν
(γλυκύτητα
τοῦ προσώπου σου καὶ ἀγαπῶ ἀκόμη
(καὶ τὸν
κουρνιαχτὸ τοῦ ἐδάφους σου».

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖο καθιστᾷ τὴν μελέτη τοῦ κ. Ἀλθανοῦ ἀξιοπρόσεχτη καὶ τῆς ἀποδίδει ἐπιστημονικὴ ἀξία εἶναι οἱ ἀριστοτεχνικὲς ὑποδείξεις μεθόδων συγκεντρώσεως, διατάξεως καὶ παροχῆς τοῦ πατριδογνωστικοῦ ὕλικου, οἱ ὁποῖες γίνονται ἀξιόλογον ἐρέθισμα καὶ ἀσφαλὴς ὁδηγὸς διὰ νὰ ἀναλάβωμεν διδασκτικούς πειραματισμούς ποὺ θὰ μᾶς προσφέρουν νέες ἐμπειρίες καὶ θὰ μᾶς ἀνοίξουν εὐρύτερους ὀρίζοντες καὶ νέες προοπτικὲς γιὰ νὰ ἀξιοποιήσουμε τὸ πατριδογνωστικὸ ὕλικό.

Χαιρετίζω λοιπὸν τὴν προσφορά αὐτὴ τοῦ κ. Ἀλθανοῦ μὲ αἰσιοδοξία καὶ πίστη στίς δυνατότητές του καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ εἰς τὰ μέλλον μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη καὶ τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον θὰ ἀγκαλιάσῃ καὶ ἄλλους τομεῖς καὶ προβλήματα τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀγωγῆς, γιὰ νὰ προσφέρῃ καὶ ἄλλα ἀξιόλογα ἔργα ὅσον καὶ τὸ παρὸν ἱκανὰ νὰ στολίσουν τὴν φτωχὴν βιβλιογραφίαν ἢ ὁποῖα συνεπικουρεῖ εἰς τὸ πολὺπλοκον ἔργον τοῦ διδασκάλου.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΟΝΤΖΑΜΑΝΗΣ